

APOSTOLI JUNIA - MAHDOTONTAKO?

Heidi From
Uuden testamentin eksegetiikan pro gradu -tutkielma
Joulukuu 2014

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion Teologinen tiedekunta		Laitos – Institution Eksegetiikan osasto	
Tekijä – Författare Heidi From			
Työn nimi – Arbetets titel Apostoli Junia - mahdotontako?			
Oppiaine – Läroämne Uuden testamentin eksegetiikka			
Työn laji – Arbetets art Pro gradu		Aika – Datum 20.12.2014	Sivumäärä – Sidoantal 75
Tiivistelmä – Referat <p>Tämän pro gradu-tutkielman tarkoitus on selvittää, mainitseeko Paavali Roomalaiskirjeensä 16. luvun 7. jakeessa naispuolisen apostolin. Tässä on Room. 16:7 jae kreikan- ja suomenkielisenä:</p> <p>ἀσπάσασθε Ἀνδρόνικον καὶ Ἰουνίαν τοὺς συγγενεῖς μου καὶ συναιχμαλώτους μου, οἵτινες εἰσιν ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις, οἱ καὶ πρὸ ἐμοῦ γέγοναν ἐν Χριστῷ. Terveisiä Andronikokselle ja Junialle, heimolaisilleni ja vankitovereilleni, jotka ovat arvossapidettyjä apostolien joukossa ja ovat olleet Kristuksessa jo ennen minua.</p> <p>Saadakseni selville, puhuuko Paavali tässä naispuolisesta apostolista, perehdyn työssäni yksityiskohtaisesti alkuperäiseen tekstiin ja ilmaisuun. Mitä kreikankieliset ilmaisut tarkoittavat? Mitä käsikirjoituksissa lukee? Miten tulkinta- ja tutkimushistoriassa – pitäen sisällään myös nykytutkimuksen – tämä asia on ymmärretty? Kuinka asian ymmärsivät ensimmäisen tuhannen vuoden oppineet ja koulutetut kreikan- ja latinantaitoiset kirkkoisät?</p> <p>Luvussa 1 "Johdanto", esittelen tarkemmin tutkimuskysymyksiä sekä aiheeseen liittyvää problematiikkaa. Luvussa 2 "Tulkintahistoriallinen katsaus", käyn lyhyesti läpi tutkijoiden ja kommentaattorien näkemyksiä koskien päätutkimuskysymyksiäni. Miten tutkijat ja kommentaattorit ovat nähneet tämän henkilön, oliko hän mies vai nainen ja oliko hän apostoli vai ei. Noin 2000-vuotisen tulkintahistoriansa aikana tämä aihe on saanut erittäin mielenkiintoisia käänteitä, joita tarkastellaan tässä luvussa. Luvussa 3 "Oliko hän mies vai nainen?", selvitän perusteellisesti henkilön sukupuolta kielen, nimien ja nimistöjen, kieliopin, tehtyjen varhaisten käännösten sekä käsikirjoitusten perusteella. Luvussa 4 "Mitä tarkoittaa ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις?", tarkastelen sitä, tarkoittaako tämä ilmaus, että kyseinen henkilö on apostoli, kuten tulkintahistoriassa on yleisesti nähty, vai tarkoittaako ilmaus, että hän on arvostettu apostolien silmissä, mutta ei itse ole apostoli. Tarkastelen asiaa yleisen konsensuksen haastavan näkemyksen näkökulmasta, ja selvitän, onko se perustellumpi kuin vallitseva tulkinta, jonka mukaan ilmaus tarkoittaa henkilön kuuluvan apostoleihin. Luvussa 5 "Mitä kirkkoisät sanoivat?", tuon esiin, mitä Paavalin Roomalaiskirjeen varhaisimmat kommentaattorit eli kirkkoisät ensimmäisen tuhannen vuoden ajalta ovat kyseisen henkilön sukupuolesta ja apostoliudesta sanoneet. Nämä kirkkoisät olivat aikansa oppineita ja koulutettuja henkilöitä, ja heidän käsityksensä asiasta on merkittävän tärkeä asian selvittämiseksi.</p> <p>Asiaan perehtyminen tässä työssä osoitti mielenkiintoisia käänteitä tulkintahistoriassa. Käsikirjoitusevidenssi, varhaiset käännökset, perehtyminen laajemmin ja yksityiskohtaisesti kreikan kieleen ja kielioppiin sekä ensimmäisen tuhannen vuoden kirkkoisien tulkintahistoriaan osoittivat, että varhaiset tulkitsijat ymmärsivät ensimmäiset 1200 vuotta henkilön naispuoliseksi apostoliksi. Ongelmalliseksi naispuolinen apostoli muuttui vasta sydänkeskijällä. Ensimmäisen kristillisen sukupolven joukossa evankeliumin työtä tekemässä oli merkittävä naispuolinen apostoli nimeltään Junia.</p>			
Avainsanat – Nyckelord Roomalaiskirje 16:7, naisen asema, varhaiskristillisuus, tekstikritiikki, Paavali, Junia			
Säilytyspaikka – Förvaringställe Helsingin yliopiston kirjasto, Keskustakampuksen kirjasto, Teologia			
Muita tietoja			

Sisällysluettelo

1 Johdanto.....	2
2 Tulkintahistoriallinen katsaus.....	5
2.1 Naispuolinen apostoli (0-1200-luku).....	5
2.2 Miespuoliseksi apostoliksi (1200-luvun lopulta 1700-luvun loppuun).....	7
2.3 Sukupuolenvaihdos kreikaksi (1800-luvulta 1960-luvun loppuun).....	10
2.4 Faktoihin perehtyminen uudestaan (1970-luvulta nykypäivään).....	11
2.5 Päätelmiä.....	17
3 Oliko hän mies vai nainen?.....	18
3.1 Latinalaiset nimet.....	19
3.2 Latinalaisten nimien transkribointi kreikaksi.....	20
3.3 Ehdotus: IOYNIAN olisi mies.....	21
3.4 Uuden testamentin käsikirjoitukset.....	23
3.6 Päätelmiä.....	24
4 Mitä tarkoittaa ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις?.....	25
4.1 ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις tarkoittaa.....	25
4.2 Konsensuksen haastaminen.....	28
4.3 Burerin ja Wallacen suorittama haku.....	31
4.3.1 Raamatulliset ja patristiset kohdat.....	32
4.3.2 Papyruskohdat.....	39
4.3.3 Kaiverrukset.....	41
4.3.4 Klassisen kreikan tekstit.....	44
4.3.5 Hellenistiset eli koinee-kreikan tekstit.....	46
4.4 Päätelmiä.....	50
5 Mitä kirkkoisät sanoivat?.....	53
5.1 Origenes Adamantius.....	54
5.2 Ambrosiaster, Pseudo Ambrosius.....	57
5.3 Johannes Krysostomos.....	58
5.4 Hieronymus.....	58
5.5 Theodoretus.....	60
5.6 Pseudo Primasius, Primasius Atrumentanensis.....	61
5.7 Johannes Damaskolainen.....	61
5.8 Claudius Torinolainen.....	62
5.9 Haymo (Halberstatensis).....	62
5.10 Sedulius Scottus.....	63
5.11 Rabanus Maurus.....	64
5.12 Hatto.....	65
5.13 Oikumenius.....	66
5.14 Bruno Querfurtilainen.....	66
5.15 Lanfranc.....	67
5.16 Guillelmus Abbas.....	67
5.17 Bruno Kölniläinen (Cartusianorum).....	68
5.18 Theofylaktos.....	69
5.19 Päätelmiä.....	69
6 Yhteenveto.....	70
Lähde- ja kirjallisuusluettelo.....	72
Lähteet ja apuneuvot.....	72
Kirjallisuus.....	73

1 Johdanto

Paavalin Roomalaiskirjeen luvun 16 jakeissa 1-23 on lista ihmisistä, joita Paavali kirjeessään tervehtii. Moni lukija ohittaa nimilistan melko pikaisesti, keskittyen Paavalin sanoman sisällön kannalta merkityksellisemmiltä vaikuttaviin kohtiin. Lista on kuitenkin kristillisen kirkon teologian ja toiminnan kannalta mielenkiintoinen. Mainitaanko siinä naispuolinen apostoli?

Paavali kirjoitti Roomalaiskirjeen Rooman seurakunnalle Korintissa talvikautena 54-55.¹ Roomalaiskirje on Paavalin teologinen testamentti.² Hän pyrkii siinä esittelemään itsensä ja oppinsa ihmisille, joita hän ei vielä tunne.³ Paavalin tavoitteena on saada tukea Rooman seurakunnalta tulevaa haasteellista Jerusalemin matkaansa varten, sekä saada tärkeää tukea ja tukikohta suunnittelemaansa länteen suuntautuvaa lähetysmatkaa varten.⁴ Tämän vuoksi Roomalaiskirje on systemaattisempi ja kirjoitettu huolellisemmalla kielellä kuin muut aidot Paavalin kirjeet.⁵

Tässä työssäni tarkastellaan henkilöä, josta Paavali kertoo jakeessa Room. 16:7. Hänen nimensä kirjoitetaan kreikaksi akkusatiivissa ilman korkomerkejä Ἰουβιαν. Room. 16:7:

ἀπάσασθε Ἀνδρόνικον καὶ Ἰουβιαν τοὺς συγγενεῖς μου καὶ συναιχμαλώτους μου, οἵτινες εἰσιν ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις, οἱ καὶ πρὸ ἐμοῦ γέγοναν ἐν Χριστῷ.⁶

Terveisiä Andronikokselle ja Junialle, heimolaisilleni ja vankitovereilleni, jotka ovat arvossapidettyjä apostolien joukossa ja ovat olleet Kristuksen omia jo ennen minua.⁷

¹ Aejmelaeus 2000, 209.

² Aejmelaeus 2000, 209.

³ Aejmelaeus 2000, 209.

⁴ Aejmelaeus 2000, 209-210; Lampe 2003, 155-156. Lampe 2003, 153-164: On esitetty pohdintaa siitä, kuuluivatko Roomalaiskirjeen jakeet 16:1-23 alkuperäiseen Roomalaiskirjeeseen vai oliko Paavali lähettänyt sen osan Efesokseen. Erittäin todennäköistä muun muassa tekstikriittisten, lähdekriittisten ja kielellisten syiden perusteella on, että Roomalaiskirjeen jakeet 16:1-23 kuuluivat alkuperäiseen Roomalaiskirjeeseen. Tällä ei joka tapauksessa ole merkitystä tämän työn aiheen kannalta.

⁵ Aejmelaeus 2000, 209; Lampe 2003, 163-164.

⁶ Nestle-Aland Novum Testamentum Graece, 28. editio. Poistin nimestä Ἰουβιαν korkomerkin tässä, koska ne lisättiin käsikirjoituksiin myöhemmin.

⁷ Pyhä Raamattu 1992, Room. 16:7.

Vuoden 1992 suomalaisen raamatunkäännöksen alaviitteessä lukee: "Toisen lukutavan mukaan kysymys ei ole naisennimestä Junia vaan miehennimestä Junias."⁸ Mikä tämä toinen lukutapa on? Mihin se perustuu?

On siis esitetty, että tämä mainittu Andronikoksen kumppani on joko mies nimeltä Ἰουνιάς, nainen nimeltä Ἰουνία, (tai harvemmin, nainen nimeltä Ἰουλία). Ero näiden kahden tunnetuimman ehdotuksen välillä perustuu kreikan kielen akkusatiivissa vain korkomerkkiin, joko Ἰουνιάων (mask.) tai Ἰουνίαν (fem.). Tarkastelemme tätä lähemmin luvussa 3.

Kysymys siitä, onko Andronikoksen kumppani mies vai nainen, on jakanut historian kuluessa mielipiteitä. Iso merkitys tutkijoiden näkemyksiin on ollut esimerkiksi kreikankielisillä tieteellisillä laitoksilla.⁹ Niiden antamiin tietoihin luotetaan yleensä varsin paljon, mutta aina se ei valitettavasti ole aiheellista. Mielenkiintoisia muutoksia on tapahtunut kohdan Room. 16:7 osalta. Vuoden 1979 Novum Testamentum Graecen kreikankielisessä tieteellisessä 26. editiossa, Andronikoksen kumppanin nimi on tekstissä korkomerkitty miehen nimeksi Ἰουνιάων. Merkittävää on, että tälle korkomerkinälle ei tarjota minkäänlaista käsikirjoitustukea apparaatissa, siinä ei mainita ainuttakaan käsikirjoitusta, joka tukisi tätä lukutapaa. Kyseisen 26. edition apparaatissa listataan ainoastaan ne käsikirjoitukset, joissa lukee naisen nimi Ἰουλίαν sekä käsikirjoitukset, joissa ei ole lainkaan korkomerkkejä.¹⁰ Mutta luottamus tieteellisiin editioihin on ollut suurta. M. Hauke toteaa nimen Ἰουνίαν korkomerkeistä, viitaten kohtaan Room. 16:7: "Tapa jolla Ἰουνιάων on kirjoitettu, on maskuliininen muoto. Jos se olisi feminiini, se olisi kirjoitettu Ἰουνίαν."¹¹

Vuoden 1993 Novumin 27. edition tekstissä lukee miehen nimi Ἰουνιάων, mutta apparaatissa ei edelleenkaan ole mainittu ainuttakaan käsikirjoitusta, joka

⁸ Pyhä Raamattu 1992, Room. 16:7.

⁹ Alkuperäiset Uuden testamentin kirjat eivät ole säilyneet, vaan käytössämme olevat vanhat käsikirjoitukset ovat kopioiden kopioita. Koska kirjapainotaito keksittiin Euroopassa vasta 1400-luvulla, kaikki vanhat Uuden testamentin käsikirjoituskopiot ovat siis kirjurien käsin kopioimia. Samoista Uuden testamentin kirjoista on tietenkin useita kopioita, ja niistä monet ovat fragmentaarisia ja/tai sisältävät vain osan kyseisestä Uuden testamentin kirjasta. Osassa näistä on keskinäistä vaihtelua. Käytän tässä työssä vakiintunutta termiä "tieteellinen laitos" kuvaamaan niitä kokonaisia käytössämme olevia kreikankielisiä Uusia testamentteja (kuten Nestlen Novum Testamentum Graecum), joihin on pyritty kokoamaan erilaisia käsikirjoituksia vertailemalla yhteen kokonaisuuteen kaikki Uuden testamentin kirjat. Eri tekijöiden "tieteellisissä laitoksissa" on eroa, samoin samojen tekijöiden eri painoksissa. Usein tieteellisissä editioissa valittu teksti ei sellaisenaan vastaa yhtään tunnettua käsikirjoitusta vaan siihen on poimittu eri käsikirjoituksista aina se lukutapa, joka eri kriteerein on arvioitu alkuperäisimmäksi.

¹⁰ Nestle Aland Novum Testamentum Graece 1979, 26. editio.

¹¹ Epp 2005, 30-31, 58-59, siteeraa Manfred Haukea teosta: Women priesthood? A Systematic Analysis in the Light of the Order of Creation and Redemption 1988, s. 359. Thorley 1996, 24.

tukisi tätä maskuliinista lukutapaa. Sen sijaan apparaattiin on lisätty naisen nimeä Ἰουλίαν tukevien käsikirjoitusten lisäksi sellaiset käsikirjoitukset, joissa lukee naisen nimi Ἰουλίαν.¹²

Edellisen edition jälkeen tekijät olivat kiinnittäneet tarkemmin huomiota käsikirjoitusevidenssiin. Vuoden 2006 korjattuun 27. Novumin painokseen Andronikoksen kumppanin nimi on tarkennettu tekstiin naisen nimeksi Ἰουλίαν ja apparaattiin on listattu tätä lukutapaa tukevat käsikirjoitukset. Apparaatissa ovat myös ne käsikirjoitukset, joissa lukee edellä mainittu naisen nimi Ἰουλίαν. Miehen nimi Ἰουλιᾶν on poistettu tekstistä eikä sitä ole myöskään apparaatissa.¹³ Kuten jo tästä voi nähdä, tämän aiheen tulkintahistoria ja sen kehityskulku on erittäin mielenkiintoinen, merkityksellinen ja yllätyksellinenkin, ja siksi tarkastelen sitä tässä työssäni.

Saadakseni selville, oliko varhaiskristittyjen joukossa naispuolinen apostoli, perehdyn yksityiskohtaisesti alkuperäiseen tekstiin ja ilmaisuun. Mitä Roomalaiskirjeen 16 luvun jakeessa 7 lukee? Kuka on siinä mainittu Andronikoksen kumppani? Onko hän mies vai nainen? Onko hän apostoli? Mitä kreikankieliset ilmaisut tarkoittavat? Mitä käsikirjoituksissa lukee? Miten tulkinta- ja tutkimushistoriassa – pitäen sisällään myös nykytutkimuksen – tämä asia on ymmärretty? Kuinka asian ymmärsivät ensimmäisen tuhannen vuoden oppineet ja koulutetut kreikan- ja latinantaitoiset kirkkoisät?

Luvussa 2 "Tulkintahistoriallinen katsaus" voidaan nähdä, mitä mielenkiintoisia ja vähemmän objektiivisia käännteitä asian käsittelyssä on tapahtunut. Tämä luku kertoo paljon siitä, miksi tämä aihe ja sen valpas tutkimus on tärkeää. Luvuissa 3 "Oliko hän mies vai nainen?" ja 4 "Mitä tarkoittaa ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις?" käsittelen yksityiskohtaisesti sukupuoli- ja apostolius-kysymyksiä. Luvussa 5 "Mitä kirkkoisät sanoivat?" näytän ensimmäisen noin 1000 vuoden aikansa oppineiden ja koulutettujen kirkkoisien kannan asiaan.

Lukemisen helpottamiseksi käytän työssäni Andronikoksen kumppanista nimeä Junia, vuoden 1992 suomenkielisen Raamatun mukaisesti.

On esitetty erilaisia näkemyksiä naisten roolista varhaisessa kristinuskossa. Roomalaiskirjeen 16. luku alkaa huomattavalla suosittelulla, joka kohdistuu Foibeen, joka on nainen. Hän on Kenkrean seurakunnan diakoni. Paavali tervehtii

¹² Nestle Aland Novum Testamentum Graece 1993, 27. editio.

¹³ Epp 2005, 47; Nestle Aland Novum Testamentum Graece 2006, 27. editio, 9. uudistettu painos.

tässä luvussa 24 henkilöä nimeltä, (kun Junia jätetään pois laskuista).¹⁴ Niistä 24 henkilöstä, joita tervehditään, 16 on miehiä ja 8 naisia. Mutta niistä, joiden kuvataan eniten uurastaneen kirkon hyväksi, seitsemän on naisia, ja viisi miehiä.¹⁵ Prisca mainitaan ennen aviomiestään, ja molemmat ovat Paavalin työtovereita. Kohdissa 16:6, 12, neljän naisen kovan työskentelyn kuvauksessa (Maria, Tryfosa, Tryfaena ja Persis) käytetään samaa verbiä (κοπιῶω), kuin mitä Paavali käyttää kuvatessaan omaa ja muiden työtä heidän apostolisessa työssään.¹⁶ Tällaisessa seurakunnan sosiaalisessa kontekstissa Andronikos ja tämän kumppani työskentelivät.

2 Tulkintahistoriallinen katsaus

Tässä tulkintahistoriallisessa katsauksessa käyn lyhyesti läpi tutkijoiden ja kommentaattorien näkemyksiä koskien päätutkimuskysymyksiäni. Miten tutkijat ja kommentaattorit ovat nähneet Andronikoksen kumppanin, oliko hän mies vai nainen ja oliko hän apostoli vai ei.

Tämä tulkintahistoriallinen katsaus jakaantuu neljään osaan tulkintahistorian aikana tapahtuneiden muutosten ja käännteiden mukaan. Tässä on tarkoitus antaa lukijalle perspektiiviä ja käsitystä tutkijoiden ja kommentaattorien näkemyksistä sekä tämän aiheen ja sen käsittelyn historiasta ja kehityskaarista. Syvälinen perehtyminen muun muassa kielioppiin, käsikirjoituksiin ja kirkkoisien teksteihin tapahtuu luvuissa 3, 4 ja 5.

2.1 Naispuolinen apostoli (0-1200-luku)

Luvussa 5 käydään yksityiskohtaisesti läpi ensimmäisen noin tuhatvuotisen ajan asiaa kommentoineiden kirkkoisien tekstit, joten tässä luvussa nostan esiin vain muutamia poimintoja. Ensimmäinen jaetta Room. 16:7 kommentoinut kirkkoisä jonka teksti on säilynyt meille asti, latinankielisenä käännöksenä, on Origenes (n. 184/5-253/4). Hänen mukaansa Andronikoksen kumppani on nainen nimeltä Junia, ja hän ja Andronikos ovat apostoleita.¹⁷ Seuraava aihetta kommentoinut on kirkkoisä Ambrosiaster (kirjoitti 366-384), jonka latinankielisessä tekstissä

¹⁴ Aristobulos ja Narkissos eivät todennäköisesti olleet itse kristittyjä, Paavali tervehtii heidän talouteensa kuuluvaa kristittyä väkeä. Rufuksen äitiä, josta Paavali sanoo: "joka on ollut kuin äiti minullekin" sekä Nereuksen sisarta Paavali ei kutsu nimeltä. Eppin tekstissä on mahdollisesti jokin laskuvirhe, mutta olen tässä kohtaa pyrkinyt itse tarkistamaan että luvut ovat oikein. Epp 2005, 56.

¹⁵ Epp 2005, 21, 55-57; Schultz 1987, 110.

¹⁶ Belleville 2005, 231-232; Epp 2005, 21, 55-57, Epp mainitsee kyseiset raamatunkohdat; Schultz 1987, 110.

¹⁷ Commentarii in epistulam ad Romanos, liber nonus, liber decimus Römerbriefkommentar, neuntes und zehntes Buch, übersetzt und eingeleitet von Theresia Heither Osb.

Andronikoksen kumppani tunnetaan naisen nimellä Julia. Tämä on toinen käsikirjoitusvariantti mikä Andronikoksen kumppanin nimestä tunnetaan. Ambrosiasterin mukaan Andronikos ja tämän kumppani ovat apostoleita.¹⁸ Johannes Krysostomoksen (347-407) kreikankielisestä kommentaarista käy ilmi, että Andronikoksen kumppani on nainen nimeltä Junia (Ἰουνία), ja hän ja Andronikos ovat merkittäviä apostoleita.¹⁹

1200-luvulle asti tämä oli vallitseva näkemys Andronikoksesta ja hänen kumppanistaan: kumppani on nainen, yleisimmin tunnettuna naisen nimellä Junia,²⁰ ja toisen, harvinaisemman käsikirjoitustradition mukaan naisen nimellä Julia.²¹ Ilmaisun οἵτινές εἰσιν ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις ymmärrettiin tarkoittavan kuten siinä sananmukaisesti lukee: "jotka ovat merkittäviä apostolien joukossa", eli, että Andronikos ja tämän kumppani ovat merkittäviä apostoleita.²²

Ainoa poikkeus tähän konsensukseen on kirkkoisä Epifanios (n. 315–403). Hän kirjoittaa tekstissään, että nämä merkittävät apostolit ovat miehiä. Epifanioksen lausuntoa ei kuitenkaan pidetä luotettavana, ei edes niiden keskuudessa, jotka ovat sitä mieltä, että Andronikoksen kumppani on mies.²³ Tähän on syynä se, että Epifanioksen mukaan myös Aquilan vaimo Prisca (Priscilla) on mies. Epifanioksen kommentit Priscasta ja Juniasta ovat hyvin samanlaiset ja molempien nimen perään Epifanios on liittänyt kirjaimen ς, osoittamaan miehen nimeä. Epifanioksen mukaan Priscasta ja Juniasta tuli piispoja tiettyihin kaupunkeihin. Tässä Epifanioksen kommentit Aquilan ja Andronikoksen kumppaneista:²⁴

Πρῖσκαϛ, οὗ καὶ αὐτοῦ Παῦλος μέμνηται, ἐπίσκοπος Κολοφῶνος ἐγένετο.

Ἰουνιάϛ, οὗ καὶ αὐτοῦ ὁ Παῦλος μέμνηται, ἐπίσκοπος Ἀπαμείας τῆς Συρίας ἐγένετο.²⁵

Epifanioksen kommentit eivät vaikuttaneet muiden kirkkoisien näkemykseen aiheesta. Käsitys naispuolisesta apostolista jatkui 1200-luvulle asti.²⁶

¹⁸ PL 17.179B, Patrologia latina, In epistolam ad Romanos, Vol. 17, [Col.0179B].

¹⁹ TLG, Joannes Chrysostomus Scr. Eccl., *In epistolam ad Romanos (homiliae 1–32)*. {2062.155} Volume 60 page 669 lines 33-).

²⁰ Belleville 2005, 246; Dunn 1988, 894; Epp 2005, 57.

²¹ Thorey 1996, 19.

²² Belleville 2005, 232, 236; Epp 2005, 80.

²³ Belleville 2005, 235; Epp 2005, 33.

²⁴ Epp 2005, 34-35; Grudem & Piper 2006 (1991), 479 viite 19.

²⁵ Burer & Wallace 2001, 77, myös alaviite 7.

²⁶ Epp 2005, 79-80.

2.2 Miespuoliseksi apostoliksi (1200-luvun lopulta 1700-luvun loppuun)

1200-luvun lopulla tapahtui merkittäviä käännteitä Andronikoksen kumppanin ja uskonnollisen naisen roolin ja toimintamahdollisuuksien osalta. Aegidius Roomalainen (1245-1316) oli ensimmäinen sitten Epifanioksen, joka kirjoitti Andronikoksen kumppanin olevan mies.²⁷

Paavi Bonifatius VIII eli Benedetto Caetani, oli paavina vuodesta 1294 kuolemaansa 1303. Bonifatius VIII halusi suurinta valtaa itselleen ja saattaa sekä kirkolliset että myös maalliset hallitsijat alamaiseksi.²⁸ *Unam sanctam* bullassaan paavi ilmoitti: "Todellakin, me toteamme, julistamme ja määräämme, että jokaiselle inhimilliselle olenolle on pelastuakseen välttämätöntä olla Rooman piispan alamainen."²⁹ Bonifatius VIII:n vallanhalu herätti voimakasta vastustusta maallisissa vallanpitäjissä. Kirkon puolella paavin tavoitteet eivät myöskään saavuttaneet automaattisesti kannatusta. Esimerkiksi Ranskan papisto oli paavin ja kuninkaan välisessä kiistassa lojaali kuninkaalle eikä paaville.³⁰ Paavin liittolaisineen maanpakoon rovion uhalla ajama kirjailija Dante Alighieri sijoitti teoksessaan "Jumalainen näytelmä" kyseisen paavin Helvettiin, sen kahdeksanteen piiriin.

Benedetto Caetanista eli Bonifatius VIII:sta oli tullut paavi Celestine V:n erottua käytyään keskustelua oikeusoppineen valtiosihteerinsä kanssa, joka oli juuri Benedetto Caetani. Tämän edellisen paavin poikkeuksellinen eroaminen ja Bonifatius VIII:n nimittäminen paaviksi hänen jälkeensä herätti polemiikka.³¹ Aegidius Roomalainen oli eräs Bonifatius VIII:n tärkeä tukija. Bonifatius VIII nimitti Aegidiuksen tämän jälkeen vuonna 1295 Bourgesin arkkipiispaksi.

Kristillisten luostareiden nunnat olivat aiemmin saaneet poistua luostariensa alueelta ympäröivään yhteiskuntaan esimerkiksi tehdäkseen työtä elääkseen, ja saaneet olla vuorovaikutuksessa ympäröivän yhteiskunnan kanssa, kunhan toimivat siveästi ja hurskaasti. Nunnien toimintamahdollisuuksissa oli alueellista vaihtelua, sekä vaihtelua sääntökuntien kesken. Käytäntö ja tarve usein vaikuttivat siihen, että nunnilla oli suhteellista liikkuma- ja toimintavapautta. Munkkien ja nunnien elämässä oli samankaltaisuutta ja nunnaluostarien

²⁷ Lampe 2003, 166, alaviite 39.

²⁸ Hanska 2005, 82, 280-281.

²⁹ Hanska 2005, 82.

³⁰ Hanska 2005, 80-82.

³¹ Hanska 2005, 216-217, lisäksi Celestine V kuoli seuraavana vuonna (1295), ja moni aikalainen epäili Bonifatius VIII:n murhanneen hänet, saadakseen raivattua tieltään emerituspaavin skismojen välttämiseksi.

abbedissat saattoivat saarnata, ottaa vastaan synnintunnustuksia ja siunata noviiseja luostareissaan.³² Paavi Bonifatius VIII päätti lakkauttaa tällaisen toiminnan naisten osalta. Hän kirjoitti ensimmäisen yleisen lain, joka koski kaikkia kristittyjä nunnaluostareita, ja määräsi tässä laissaan, että nunnat oli suljettava luostareihin. Luostareissa ei myöskään enää saanut käydä vierailijoita.³³ Hän pyrki eristämään nämä uskonnolliset (ja usein parempiluokkaisista taustoista tulevat) naiset uskovista maallikkonaisista ja muusta yhteiskunnasta.³⁴ Tämä nunnia koskevan kirkkolainsäädännön nimeltä *Periculoso*, Bonifatius VIII sisällytti kirjoittamaansa paavillisen lain viralliseen kirjakokoelmaan, joka muodosti osan Läntisen kirkon kootusta laista.³⁵ Hän osoitti *Periculoso*n paitsi kirkon työntekijöille myös yliopistojen tohtoreille ja oppineille.³⁶

Paavi Bonifatius VIII:n tärkeä tukija Aegidius Roomalainen tunsi molemmat Andronikoksen kumppanin nimeä koskevat käsikirjoitustraditiot, Junia ja Julia, mutta kallistui jälkimmäisen puoleen. Hän kehitti uuden miehen nimen "Julias", ja kirjoitti teoksessaan *Opera Exegetica*, että Andronikos ja "Julias" olivat miehiä.³⁷ 1200 vuoden tieto ja sen myötä esikuva naisesta aktiivisena uskonnollisena toimijana miesten rinnalla, naispuolisena apostolina, oli muutettu.

Aegidiuksesta alkaen Andronikosta ja tämän kumppania pidettiin enenevässä määrin miespuolisina merkittävinä apostoleina, ja keskiajalla enemmistö kallistui siihen näkemykseen, että Andronikos ja tämän kumppani olivat merkittäviä miespuolisia apostoleita.

Esimerkiksi Jacques LaFèvre d'Étables (n. 1455 – 1536)³⁸ kirjoitti latinankielisen teoksen *S. Pauli epistolae XIV ex Vulgata, aedicta intelligentia ex graeco, cum commentariis* vuonna 1512. LaFèvre käytti teoksessaan latinankielistä Vulgataa, jossa Andronikoksen kumppani tunnetaan nimellä Julia. LaFèvre jakaa Room. 16:ssa mainitut henkilöt kahteen ryhmään sukupuolen perusteella: "[Paavali] tervehtii 20:ta pyhää miestä nimeltä sekä kahdeksaa naista"³⁹ Kun LaFèvre listaa Room 16:ssa mainitut "pyhät miehet", hän mainitsee Andronikoksen kumppanin tässä miesten listassa, kuten Aegidius, nimellä

³² Makowski 1997, 2-3, 5, 10-11, 14

³³ Makowski 1997, 1-3, 8, 11, 14.

³⁴ Makowski 1997, 1, 3-4, 14-15.

³⁵ Makowski 1997, 1

³⁶ Makowski 1997, 5, 8.

³⁷ Brooten, 1977, 141-144.

³⁸ Hänet tunnetaan myös nimellä Jacobus Faber Stapulensis, Epp 2005, 35

³⁹ Epp 2005, 35.

"Julias", joka on muuten tuntematon nimi.⁴⁰ Samoin, kun luvussa Room. 16:15 mainitaan Philologus ja Julia, LaFèvre kirjoittaa myös tästä henkilöstä (Philologus ja) "Julias".⁴¹

Tämä käsitys Andronikoksen kumppanin sukupuolesta ei ollut täysin yksimielinen. Esimerkiksi Erasmus Rotterdamilainen ja Martti Luther olivat asiasta keskenään eri mieltä. Erasmus Rotterdamilainen tunsi molemmat käsikirjoitustraditiot, joista toisen mukaan Andronikoksen kumppani oli nainen nimeltä Junia ja toisen mukaan nainen nimeltä Julia. Erasmus esittelee kreikankielisessä Uudessa testamentissaan (1516) Vulgatan lukutavan, "Andronicum & Iuliam",⁴² ja sitten preferenssinsä latinan kielessä, Iuniam. Erasmus kirjoittaa: "Ιουvíαv, toisin sanoen, 'Junia.' Hän [Paavali] antaa Julialle tämän ('her')⁴³ oman paikan myöhemmin [Room. 16:15]."⁴⁴ Vuoden 1527 versioon Erasmus lisäsi: "Hyvin vanha Constancen kirkosta hankittu koodeksi oli yhdenmukainen kreikkalaisten käsikirjoitusten kanssa."⁴⁵ Luther sen sijaan, tehdessään ensimmäisenä kansankielisen raamatunkäännöksen vuonna 1522,⁴⁶ käänsi Andronikoksen kumppanin nimelle Junias ja puhui tästä miespuolisena apostolina, "Andronikos ja Junias olivat kuuluisia apostoleita."⁴⁷ On esitetty, että Luther käytti käännöstyössään edellä mainittua LaFèvren teosta.⁴⁸

Lutherin esimerkkiä seuraten monet kansankielisen raamatunkäännöksen tekijät käänsivät Roomalaiskirjeessä nimen muotoon "Junias".⁴⁹ Joissakin tapauksissa ensimmäisissä kansankielisissä käännöksissä nimi käännettiin naisen nimeksi, ja sitten seuraavissa/myöhemmissä painoksissa se muutettiin naisen nimestä miehen nimeksi.⁵⁰

Täyttä yksimielisyyttä asiaan ei kuitenkaan saatu. Andronikoksen kumppania edelleen naisena piti esimerkiksi Johannes Drusius, joka teoksessaan *Critici Sacri* (1698), muistutti kollegoitaan siitä, että Junia on nimen Junius vastapari, samoin kuin ovat Prisca-Priscus ja Julia-Julius.⁵¹

⁴⁰ Brooten 1977, 141-144; Epp 2005, 35-36, 38.

⁴¹ Epp 2005, 36.

⁴² Epp 2005, 27-28.

⁴³ Epp 2005, 28.

⁴⁴ Epp 2005, 28, Eppin lainaus Erasmusuksen teoksesta *Annotations on the New Testament*, jonka Erasmus julkaisi vuonna 1516.

⁴⁵ Epp 2005, 27-28.

⁴⁶ Vanhan testamentin käännös valmistui vuonna 1534.

⁴⁷ Belleville 2005, 237 viite 24; Epp 2005, 38, myös viitteet 20 ja 21.

⁴⁸ Brooten 1997, 141-144.

⁴⁹ Belleville 2005, 237 viite 24; Brooten 1977, 141-144; Epp 2005, 38; Thorley 1996, 18.

⁵⁰ Belleville 2005, 237, myös viite 24; Epp 2005, 65-67, 105 viite 1; Thorley 1996, 18.

⁵¹ Brooten 1977, 141-144.

Mahdollisesti 1700-luvulla oli tuotu esiin ehdotus, että nimi Junias olisi lempinimilyhennys nimestä Junianus. Christian Wilhelm Bosc (1742) kyseenalaisti tällaisen tuntemattoman lempinimilyhenteen ja totesi, että yhtä hyvin voisi väittää, että Andronicus on lyhenne nimestä Andronicianus.⁵²

Enemmistö kommentaattoreista näillä 1200-1700-luvuilla oli kuitenkin sitä mieltä, että kyseessä oli kaksi miespuolista apostolia.

2.3 Sukupuolenvaihdos kreikaksi (1800-luvulta 1960-luvun loppuun)

1800-luvulle tultaessa enemmistössä kansankielisistä raamatunkäännöksistä nimi oli käännetty miehen nimeksi Junias. Poikkeus olivat englanninkieliset raamatunkäännökset, joissa nimi säilyi naisen nimenä "Junia" vuoteen 1881 asti, jolloin English Revised Version julkaistiin. Siinä nimi oli miehen nimen muodossa "Junias".⁵³ Tätä esimerkkiä alkoivat seurata muut englanninkieliset käännökset.

Sukupuolta kuitenkin pohdittiin jonkin verran. Esimerkiksi W. Sanday & A. Headlam, J. B. Lightfoot sekä H. Lietzmann toivat esiin ajatuksen, että Andronikoksen kumppani saattaisi olla myös nainen. He tulivat kuitenkin siihen tulokseen, että koska kyseiset henkilöt ovat merkittäviä apostoleita, on syytä uskoa, että kyseessä on mies.⁵⁴ 1800-luvun ja 1900-luvun alkupuolen sosiaalisessa ja yhteiskunnallisessa kontekstissa pidettiin vaikeana ajatusta, että nainen olisi voinut olla apostoli.⁵⁵

Näyttää siltä, että vasta 1800-luvulla on ensimmäisen kerran tuotu esiin ajatus, että tämä ilmaus *ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις* ei tarkoittaisi, että Andronikos ja hänen kumppaninsa olisivat arvostettuja apostoleita, vaan että he olisivat arvostettuja apostolien silmissä/mielessä. Tällaista tulkintaa kannatti kuitenkin vain muutamia tutkijoita. He perustelivat väitettään kieliopin sijaan esimerkiksi näkemyksillään siitä, miten Paavali on heidän mielestään rajannut apostoli-termin käytön tai, että miksi Andronikoksesta ja tämän kumppanista ei muuten kuulla mitään. Tällaisia tutkijoita olivat esimerkiksi C. Hodge (1883), T. Zahn (1910) ja J. Murray (1959-65).⁵⁶ Enemmistö tutkijoista oli kuitenkin yhtä

⁵² Brooten 1977, 141-144.

⁵³ Belleville 2005, 237 viite 25; Thorley 1996, 18.

⁵⁴ Cranfield 1979, 788; Epp 2005, 25-26, 56-57, 67; Sanday & Headlam 1896, 422-423.

⁵⁵ Epp 1996, 25-26, 53-59, 67, 69-72; Thorley 1996, 27-28: Näin esimerkiksi Lightfoot, Lietzmann; Sanday & Headlam 1896, 423.

⁵⁶ Burer & Wallace 2001, 81.

mieltä siitä, että ilmaus οἱ ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις tarkoittaa "jotka ovat merkittäviä apostolien joukossa" eli merkittäviä apostoleita.⁵⁷

Tarkemmin sanottuna Andronikoksen ja tämän kumppanin ajateltiin olevan merkittäviä miespuolisia apostoleita. Kuitenkin esimerkiksi ranskalaistutkija M.-L. Lagrange vuonna 1916 huomautti miehen nimen Ἰουνῖα täydestä tuntemattomuudesta, ja piti siksi naisen nimeä Junia todennäköisempänä.⁵⁸

Kreikankielisissä tieteellisissä editioissa nimi näkyi edelleen naisen nimen muodossa aksentilla korkomerkitynä Ἰουνῖαν. Muutos tähän tapahtui vuonna 1927 kun Eberhard Nestlen poika Erwin Nestle teki isänsä kuoleman jälkeen uuden version Novum Testamentum Graecesta.⁵⁹ Hänen isänsä, Eberhard Nestlen, Novum Testamentum Graecessa nimi oli ollut feminiinimuodossa, samoin kuin aiemmissä tieteellisissä laitoksissa.⁶⁰ Erwin Nestle muutti tässä vuoden 1927 13. laitoksessa nimen feminiinisestä Ἰουνῖαν maskuliiniseksi Ἰουνῖαν, eli muutti henkilön nimen naisen nimestä mieheksi.⁶¹ Tälle muutokselle ei tarjottu tukea eikä todistusaineistoa käsikirjoituksista apparaatissa.⁶² Tämä muutos tehtiin 1900-luvun alkupuoliskolla suurimmassa osassa muitakin kreikankielisten alkuperäistekstien tieteellisiä laitoksia, samoin kuin useimmilla 1900-luvun kommentaattoreilla ja tutkijoilla.⁶³ Joissakin apparaateissa mainittiin naisen nimi Junia (Ἰουνῖα) vaihtoehtoisena lukutapana, kunnes se monista hävitettiin lopulta kokonaan.⁶⁴ Miehen nimen "Junias" käyttämistä tässä "Junian" sijaan perusteltiin sillä, että oli epätodennäköistä että nainen olisi voinut olla apostoli.⁶⁵

2.4 Faktoihin perehtyminen uudestaan (1970-luvulta nykypäivään)

Junian sukupuolen osalta tilanne oli 1970-luvulle tultaessa sellainen, että enemmistö tutkijoista oli edellä mainittua Erwin Nestlen Novum Testamentum Graecea mukaillen käsityksessä, että Junia oli mies. Tätä ei kieliopillisesti juuri problematisoitu, vaan Andronikoksen ja Junian apostolius näytti sulkevan pois sen mahdollisuuden, että Junia olisi voinut olla nainen. Osa tutkijoista viittasi esimerkiksi juuri Novumin apparaatissa lueteltuihin käsikirjoituksiin, joiden

⁵⁷ Epp 2005, 69.

⁵⁸ Belleville 2005, 240; Brooten 1977, 141-144.

⁵⁹ Tämä vuoden 1927 laitos oli 13. laitos. Nykyisin on käytössä 28. laitos.

⁶⁰ Belleville 2005, 237-238. Epp 2005, 23, 61. Nestlen edition ensimmäinen painos julkaistiin vuonna 1898.

⁶¹ Belleville 2005, 237-238.

⁶² Epp 2005, 49; Moo 1996, 922.

⁶³ Belleville 2005, 237-238.

⁶⁴ Belleville 2005, 238.

⁶⁵ Belleville 2005, 238; Moo 1998, 923.

Novum väitti tukevan maskuliinista lukutapaa, vaikka tämä ei pitänyt paikkaansa. Mutta silloin tutkijat kuitenkin luottivat Novumin antamiin tietoihin, eivätkä olleet kyseenalaistaneet niitä.

1970-luvulta lähtien aiheeseen liittyviä tietoja alettiin kuitenkin tutkia tarkemmin. Asiaan perehtynyt B. Brooten julkaisi artikkelin "Junia...Outstanding among the Apostles" vuonna 1977. Hänen tekstissään nousee esiin monia Andronikoksen kumppania koskevia keskeisiä seikkoja ja tulkintahistoriassa tapahtuneita asioita.⁶⁶ Tämä osaltaan herätti mielenkiintoa aihetta kohtaan. 1970-luvulta eteenpäin lisääntyi muun muassa kreikankielisten käsikirjoitusten, kirjallisten töiden ja kaiverrustekstien parempi saatavuus. Tietoja alettiin selvittää tarkemmin ja paremmin. Tutkimus alkoi ottaa uutta suuntaa. Oliko Andronikoksen kumppani sittenkään mies? Onko mahdollista, että varhaiskristittyjen keskuudessa olisikin ollut naispuolinen apostoli? Miten ensimmäiset 1200 vuotta Andronikoksen kumppani ymmärrettiin? Mies? Nainen? Apostoli? Ei-apostoli? Onko tässä kyse vain totuutta vääristelevien feministien pakkomielleestä? Entä tulkintahistoria, onko tutkijoiden oma sosiaalinen konteksti hämärtänyt heidän objektiivisuuttaan? Tässä kappaleessa 2.4 esittelen aikakauden tutkijoita ja heidän pohdintaansa ja argumentointiaan aiheesta.

B. Brooten (1977) käy lyhyessä artikkelissaan tehokkaasti läpi Andronikoksen kumppaniin liittyviä kielellisiä ja kieliopillisiä faktoja, tulkintahistoriaa sekä historiassa tapahtuneita vääristymiä. Hän toteaa, että Andronikoksen kumppani on nainen nimeltä Junia, ja Andronikos ja Junia olivat merkittäviä apostoleita. Peräänkuuluttaessaan selitystä sille, miksi Andronikoksen kumppanin sukupuoli kirkon historian aikana muutettiin naisesta mieheksi, hän antaa itse kuuluisan ja valitettavan hyvin paikkansapitävän vastauksensa: "A woman could not have been an apostle. Because a woman could not have been an apostle, the woman who is here called apostle could not have been a woman."⁶⁷ Brootenin avaus edisti sitä, että aihe otettiin uudestaan tarkasteltavaksi tutkijoiden keskuudessa.

F. F. Bruce (1978) kirjoitti Andronikoksen kumppanista "Junias (or possibly the feminine Junia)"⁶⁸ ja on sitä mieltä, että Andronikos ja ja tämän

⁶⁶ Brooten 1977, 141-144.

⁶⁷ Brooten 1977, 141-144, käännökseni: "Nainen ei ole voinut olla apostoli. Koska nainen ei ole voinut olla apostoli, se nainen jota tässä kutsutaan apostoliksi, ei ole voinut olla nainen."

⁶⁸ Bruce 1978, 388.

kumppani olivat apostoleita. Bruce toteaa tätä ja "were in Christ before me"⁶⁹-kohtaa kommentoiden, että Andronikoksen ja tämän kumppanin on täytynyt olla hyvin varhaisia kristittyjä. Sitten hän siirtyy pohtimaan sitä, mitä kautta Andronikos ja hänen kumppaninsa ovat saaneet apostolin arvon. Bruce ehdottaa, että ehkä he olivat niiden 500 joukossa, joille ylösnoussut Kristus ilmestyi.⁷⁰

C. E. B. Cranfield (1979) on sitä mieltä, että Andronikoksen kumppani on todennäköisesti nainen. Cranfield kirjoittaa edellä mainitusta Lietzmannin väitteestä: "that the possibility of the name's being a woman's name here is ruled out by the context may be dismissed as mere conventional prejudice."⁷¹ Cranfieldin mukaan on erittäin todennäköistä, että kyseessä ovat mies ja vaimo.⁷²

Cranfield kertoo, että ilmauksen ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις on joskus ymmärretty tarkoittavan "outstanding in the eyes of the apostles".⁷³ Cranfieldin mukaan tällöin ἐν viittaisi "in the eyes of"⁷⁴ tai "according to the judgement of".⁷⁵ Cranfieldin mukaan tätä voi pitää kieliopillisesti mahdollisena, mutta paljon todennäköisempää, ja Cranfieldin mukaan käytännössä varmaa on, että sanat merkitsevät "outstanding among the apostles"⁷⁶ eli "outstanding in the group who may be designated apostles".⁷⁷

Cranfield tuo esiin myös sen, että Andronikos ja Junia olivat kääntyneet kristityiksi ennen Paavalia. He olivat siis Paavalia vanhempia kristittyinä, ja he lienevät kääntyneen kristityiksi hyvin varhaisessa vaiheessa. Cranfield esittää ajatuksen, jonka mukaan Andronikos ja Junia saattoivat olla lähtöisin Jerusalemin juutalais-kristillisestä ryhmästä, joka mainitaan Apostolien tekojen luvussa 6.⁷⁸

P. Jewett (1980) pohtii, onko mahdollista, että nainen olisi voinut olla apostoli. Jewett kertoo, että syynä siihen, miksi useimmat kääntäjät ovat kääntäneet Andronikoksen kumppanin nimen miehen nimeksi "Junias", on se, että

⁶⁹ Bruce 1978, 388.

⁷⁰ Bruce 1978, 388.1. Kor. 15:3-9.

⁷¹ Cranfield 1979, 788, "Se [väite], että konteksti sulkee tässä pois mahdollisuuden, että kyseessä olisi naisen nimi, voidaan sivuuttaa tavanomaisena ennakkoluulona". Fitzmyer 1993, 738; Thorley 1996, 28.

⁷² Cranfield 1979, 788.

⁷³ Cranfield 1979, 789, Cranfield viittaa tässä Cornelyyn, s. 776f sekä Zahniin s. 609 "arvostettuja apostolien silmissä".

⁷⁴ Käännös: "silmissä".

⁷⁵ Cranfield 1979, 789, Cranfield viittaa tässä: "see Bauer, s.v. ἐν I.3, and compare 1. Cor. 14:11 sekä Sophocles, *Ant.* 925". Käännös: "joidenkin arvion mukaan".

⁷⁶ Käännös: "merkittäviä apostolien joukossa".

⁷⁷ Cranfield 1979, 789. Käännös: "Merkittäviä jäseniä ryhmässä, joka voidaan nimetä apostoleiksi".

⁷⁸ Cranfield 1979, 790.

on pidetty mahdottomana ajatusta, että nainen olisi voinut olla apostoli.⁷⁹ Jewett kuitenkin itse päätyy näkemykseen, että on mahdollista, että apostoli on voinut olla myös nainen. (Apostoli-termin tarkoittaessa laajempaa kuin niitä 12:ta). Jewett huomauttaa, että Paavalin mukaan myös Prisca ja Aquila ovat hänen työtovereitaan. Kun naisen sukupuoli ei muodosta estettä, Jewett pitää todennäköisempänä tämän ilmauksen "who are of note among the apostles"⁸⁰ tulkintana sitä, että Paavali tässä viittaa (naispuoliseen) apostoliin.⁸¹

E. Käsemann (1980, 1974) ei keskustele Andronikoksen kumppanin sukupuolesta, vaan hänen tekstinsä käännöksessä lukee suoraan miehen nimi "Junias". Käsemannille on selvää, että ilmaus ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις tarkoittaa, että Andronikos ja tämän kumppani ovat apostoleita. Käsemann viittaa Zahnin tekemään ehdotukseen, että kreikankielinen ilmaus voitaisiin ymmärtää "esteemed by the apostles".⁸² Käsemann toteaa, että "ἐπίσημοι joka tapauksessa ei tarkoita vain 'esteemed by the apostles', vaan 'prominent among them'."⁸³

A. T. Nikolainen (1986) pitää Andronikoksen kumppania naisena, ja on sitä mieltä, että Paavali kutsuu Andronikosta ja Juniaa "merkittäviksi apostoleiksi"⁸⁴ Sitten hän siirtyy pohtimaan, mitä termi apostoli Paavalille merkitsi. Hän toteaa, että Paavalilla ja Luukkaan evankeliumin kirjoittajalla oli erilainen näkemys siitä, keitä he kutsuivat apostoleiksi. Paavali oli Nikolaisen mukaan omaksunut käsityksen, jonka mukaan apostolin arvonimen saaminen edellytti lähetystyöntekijänä olemisen lisäksi sitä, että kyseiset henkilöt olivat "ylösnousseen Jeesuksen lähettämiä ja valtuuttamia työntekijöitä".⁸⁵ Nikolaisen mukaan Luukkaan evankeliumin kirjoittaja sen sijaan oli sitä mieltä, että apostolin arvon saivat vain ne kaksitoista.⁸⁶

R. Schulz (1987) mukaan Junia on nainen ja ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις tarkoittaa, että he olivat apostoleita. Schulz tarkastelee sukupuoli- ja apostoliuskysymyksiä kieliopillisesta näkökulmasta. Hän toteaa kirkkoisien olleen samaa mieltä kanssaan näistä kahdesta kysymyksestä.⁸⁷ Lisäksi Schulz viittaa edellä mainittuun Lietzmannin kommenttiin, jonka mukaan konteksti rajaa pois

⁷⁹ Jewett 1980, 70-71.

⁸⁰ Käännös: "jotka ovat arvostettuja apostolien joukossa".

⁸¹ Jewett 1980, 70-71.

⁸² Käännös: "arvostettuja apostolien toimesta".

⁸³ Käsemann 1980, 414, käännös: "huomattava heidän joukossaan".

⁸⁴ Nikolainen 1986, 168-169.

⁸⁵ Nikolainen 1986, 169.

⁸⁶ Nikolainen 1986, 169.

⁸⁷ Schulz 1987, 108-110.

mahdollisuuden, että Andronikoksen kumppani olisi voinut olla nainen.⁸⁸ Schulz huomauttaa, että Roomalaiskirjeen 16. luvussa kuvailtujen henkilöiden sukupuolen ja tehtävien perusteella naispuolinen apostoli nimenomaan sopii kontekstiin.⁸⁹

J. D. G. Dunnin (1988) mukaan Andronikoksen kumppani on nainen. Dunn siteeraa ja kääntää englanniksi ilmauksen: οἵτινες εἰσιν ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις, οἱ καὶ πρὸ ἐμοῦ γέγοναν ἐν Χριστῷ: "who are outstanding among the apostles, who also were in Christ before me."⁹⁰ Suomennos: "jotka ovat merkittäviä apostolien joukossa, ja jotka olivat Kristuksessa ennen minua." Dunn kirjoittaa, että "koko ilmaus lähes varmasti tarkoittaa 'prominent among the apostles' pikemminkin kuin 'outstanding in the eyes of the apostles'"⁹¹ Dunn myös kehottaa katsomaan aihetta koskevia kielioppikirjoja sekä muita tutkijoita.⁹²

Dunnin mukaan selväsanainen ilmaus "apostoleja" kohdassa Room. 16:7, (verrattuna kohtiin 2. Kor. 8:23, jossa Paavali puhuu Timoteuksesta ja Fil. 2:25, jossa Paavali puhuu Epafrodituksesta) sekä seuraava lause οἱ καὶ πρὸ ἐμοῦ γέγοναν ἐν Χριστῷ ("ja jotka olivat Kristuksessa ennen minua") yhdessä vahvasti viittaavat siihen, että Andronikos ja Junia kuuluivat (niitä 12:ta) suurempaan apostolien ryhmään, jonka ylösnoussut Kristus oli asettanut apostoleiksi, kohdassa 1. Kor. 15:7.⁹³ (Siinä Paavali kirjoittaa: "(5) ja hän ilmestyi Keefakselle ja sitten niille kahdelletoista.(6) Sen jälkeen hän ilmestyi samalla kertaa yli viidellesadalle veljelle⁹⁴, joista useimmat ovat yhä elossa, vaikka jotkut ovatkin jo nukkuneet pois. (7) Tämän jälkeen hän ilmestyi Jaakobille ja sitten kaikille apostoleille. (8) Viimeiseksi kaikista hän ilmestyi minullekin" 1. Kor. 15:5-8.)

J. Ziesler (1989) pitää epätodennäköisenä sitä, että Andronikoksen kumppani olisi ollut mies. Hänen mukaansa on todennäköistä, että he olivat mies ja vaimo. Ziesler myös huomauttaa, että Junia oli yleinen roomalainen naisen nimi, kun taas miehen nimelle "Junias" ei löydy tukea mistään.⁹⁵ Ziesler siteeraa

⁸⁸ The possibility of the name's being a woman's name here is ruled out by the context. Crandfield 1979, 788.

⁸⁹ Schulz 1987, 108-110.

⁹⁰ Dunn 1988, 894.

⁹¹ Dunn 1988, 894.

⁹² Dunn 1988, 894, "huomattava apostolien joukossa", "arvostettu apostolien silmissä".

⁹³ Dunn 1988, 894-895.

⁹⁴ Kreikaksi, kuten esim nykyespanjaksi, kreikankielinen sana ἀδελφός (ja 'hermano' espanjaksi) mikä tarkoittaa "veli", voi pitää sisällään sekä miehiä että naisia. Jos mainittuun ryhmään kuuluu vain naisia, näihin ihmisiin viitataan sanalla sisar (sisaret). Mutta jos vaikka 50 ihmisen joukossa on 49 naista ja yksi mies, niin tähän joukkoon viitataan sanalla veli, (veljet).

⁹⁵ Ziesler 1989, 351.

RSV:n käännöstä "men of note among the apostles"⁹⁶ ja huomauttaa, että se olisi syytä kääntää "people of note among the apostles".⁹⁷ Ziesler toteaa, että *év* tulee kääntää "among", joka on sen luonnollinen käännös. Hän huomauttaa, että *év* olisi epätavallinen sanavalinta jos Paavali olisi halunnut sanoa, että he olivat "well-known to the apostles".⁹⁸ Zieslerin mukaan Andronikos ja Junia olivat mies ja nainen, ja molemmat olivat hyvin tunnettuja apostoleita.⁹⁹

H. W. Housen kirjassa "The Role of Women in Ministry Today" (1990) myönnetään, että on kieliopillisesti "mahdollista", että Andronikoksen kumppani oli nainen ja että he olivat apostoleita.¹⁰⁰ House siteeraa Clarkea, joka kertoo, että on kuitenkin epätodennäköistä, että hän olisi ollut olemassa naispuolinen apostoli, koska hänen mukaansa vain miehiä valittiin apostoleiksi.¹⁰¹

J. Fitzmyer (1993) sanoo, että ilmaus *ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις* saattaa tarkoittaa "those of mark (numbered) among the apostles"¹⁰² tai "those held in esteem by the apostles".¹⁰³ Fitzmyer kääntää Paavalin sitaatin englanniksi "who are outstanding among the apostles"¹⁰⁴ ja on sitä mieltä, että kreikankielinen ilmaus tarkoittaa todennäköisemmin "arvostettuja apostolien joukossa" eli, että Andronikos ja Junia olivat apostoleita.¹⁰⁵

Fitzmyerin mukaan se, että Junia oli nainen, ei vaikuta apostoliasiaan, ja mainitsee toisenkin evankeliumia levittäneen parin, Priscan ja Aquilan.¹⁰⁶ Fitzmyer kertoo, että Andronikoksen kumppania naispuolisena apostolina pitivät myös ainakin 17 noin ensimmäisen vuosituhaten kommentaattoria.¹⁰⁷ Palaamme kirkkoisien todistukseen luvussa 5.

D. J. Moo (1996) pitää perusteltuna käsitystä, jonka mukaan Junia oli nainen. Hän pitää todennäköisenä myös sitä, että Andronikos ja Junia olivat

⁹⁶ Käännös: "merkittäviä miehiä apostolien joukossa".

⁹⁷ Ziesler 1989, 352, käännös: "merkittäviä ihmisiä apostolien joukossa".

⁹⁸ Ziesler 1989, 352, "apostolien hyvin tuntemia".

⁹⁹ Ziesler 1989, 352.

¹⁰⁰ House 1990, 87.

¹⁰¹ House 1990, 87.

¹⁰² Fitzmyer 1993, 739, "jotka ovat merkittäviä apostolien joukossa".

¹⁰³ Fitzmyer 1993, 739, "jotka ovat apostolien arvossapitämiä".

¹⁰⁴ Fitzmyer 1993, 739, "jotka ovat merkittäviä apostolien joukossa".

¹⁰⁵ Fitzmyer myös mainitsee 10 muuta tutkijaa (Barret, Cranfield, Lagrange, Lietzmann, Michel, Rengstorf, Schlatter, Schlier, Schnackenburg, Zeller, sekä BAGD = W. Bauer, W. F. Arndt, F. W. Gringrich, and F. W. Danker, *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature* (Chicago, Ill.: University of Chicago Press, 1979).) sekä BAGD:n,¹⁰⁵ jotka ovat samaa mieltä hänen kanssaan, eli ilmaus tarkoittaa, että Andronikos ja Junia ovat apostoleita, sekä mainitsee kaksi tutkijaa,¹⁰⁵ Cornely ja Zahn, jotka kannattavat jälkimmäistä tulkintaa "those held in esteem by the apostles", jonka mukaan Andronikos ja Junia eivät olleet apostoleita.

¹⁰⁶ Fitzmyer 1993, 737-740.

¹⁰⁷ Fitzmyer 1993, 737-78.

aviopari. Moon mukaan luonnollisin käännös ilmaisulle ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις on "esteemed among apostles".¹⁰⁸ Tämä tarkoittaa, että Andronikos ja Junia olivat arvostettuja apostolien joukossa, arvostettuja apostoleita. Moon mukaan kreikankielistä ilmausta ei tule kääntää "esteemed by the apostles",¹⁰⁹ joka tarkoittaisi, että apostolit vain arvostivat Andronikosta ja Juniaa, mutta nämä eivät itse olisi olleet apostoleita.¹¹⁰

Kuten on nähtävissä kehityksestä 1970-luvulta eteenpäin, tutkimus on enenevässä määrin alkanut palata ensimmäisen 1200 vuoden näkemykseen, jonka mukaan nämä merkittävät apostolit ovat mies ja nainen, Andronikos ja Junia. Nykykäännökset ja tutkijat ovat varsin yksimielisesti sen kannalla, että Andronikos ja Junia ovat apostoleita. Se on todennäköisin ja luonnollisin tapa ymmärtää koinee-kreikan ilmaus οἱ ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις.¹¹¹ Vuoden 1998 Jubilee Nestle-Alandin²⁷ Novumissa Andronikoksen kumppanin sukupuoli on palautettu alkuperäiseen muotoonsa ja Junias-vaihtoehto on poistettu myös apparaatista.¹¹² Samoin vuoden 2012 uudistetussa 28. Novum Testamentum Graecen painoksessa Junias-nimi on poistettu sekä tekstistä että apparaatista.¹¹³

2.5 Päätelmiä

Andronikoksen kumppania koskeva käsittely on kokenut merkittäviä vaihteita. Alun alkaen, noin 1200 vuotta, Andronikoksen kumppani oli naispuolinen merkittävä apostoli. Sen jälkeen hänen katsottiin olevan miespuolinen merkittävä apostoli. Nyt, kun konsensus alkaa palata ja on pääasiassa palannutkin siihen näkemykseen, että kyseessä on naispuolinen apostoli, on noussut muutamia soraääniä esittämään, että ehkä hän olikin nainen, mutta ei hän ainakaan apostoli

¹⁰⁸ Moo 1996, 923, "arvostettuja apostolien joukossa".

¹⁰⁹ Moo 1996, 923, "arvostettuja apostolien toimesta".

¹¹⁰ Moo 1996, 921-923.

¹¹¹ Burer & Wallace 2001, 84, mainitsevat löytämänsä kolme englanninkielistä käännöstä, jotka heidän mukaansa sijoittavat Andronikoksen ja Junian apostolien ryhmän ulkopuolelle. Nämä kolme ovat: CEV, Amplified ja New English Translation. CEV:n ja New English Translationin kohdalla tekstit näyttävät olevan oikein niin kuin Burer ja Wallace kertovat, eli Andronikos ja Junia eivät ole apostoleita. Amplifiedin tekstissä lukee Burerin ja Wallacen mukaan "They are men held in high esteem BY the apostles. Mutta kun katsoin tämän netistä, niin Amplifiedin tekstissä kuitenkin lukee "men held in high esteem AMONG the apostles". Tässä linkki Amplifiedin raamatunkäännökseen jonka etsin Internetistä, (23.11.2014):

<https://www.biblegateway.com/passage/?search=Romans+16&version=AMP>

Onko tämä eri Amplifiedin teksti kuin Burerilla ja Wallacella? Heidän työssään ei ole linkkiä kyseiseen Amplifiedin tekstiin. Vai onko Burerilla ja Wallacella vanhaa tietoa? Koska tämän tekstin perusteella Amplified tukee kuitenkin sitä lukutapaa jonka mukaan Andronikos ja Junia ovat apostoleita. Burerin ja Wallacen mukaan käännös "among" tarkoittaa inklusiivista, (Andronikos ja Junia olivat apostoleita) ja käännös "to" tarkoittaa eksklusiivista, (Andronikos ja Junia eivät olleet apostoleita).

¹¹² Epp 2005, 47.

¹¹³ Novum Testamentum Graece 2012, 28. laitos, sivu 515.

sitten ollut. Näin esittävät tutkijat Burer ja Wallace, ja tarkastelemme heidän esitystään tarkasti luvussa 4. Lisää tutkimuksia sekä muun muassa yksityiskohtaista kielioppia koskien sekä Andronikoksen kumppanin sukupuolta että heidän apostoliuttaan käsittelen kappaleissa 3 sekä 4, ja luvussa 5 tarkastellaan varhaisten kommentaattorien tapaa ymmärtää nämä kaksi kysymystä, jotta asiaan saadaan selvyys.

3 Oliko hän mies vai nainen?

Nykyisin on olemassa kaksi yleistä käsitystä Andronikoksen kumppanista. Toisen käsityksen mukaan hän on mies nimeltä Junias. Toisen käsityksen mukaan hän on nainen nimeltä Junia. Miten asia on? Tässä luvussa 3 tarkastelemme asiaa kielen, nimien ja nimistöjen, kieliopin, tehtyjen varhaisten käännösten sekä käsikirjoitusten perusteella.

Uusi testamentti, mukaan lukien Paavalin Roomalaiskirje, on kirjoitettu koinee-kreikaksi. Alun perin kreikkaa kirjoitettiin majuskeleilla¹¹⁴ ilman korkomerkkejä.¹¹⁵ Kreikankielisiä tekstejä alettiin korkomerkitä systemaattisesti 600-luvulla, lukemisen ja ymmärtämisen helpottamiseksi. Mutta vasta kun minuskeliin¹¹⁶ käyttö levisi laajasti 800-luvulla, korkomerkkien käyttö tuli yleiseksi ja pysyväksi käytännöksi.¹¹⁷

Andronikoksen ja tämän kumppanin nimet ovat kohdassa Room. 16:7 akkusatiivimuodossa. Paavali on kirjoittanut Andronikoksen kumppanin nimen majuskeleilla. Nimi on akkusatiivissa kirjain kirjaimelta IOYNIAN.

Kreikaksi transkriboitu akkusatiivissa oleva nimi IOYNIAN ei ole kreikkalaista tai seemiläistä alkuperää.¹¹⁸ Alun vokaalilyhdistelmä on hyvin harvinainen sekä kreikassa, hepreassa, arameassa että syyrian kielessä. Myöskään mitään ilmiselvää juurta ei näissä kielissä sille nimelle ole, toisin kuin latinassa.¹¹⁹ Tutkimuksessa ollaan sitä mieltä, että kyseessä on latinalainen nimi.¹²⁰

Mikä latinalainen nimi on kyseessä? Kuten kohta näemme, kreikan kielen ja kieliopin mukaan IOYNIAN on akkusatiivimuoto nimestä IOYNIA. Nimi IOYNIA sen sijaan on kreikaksi transkriboitu roomalainen eli latinalainen erittäin

¹¹⁴ Ikään kuin kreikan "TIKKUKIRJAIMET".

¹¹⁵ Belleville 2005, 238; Thorley 1996, 23.

¹¹⁶ Ikään kuin kreikan "pienet kirjaimet".

¹¹⁷ Thorley 1996, 23-24.

¹¹⁸ Thorley 1996, 20

¹¹⁹ Thorley 1996, 20

¹²⁰ Thorley 1996, 20.

yleinen naisen nimi IUNIA, Junia.¹²¹ Latinaksi Junia kirjoitetaan akkusatiivissa Juniam.¹²²

Varhaisimmat latinankieliset käännökset, jotka sisältävät kohdan Room. 16:7, on tehty 200- ja 300-luvuilla kreikan kielestä.¹²³ Latinankielisiä käsikirjoituksia on säilyneenä 300-luvulta 1200-luvulle. Osassa näistä käsikirjoituksista Andronikoksen kumppania kutsutaan edellä nähdyn akkusatiivissa olevan nimen Juniam sijaan nimellä Juliam, joka on Juniaa vielä yleisempi naisen nimi Julia.¹²⁴ Julia oli yleisin naisen nimi.¹²⁵ Esimerkiksi Hieronymuksen (347-420) tekemässä Raamatun latinankielisessä käännöksessä Vulgatassa nimi on muodossa "Julia".¹²⁶ Vulgata oli ensimmäinen kokonainen latinankielinen Raamattu.¹²⁷ Tämä nimivariantti Julia esiintyy vielä vuoden 1590 latinankielisessä Vulgatan Sixtine editiossa.¹²⁸ On siis ollut olemassa merkittävä käsikirjoitustraditio jonka mukaan nimi olisi naisen nimi Julia.¹²⁹

Kreikankielisten käsikirjoitusten enemmistössä kuitenkin lukee akkusatiivimuotoisen nimen IOYΛIAN (Julia, nominatiivissa) sijaan edellä mainittu akkusatiivimuoto IOYNIAN, (Junia, nom.) joten tätä jälkimmäistä pidetään hyväksyttynä lukutapana.¹³⁰

3.1 Latinalaiset nimet

Latinassa henkilön nimi koostui kolmesta osasta: 1. henkilökohtainen nimi (praenomen), 2. klaanin nimi (nomen, gens), 3. perhenimi (cognomen, family name).¹³¹ Lisäksi henkilö saattoi saada joitakin lisänimiä esimerkiksi tittelin, kunnian tai adoption vuoksi.¹³²

Lähes kaikilla latinalaisilla klaaninimillä (2. nomina, gens), on adjektiiviset loppuliitteet *-ius* (mask.) ja *-ia* (fem.). Naisilla ei usein ollut henkilökohtaista nimeä (1. praenomen), heidät nimettiin sen sijaan klaaninimen (2. nomen, gens) mukaan.¹³³ Esimerkki tästä on kuuluisa Gaius Julius Caesar. Hänen tyttärensä

¹²¹ Belleville 2005, 232, 241; Brooten 1977, 141-144; Epp 2005, 23, 57; Lampe 2003, 166 alaviite 39.

¹²² Cervin 1994, 469.

¹²³ Thorley 1996, 19.

¹²⁴ Thorley 1996, 19.

¹²⁵ Lampe 2003, 169.

¹²⁶ Thorley 1996, 19.

¹²⁷ Epp 2005, 28.

¹²⁸ Thorley 1996, 19-20.

¹²⁹ Thorley 1996, 19-20.

¹³⁰ Thorley 1996, 20.

¹³¹ Cervin 1994, 467.

¹³² Cervin 1994, 467.

¹³³ Cervin 1994, 467.

nimettiin klaanin nimen Julius mukaan Julia Maior (I) ja Julia Minor (II). Julius on heidän kaikkien kolmen klaaninimensä, tyttärillä feminiinimuodossa Julia.¹³⁴ Eli Julius-suvun klaaninimi on Julius ja sen feminiinimuto sen naisklaanilaisille on Julia.

Latinalaisia klaaninimiä oli runsaasti. Tässä esimerkkejä, naispuoliset vastaparit ovat kunkin perässä: Aelius, Aelia; Cassius, Cassia; Claudius, Claudia; Cornelius, Cornelia; Licinius, Licinia; Octavius, Octavia, jne. Kaikilla näillä on loppuliite *-ius* ja kaikilla on feminiininen vastapari, joka päättyy *-ia*.¹³⁵

Junius on varsin yleinen ja ikivanha latinalainen klaaninimi. Esimerkiksi Rooman tasavallan perustaja Lucius Junius Brutus (n. 500 eKr.) kuului tähän klaaniin.¹³⁶ Junius-klaanin jäseniä oli varsin runsaasti kreikkalais-roomalaisessa maailmassa. Yksi tunnetuimpia Junius-klaanin jäseniä lienee Marcus Junius Brutus, yksi Julius Caesarin murhaajista. Marcus Junius Brutuksen sisar oli vastaavasti nimeltään Junia.¹³⁷ Naisille, jotka syntyivät tähän klaaniin, oli tapana antaa nimeksi Junia.¹³⁸ Junius-nimisiä miehiä ja Junia-nimisiä naisia esiintyy runsaasti ajan teksteissä, kaiverruksissa ja kirjallisuudessa.¹³⁹ Eli Junius-klaanin klaaninimet, maskuliini- ja feminiiniversiot, ovat: Junius-Junia, samoin kuin Julius-Julia.¹⁴⁰

3.2 Latinalaisten nimien transkribointi kreikaksi.

Latinalaiset nimet transkriboitiin kreikan kieleen yleensä tietyn kieliopillisen kaavan mukaan.¹⁴¹ Latinalaiset maskuliiniset nimet, jotka päättyvät *-us*, käännetään kreikkalaisiin nimiin *-os* -päätteeksi. Esimerkki: Paulus > Παῦλος.¹⁴² Latinalaiset maskuliiniset nimet, jotka päättyvät *-o*, käännetään kreikkalaisiin nimiin *-ων* -päätteeksi. Esim. Piso > Πείσω.¹⁴³ Latinalaiset feminiiniset nimet, jotka päättyvät *-a*, käännetään kreikkalaisiin nimiin *-α* tai *-η* -päätteiksi. Esim. Drusilla > Δρούσιλλα, Roma > Ῥώμη. Sen sijaan latinalaiset *maskuliiniset* nimet, jotka päättyvät *-a* käännetään kreikkalaisiin nimiin *-ας* -päätteeksi. Esim. Agrippa

¹³⁴ Cervin 1994, 467.

¹³⁵ Cervin 1994, 467.

¹³⁶ Cervin 1994, 468.

¹³⁷ Cervin 1994, 468.

¹³⁸ Cervin 1994, 468.

¹³⁹ Cervin 1994, 468.

¹⁴⁰ Epp 2005, 39

¹⁴¹ Cervin 1994, 468.

¹⁴² Cervin 1994, 468.

¹⁴³ Cervin 1994, 468-469.

> Ἀγρίππας.¹⁴⁴ Muunlaiset nimet transkriboitiin vastaavasti omien kaavojensa mukaan.¹⁴⁵

Oleellista on huomata se, että kaikki latinalaiset klaaninimet, jotka päättyvät *-ius*, transkriboidaan säännönmukaisesti kreikankielisiin nimiin *-ιος*. Esim. Afranius > Ἀφράνιος; Antonius > Ἀντόνιος; Caecilius > Κεκίλιος; Cassius > Κάσσιος; Domitius > Δομίτιος; Favonius > Φαώνιος; Iulius > Ἰούλιος; Lucius > Λεύκιος; Publius > Πόπλιος; Tiberius > Τιβέριος; jne.¹⁴⁶ Samoin klaaninimien feminiinimuodot (*-ia*) transkriboidaan kreikkalaisiksi nimiksi päätteellä *-ία*. Esim. Aemilia > Αἰμυλία; Calpurnia > Καλπουρνία; Cornelia > Κορνηλία; Fulvia > Φουλβία; Julia > Ἰουλία; Marcia > Μαρκία; Octavia > Ὀκταουία; Poppea > Ποππαία; jne.¹⁴⁷

Latinalaiset nimet transkriboitiin edellä kuvatulla tavalla kreikan kieleen, ja nämä kaavat näkyvät johdonmukaisesti sekä läpi Uuden testamentin että koko Rooman ajan kreikkalaisen kirjallisuuden.¹⁴⁸ Tämän kaavan mukaisesti nimi Iunius / Iunia transkriboitiin kreikaksi Ἰούνιος / Ἰουνία.¹⁴⁹ Kohdassa Room. 16:7 nimet ovat akkusatiivimuodossa. Latinaksi nimi akkusatiivissa on Junium / Juniam, ja sukupuoli on selkeästi nähtävissä. Samoin on akkusatiivimuodon suhteen kreikan kielessä: nimi on Ἰούνιον / Ἰουνίαν, jolloin sukupuolen muodossa ei tässäkään ole epäselvää.¹⁵⁰

Ajan kreikantaitoinen lukija ymmärsi akkusatiivissa olevan nimen Ἰουνίαν naisen nimeksi Ἰουνία. Kirjainten merkitys korostuu erityisesti majuskelikirjoituksessa, jossa ei ollut korkomerkkejä osoittamassa tuleeko henkilön nimi ymmärtää miehen vai naisen nimeksi. Akkusatiivimuodot olivat IOYNION / IOYNIAN, sukupuoli on tällä tavoin selkeästi erotettavissa.

3.3 Ehdotus: IOYNIAN olisi mies

On ehdotettu, että kyseessä oleva yleinen latinalainen kreikaksi transkriboitu naisen nimi olisikin miehen nimi, Junias. Tällöin se olisi joko nimi sellaisenaan, tai se olisi lyhennetty lempinimeksi nimestä Junianus (Ἰουνιανός).¹⁵¹

Lempinimeksi lyhennetyn nimen vaihtoehto on saanut alkunsa mahdollisesti

¹⁴⁴ Cervin 1994, 469.

¹⁴⁵ Cervin 1994, 469.

¹⁴⁶ Cervin 1994, 469.

¹⁴⁷ Cervin 1994, 469.

¹⁴⁸ Cervin 1994, 469.

¹⁴⁹ Cervin 1994, 469.

¹⁵⁰ Cervin 1994, 469.

¹⁵¹ Belleville 2005, 239; Cervin 1994, 466; Epp 2005, 40-41; Metzger 2012 (9. painos), 475.

1700-luvulla.¹⁵² Tämän Junias-ehdotuksen mukaan nimi olisi kreikaksi transkriboituna nominatiivimuodossa majuskeleilla IOYNIAS ja minuskeleilla Ἰουνιάς tai Ἰουνίας.

Nimi Junias ei esiinny ainoassakaan tuntemassamme kreikan- tai latinankielisessä tekstissä, kaiveruksessa tai missään muussakaan dokumentissa.¹⁵³ Nimi Junianus sen sijaan oli yleinen nimi. "Jos Junias todella on lyhennetty muoto yleisestä nimestä Iunianus, niin miksi tämä nimi Junias ei koskaan esiinny missään?", toteaa R. Cervin.¹⁵⁴ Naisen nimi Junia sen sijaan oli erittäin yleinen.¹⁵⁵ Se esiintyi usein sekä kirjallisuudessa, esimerkiksi Tacituksella, Liviuksella ja Suetoniuksella, että kaiveruksissa.¹⁵⁶ Yksistään Rooman kaupungin alueella naisen nimi Junia esiintyy yli 250 kertaa kreikan- ja latinankielisissä kaiveruksissa.¹⁵⁷ Kuten edellä on todettu, kyseessä oli tunnettu klaani.¹⁵⁸ Klaanilaisten biologisten jälkeläisten lisäksi klaaninimen saattoivat saada klaanilaisten vapauttamat orjat ja heidän jälkeläisensä.¹⁵⁹

Hellenistisessä kreikassa maskuliinisen nimen lyhennyksen tunnusmerkkinä käytettiin päätettä -ᾶς, jossa alfan päällä on sirkumfleksi. Tätä lyhennetyn nimen osoittavaa päätettä käytettiin sekä kreikkalaisiin nimiin, että latinalais- ja seemiläisperäisiin nimiin. Tällä lailla kirjoitettuja nimiä on kreikankielisessä Uudessa testamentissa 25 kappaletta. Esim. Λουκᾶς, Βαρναβᾶς.¹⁶⁰

Nimiehdotuksen Ἰουνιάς kannalta muodostuu erinäisiä ongelmia. Ensinnäkin on huomattava, että kreikassa nimilyhennyksen osoittava pääte lisäään *konsonantin* perään. Jos nimen vartalon lopussa on -ι, se pudotetaan pois. Tämä tapahtuu riippumatta siitä, onko kyseinen -ι korkomerkitty vai ei. Esim. Ἀρτεμίδωρος > Ἀρτεμᾶς, Πατρόβιος > Πατροβᾶς.¹⁶¹ Nimi Junianus tulisi lyhentyä kreikan maskuliinisten nimien lyhennystavan mukaan muotoon Ἰουνᾶς eikä Ἰουνιάς.¹⁶² Tätä tukee vahvasti samankaltaisen nimen Ἰουλᾶς esiintyminen papyruksessa.¹⁶³ Ἰουλᾶς on todennäköisesti lyhennys latinalaisesta nimestä

¹⁵² Epp 2005, 41.

¹⁵³ Brooten 1977, 141-144; Cervin 1994, 466; Epp 2005, 24; Lampe 2003, 166 alaviite 39; Metzger 2012 (9. painos), 475.

¹⁵⁴ Cervin 1994, 466.

¹⁵⁵ Belleville 2005, 241; Brooten 1977, 141-144; Epp 2005, 23; Lampe 2003, 166 alaviite 39.

¹⁵⁶ Belleville 2005, 233-234, 241; Brooten 1977, 141-144; Cervin 1994, 468.

¹⁵⁷ Metzger 2012, 475.

¹⁵⁸ Cervin 1994, 467-468.

¹⁵⁹ Belleville 2005, 241-242.

¹⁶⁰ Thorley 1996, 24.

¹⁶¹ Thorley 1996, 25.

¹⁶² Thorley 1996, 24-25.

¹⁶³ Thorley 1996, 25, myös alaviite 16. Oxyrhynchus papyrus, III 502,6 (II).

Julianus. Sellaista latinalaista nimeä puolestaan ei ole olemassa kuin Julanus.¹⁶⁴ Nimivaihtoehdolle Ἰουβίας, näin korkomerkitynä, ei ole kieliopillisia perusteluita. Sille ei myöskään löydy minkäänlaista tukea tunnetuista kreikan- tai latinankielisistä teksteistä, kaiverruksista tai muista dokumenteista, sellaistaakaan miehen nimeä ei tunneta.¹⁶⁵

Korkomerkitsemätön nimi IOYNIAN on niin ilmiselvästi tulkittavissa yleiseksi naisen nimeksi, että olisi erittäin oletettavaa, että joko kirjoittaja tai myöhemmät kopioitsijat ja kirjurit olisivat tehneet jonkin lisäselvityksen tai tarkennuksen, jos olisi ollut tarkoitus, että tämä erittäin yleinen naisen nimi tulisikin ymmärtää muuten tuntemattomaksi miehen nimeksi.¹⁶⁶

3.4 Uuden testamentin käsikirjoitukset

Varhaisimmat Uuden testamentin käsikirjoitukset on kirjoitettu majuskeleilla ilman korkomerkkejä. Näitä korkomerkitömiä käsikirjoituksia, jotka sisältävät kohdan Room. 16:7, ovat: \aleph , A, B*, C, D*, F, G, P. Useissa 1900-luvun tieteellisten editioiden apparaateissa¹⁶⁷ on esitetty, että nämä korkomerkitömät käsikirjoitukset tukevat maskuliinista lukutapaa; vaikka ne eivät korkomerkkien puuttuessa voi sitä tukea.¹⁶⁸ Edellä olevasta tekstistä voidaan nähdä, mitä lukutapaa korkomerkitön IOYNIAN voi tukea latinalaisen nimikäytännön ja nimistön perusteella.

Entä korkomerkityt käsikirjoitukset? Kun korkomerkkejä alettiin merkitä Raamatun käsikirjoituksiin (systemaattisesti 600-luvulta lähtien), kumpaa sukupuolta osoittava korkomerkki Andronikoksen kumppanin nimeen laitettiin? Junias-nimistä miestä osoittava sirkumfleksi Ἰουβιᾶν vai Junia-nimistä naista osoittava akuuttiaksentti Ἰουβίαν?¹⁶⁹

Käsikirjoitukset, joissa on korkomerkit ja jotka sisältävät kohdan Room. 16:7, ovat: B2, D2, Ψ^{vid} , 0150, 33, 81, 104, 256, 263, 365, 424, 436, 459, 1175, 1241, 1319, 1573, 1739, 1881, 1852, 1912, 1962, 2127, 2200, Byz.¹⁷⁰ Kaikissa

¹⁶⁴ Thorley 1996, 25.

¹⁶⁵ Belleville 2005, 232, 248; Brooten 1977; 141-144; Epp 2005, 24-25; Thorley 1996, 24.

¹⁶⁶ Cervin 1994, 466; Thorley 1996, 22, 25.

¹⁶⁷ Kuten United Bible Society (UBS) neljännen edition Greek New Testamentissa.

¹⁶⁸ Belleville 2005, 238-239.

¹⁶⁹ Epp 2005, 30-31.

¹⁷⁰ Belleville 2005, 239; Tässä ei ole lueteltu niitä korkomerkitömiä käsikirjoituksia joissa on kirjoitettuna naisen nimi Julia. Nestle-Aland 2012, (28. painos) 439, Nestle-Alandin Novum Testamentum Graecen mukaan samalla korkomerkitömiä merkityt käsikirjoitukset: B2, D2, L, Ψ^{vid} , L, 33, 81, 104, 365, 630, 1175, 1241, 1505, 1739, 1881, ja Novum lisää näiden perään vielä merkin "m", joka tarkoittaa, että on olemassa lukuisia muita käsikirjoituksia, jossa korkomerkki on merkitty samoin kuin näissä tässä Novumissa luetelluissa.

näissä käsikirjoituksissa on feminiinin eli naisen nimen osoittava korkomerkinä Ἰουβίαν. Kaikissa tänä päivänä tunnetuissa käsikirjoituksissa, joissa on korkomerkit ja jotka sisältävät kohdan Room. 16:7, nimessä oleva korkomerkki on naisen nimen osoittava akuuttikorkomerkki Ἰουβίαν.¹⁷¹ Tähän päivään mennessä ei ole löydetty ainoatakaan kreikankielistä UT:n käsikirjoitusta, jossa nimi olisi maskuliinisen nimen muodossa Ἰουβιῶν.¹⁷²

Varhaisin säilynyt käsikirjoitus, joka sisältää kohdan Room. 16:7, on P⁴⁶. Se ajoittuu 100-luvun lopulle tai 200-luvun alkuun ja on kreikankielinen. Siinä ei akkusatiivissa kuitenkaan esiinny naisen nimi Ἰουβίαν, vaan IOYΛΙΑΝ, eli Juniaakin yleisempi naisen nimi Julia.¹⁷³ Tätä traditiota seuraten yhteensä viidessä kreikankielisessä käsikirjoituksessa nimi on Julia, ja muissa kreikankielisissä käsikirjoituksissa Junia.¹⁷⁴ Käsikirjoitukset, joissa nimi on Julia, ovat: P⁴⁶, 6, 606, 1718, 2685. sekä ar, b, vg^{mss}, bo.¹⁷⁵

Nimivaihtoehto Julia siirtyi osaan vanhoista latinankielisistä käännöksistä, jotka on alun perin tehty 200- ja 300-luvuilla, ja siitä tämä naisen nimi Julia säilyi vielä 1500-luvulle. Samaa traditiota noudattaa myös noin 300-luvulta peräisin oleva koptin bohairinkielinen käännös.¹⁷⁶ Näin lukee myös etiopiankielisessä käännöksessä, joka on kirjoitettu mahdollisesti 600-luvun puolivälissä tai aiemmin.¹⁷⁷ Myös koptin sahidinkielinen käännös tukee naisen nimeä.¹⁷⁸ Syyrian kieli ei ole yhtä yksinkertainen, mutta mitään tukea ei maskuliiniselle nimelle ole, feminiininen muoto on syyrian kieliopin näkökulmasta todennäköisempi.¹⁷⁹ Varhaiset kohdasta Room. 16:7 tehdyt käännökset tukevat samaa traditiota, jonka mukaan Andronikoksen kumppani oli nainen.

3.6 Päätelmiä

Arvostettu teologi, Uuden testamentin professori ja tutkija Peter Lampe toteaa: "... 'Junias,' miesten tekaisema nolo ratkaisu,"¹⁸⁰ Eldon Jay Epp kommentoi: "Selkeästi, Junia on prima facie valinta, joka ei myöskään tarvitse silmäkääntötemppeja, joita on kauan käytetty valtuuttamaan jompikumpi

¹⁷¹ Belleville 2005, 238-239; Metzger 2012 (9. painos), 475.

¹⁷² Belleville 2005, 239.

¹⁷³ Belleville 2005, 232 viite 2; Thorley 1996, 19-20.

¹⁷⁴ Epp 2005, 31.

¹⁷⁵ Nestle-Aland 2012, (28. painos) 439.

¹⁷⁶ Thorley 1996, 19, 22-23.

¹⁷⁷ Thorley 1996, 19-20.

¹⁷⁸ Thorley 1996, 20, 22-23.

¹⁷⁹ Thorley 1996, 23.

¹⁸⁰ Lampe 2003, 166 alaviite 39. "... 'Junias,' an embarrassing solution fabricated by men,".

maskuliininen lukutapa."¹⁸¹ Nämä Lampen ja Eppin toteamukset kiteyttävät Andronikoksen kumppanin sukupuolesta kehitetyt problematisoinnit. Kuten edellä on nähty, Andronikoksen kumppanin ymmärtämiseksi mieheksi ei ole perusteita. Junia, jolla oli tunnettu latinalainen naisen nimi, työskenteli Andronikoksen rinnalla valtakunnan pääkaupungin, Rooman, kristillisen seurakunnan hyväksi. Kuten Tulkintahistoriallisesta katsauksesta oli nähtävissä, Junian on toisinaan katsottu olevan mies, koska häntä kuvataan arvostetuksi apostoliksi. Osan tutkijoista omat yhteiskunnalliset käsitykset ovat saaneet heidät sulkemaan silmänsä eksegeettisiltä ja kielellisiltä faktoilta. Tieteellinen tutkimus ja sen tulokset eivät kuitenkaan saa vääristyä tutkijoiden ennakkoasenteiden vuoksi.

4 Mitä tarkoittaa ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις?

Olivatko Andronikos ja Junia apostoleita vai eivät? Kuten Tulkintahistoriallisesta katsauksesta voidaan nähdä, Roomalaiskirjeen kirjoittamisesta nykyaikaan tutkijoiden ja kommentaattorien ylivoimaisen enemmistön mielestä luonnollisin tapa ymmärtää kreikankielinen ilmaus οἱ ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις on, että Andronikos ja Junia ovat arvostettuja/merkittyjä apostolien joukossa¹⁸² eli arvostettuja/merkittäviä apostoleita. Esimerkiksi arvostettuna eksegeettinä ja kreikan tuntijana pidetty Lightfoot totesi, luonnollisin tapa ymmärtää tämä ilmaus on *among*, eli että he ovat apostoleja.¹⁸³ Yksi syy, miksi hän oli sitä mieltä, että Andronikoksen kumppanin oli oltava mies, oli juuri tämä, että ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις tarkoittaa niin ilmiselvästi, että nämä henkilöt ovat apostoleita, että on syytä uskoa että Junia on mies. Ajatus naispuolisesta apostolista tuntui mahdottomalta 1800-luvun kontekstissa.¹⁸⁴

4.1 ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις tarkoittaa

Ilmauksen ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις on yleisesti ymmärretty tarkoittavan "[jotka ovat] arvostettuja apostolien joukossa."¹⁸⁵ Tarkemmin sanottuna: "merkittyjä (ἐπίσημοι) apostolien joukossa (ἐν τοῖς ἀποστόλοις)". ἐπίσημος - sanan¹⁸⁶ merkitys tarkasti sanottuna on "leimattu", "merkitty".¹⁸⁷ Sanan katsotaan yleisesti koostuvan sanoista ἐπί "päällä, päälle, yllä, -lle, -lla, -llä" sekä σῆμα

¹⁸¹ Epp 2005, 24. "Clearly, Junia is the prima facie choice, and one that does not require the legerdemain that has long been employed to accredit one or the other masculine reading."

¹⁸² Joukossa = osa joukkoa, joukon jäsen.

¹⁸³ Burer & Wallace 2001, 80; Epp 2005, 25-26, 67.

¹⁸⁴ Epp 2005, 26.

¹⁸⁵ Se, että henkilö on jossakin joukossa, tarkoittaa, että hän on osa sitä joukkoa, sen joukon jäsen.

¹⁸⁶ Sana ἐπίσημος on sanan ἐπίσημος monikko, (molemmat nominatiivimuotoja).

¹⁸⁷ Sanday & Headlam 1896, 423; englanniksi, stamped, marked.

"merkki", antaen kirjaimellisen merkityksen "olla merkitty",¹⁸⁸ ja vertauskuvallisessa mielessä "merkittävä".¹⁸⁹ "Junia on siis 'arvostettu' tai 'merkittävä' apostolien ryhmän jäsen (eikä ainoastaan apostolien tuntema)", toteaa L. Belleville.¹⁹⁰ Muun muassa tunnetussa Liddell-Scott-Jones kreikka-englanti-sanakirjassa todetaan sanan ἐπίσημος merkitys: "1. having a mark, inscription; 2. bearing the marks of; 3. notable, remarkable; of persons 'notable'".¹⁹¹

Ilmaisun ἐν + datiivi katsotaan yleisesti ilmaisevan -ssa, -ssä "...sekä varsinaisessa että kuvainnollisessa merkityksessä..."¹⁹² Sanatarkasti käännettynä tuo ilmaus οἵτινες εἰσιν ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις on: "jotka (οἵτινες) ovat (εἰσιν) merkittyjä (ἐπίσημοι) apostoleissa (ἐν τοῖς ἀποστόλοις)", jotka ovat merkittyjä apostoleissa = apostolien joukossa, paremmalla suomella ilmaistuna. Nämä kaksi henkilöä ovat merkittyjä/ merkittäviä/ arvostettuja niissä, jotka ovat apostoleita, eli apostoleista koostuvassa ryhmässä. He ovat merkittäviä apostoleita.

Kielioppi tiivistetysti: ἐν + datiivi tarkoittaa jossakin, -ssa/-ssä; -lla/-llä. Prepositio ἐν on käytössä vain datiivin kanssa.¹⁹³

ἐπίσημος, -ov "arvossa pidetty - Room. 16:7. [etul. ἐπί, σῆμα merkki]."¹⁹⁴ ἐπί etuliitteenä ilmaisee -lla/-llä. -lle, päällä, päälle, -ssa/-ssä, luona, luo, vastaan, kohtaan, lisäksi.¹⁹⁵

σημεῖον, -ov (n.) merkki, tuntomerkki, σῆμα merkki¹⁹⁶

ὑπό + genetiivi ilmaisee agenttia.¹⁹⁷ ὑπό + genetiivi "ilmaisee passiivisen verbin (tai sellaista vastaavan) agentin, tekijän ("jonkun/jonkin toimesta)".¹⁹⁸

Tulkinta ja käänös "merkittävät apostolit" on kyseisten sanojen merkityksen mukainen. Sana ἐπίσημος tarkoittaa sanatarkasti "leimattua", "merkittyä". Tätä sanaa käytetään sellaisista henkilöistä, jotka on havaittu ja

¹⁸⁸ Englanniksi: having a mark, inscription; bearing the marks of.

¹⁸⁹ Belleville 2005, 242-243. Englanniksi: remarkable, notable.

¹⁹⁰ Belleville 2005, 243. Kreikan kielessä on käytössä prepositiot samoin kuin englannin kielessä, mutta suomen kieli on tässä suhteessa hyvin erilainen. Englannin kielen avulla lukijan on helpompi hahmottaa merkityserot tässä kieliopin nyansseja käsittelevässä aiheessa. Siksi käytän välillä englannin kieltä tässä tekstissä apuna. Bellevillen kyseinen sitaatti englanniksi: "Junia is then 'distinguished' or 'remarkable' member of (and not simply known to) the apostles",
¹⁹¹ <http://stephanus.tlg.uci.edu/ljsj/#eid=37142&context=search> (4.10.2014); Belleville 2005, 243, myös alaviite 48.

¹⁹² Gyllenberg 2001 (1993), 86.

¹⁹³ Kiilunen & Hakola 2007, 52.

¹⁹⁴ Liljeqvist 2007, 147.

¹⁹⁵ Kiilunen & Hakola 2007, 51.

¹⁹⁶ Liljeqvist 2007, 321.

¹⁹⁷ Kiilunen & Hakola 2007, 52.

¹⁹⁸ Aejmelaeus 2003, 164.

arvioitu merkittäviksi apostolien ryhmään kuuluvista henkilöistä, eikä sellaisista henkilöistä, jotka ovat apostolien tiedossa tai joita apostolit katselisivat ihailien.¹⁹⁹

R. Cervin kertoo, että on väitetty, että ilmaus οἱτινες εἰσιν ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις on epäselvä. Cervin kertoo, että ilmauksen kahta tulkintatapaa voidaan kuvata termeillä "inklusiivinen" ja "eksklusiivinen". Kun ilmaus tulkitaan *inklusiivisesti*, se tarkoittaa, että Andronikos ja Junia olivat apostoleja. Tällöin englanninkielinen käännös on "who are noteworthy *among* the apostles", ("merkittäviä apostolien joukossa"). Kun ilmaus tulkitaan *eksklusiivisesti*, Andronikos ja Junia eivät ole apostoleja, "who are noted *by* the apostles" ("apostolien toimesta").²⁰⁰ Cervin kirjoittaa:

"Kreikan kieliopin näkökulmasta ensin mainittu on todennäköisemmin oikea. Ilmaisun 'by the apostles' ['apostolien toimesta'] ilmaisee passiiviverbin (tai tässä tapauksessa adjektiivin) agentin, mutta passiivin agentti ilmaistaan kreikassa säännönmukaisesti rakenteella prepositio ὑπό + genetiivisija, eikä rakenteella ἐν + datiivisija, jota käytetään ilmaisemaan epäpersoonallista välinettä tai keinoja, (yksinkertaista datiivia [eli ilman prepositiota ἐν] käytetään ilmaisemaan persoonallista agenttia vain perfektin passiivi aikamuodossa, ja tietyissä muissa idiomeissa)."²⁰¹

D. J. Moo toteaa samoin, että jos Paavali halusi sanoa, että Andronikos ja Junia olivat apostolien hyvin tuntemia (well known), hän olisi käyttänyt joko yksinkertaista datiivia tai tätä ὑπό + genetiivirakennetta, joka kieliopillisesti oikeasti ilmaisee agenttia. Tällöin apostolit olisivat niitä toimijoita, he olisivat ne, jotka tietävät Andronikoksesta ja Juniasta.²⁰² Cervin jatkaa:

"Käännös 'by the apostles' ['apostolien toimesta'] olisi oikea jos Paavali olisi kirjoittanut οἱτινες εἰσιν ἐπίσημοι ὑπό τῶν ἀποστόλων, mutta hän ei kirjoittanut näin; hän kirjoitti οἱτινες εἰσιν ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις, mikä voi tarkoittaa vain 'noteworthy among the apostles' ['merkittäviä apostolien joukossa']. Tämän ilmauksen ymmärtämisen näin vahvistaa Vulgatan käännös: *qui sunt nobiles in apostolis*, 'who are well-known among (not 'by') the apostles'."²⁰³

¹⁹⁹ Sanday & Headlam 1896, 423.

²⁰⁰ Cervin 1994, 470.

²⁰¹ Tässä kohdassa Cervinin viite 29: "Smyth, §§ 1491-4 ja 1755-8; katso myös Moulton-Howard-Turner, 3.240, 274-5."

²⁰² Moo 1996, 923, alaviite 39.

²⁰³ Cervin 1994, 470.

4.2 Konsensuksen haastaminen

M. Burer ja D. Wallace ovat tästä kuitenkin eri mieltä. He tuovat näkemyksensä esiin artikkelissaan "Was Junia Really an Apostle? Rom. 16.7 Re-examined".²⁰⁴ Burerin ja Wallacen mukaan ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις tarkoittaa lähes täysin varmasti, että Andronikos ja Junia²⁰⁵ ovat arvostettuja apostolien *silmissä/mielestä*, apostolien arvostamia, mutta eivät itse ole apostoleita. Ilmaus tulisi heidän mukaansa kääntää: "well-known to the apostles".²⁰⁶ Burerin ja Wallacen mukaan englanninkielinen käännös "*among*" tarkoittaisi tulkintaa jonka mukaan Andronikos ja Junia olisivat *apostoleita*.²⁰⁷ He otsikoivat artikkelinsa luvun, joka sisältää varsinaisen kieliopin ja esimerkit: "Evidence that Junia was not an apostle", ["Todisteet, että Junia ei ollut apostoli"].²⁰⁸

Syy, miksi tarkastelen tätä ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις -kysymystä Burerin ja Wallacen näkökulmasta on se, että suurin osa aiheesta koskevista tutkijoista ja kommentaattoreista ovat tästä niin yksimielisiä, että siitä on muuten vaikea saada otetta. Burer ja Wallace sen sijaan haastavat tämän näkemyksen ja nostavat esiin kohtia, jotka kaipaavat tarkennusta ja parempaa ja yksityiskohtaisempaa tietoa ja tarkastelua.

Burer ja Wallace käyttävät artikkelissaan ilmaisua "inklusiivinen" kuvaamaan sitä tulkintatapaa, jossa Andronikos ja Junia nähdään apostoleina, (engl. käännös "*among*"), ja ilmausta "eksklusiivinen" kuvaamaan tulkintatapaa, jossa katsotaan, että Andronikos ja Junia eivät ole apostoleita, (engl. käännös "*to*").²⁰⁹

Burerin ja Wallacen mukaan sen enempiä inklusiivisen kuin eksklusiivisenkaan tulkinnan kannattajat eivät ole esittäneet tarpeeksi kielellistä ja kieliopillista perustelua näkemystensä tueksi.²¹⁰ Burerin ja Wallacen mukaan esimerkiksi inklusiivisen tulkinnan kannattajat perustelevat kantaansa liian usein muun muassa toteamalla, että inklusiivinen tulkinta on luonnollisin tapa ymmärtää tämä koinee/UT:n kreikan ilmaus.²¹¹

²⁰⁴ Burer & Wallace 2001, 76.

²⁰⁵ Burer & Wallace 2001, mm. 78, Burerin ja Wallacen mielestä Andronikoksen kumppani on todennäköisesti nainen ja he käyttävät tästä nimitystä Junia.

²⁰⁶ Burer & Wallace 2001, 84, 90.

²⁰⁷ Burer & Wallace 2001, 79

²⁰⁸ Burer & Wallace 2001, 84.

²⁰⁹ Burer & Wallace 2001, 79.

²¹⁰ Burer & Wallace 2001, 80-81.

²¹¹ Burer & Wallace 2001, 79-80.

Toinen asia, mitä Burer ja Wallace työssään kritisoivat on se, että heidän mukaansa, kun kieliopillisia perusteluita sitten otetaan mukaan, ne keskittyvät hyvin pitkälti prepositioon ἐν liittyviin kysymyksiin. Burerin ja Wallacen mukaan olisi syytä kiinnittää huomiota sanaan ἐπίσημος liittyviin kysymyksiin.²¹²

Burerin ja Wallacen mukaan sanan ἐπίσημος merkitykset voidaan jakaa kahteen ryhmään:

a) sanoihin, joilla on "epäsuora komparatiivimerkitys" "prominent, outstanding",²¹³ tässä vaihtoehdossa prepositio, jota käytetään on *among*.²¹⁴

Tällöin οἵτινές εἰσιν ἐπίσημοι ('jotka ovat merkittäviä') ryhmässä, johon he kuuluvat (ἐν τοῖς ἀποστόλοις).²¹⁵ Henkilöt ovat merkittäviä jäseniä ryhmässä, johon he kuuluvat.

b) sanoihin, joilla on merkitys, jossa minkäänlaista vertailua ryhmään kuuluvien kanssa ei tapahdu. Henkilöt ovat ἐπίσημοι toisten, ryhmään kuuluvien henkilöiden silmissä, näiden toisten eli kyseiseen ryhmään kuuluvien henkilöiden tekemän arvion mukaan.²¹⁶ Subjektihenkilöt kuuluvat ryhmään ja nämä arvoidut henkilöt (οἵτινές εἰσιν ἐπίσημοι) ovat sen ulkopuolella, ryhmäläisten toiminnan objekteina. Tällöin käänös on "famous, well-known"²¹⁷ ja prepositiot ovat *to/by*.²¹⁸

Burerin ja Wallacen mukaan "avain termin [ἐπίσημος] merkityksen määrittelyyn missä tahansa tekstikohdassa on sekä yleinen konteksti että tämän sanan asema sen attribuuttien kanssa."²¹⁹

Burer ja Wallace sanovat, että koska genetiivissä olevaa substantiivina käytetään tyypillisesti komparatiivi-adjektiivien kanssa, niin voidaan odottaa tapahtuvan myös epäsuoran vertailun kanssa, (eli tässä he tarkoittavat sanaa ἐπίσημοι). Ja jos sana ἐπίσημος käytetään epäsuorassa vertailumerkityksessä, sitä käytetään heidän mukaansa genetiivin (τῶν) ἀποστόλων tai preposition ἐκ +

²¹² Burer & Wallace 2001, 79-83.

²¹³ "Kuuluisa, erinomainen, merkittävä".

²¹⁴ Burer & Wallace 2001, 84.

²¹⁵ Englanniksi "who are prominent *among* the apostles".

²¹⁶ Burer & Wallace 2001, 84-85. Burer ja Wallace käyttävät tästä vaihtoehdosta "b)" termiä "elatiivimerkitys", "elative sense". Burerin ja Wallacen elatiivi-termin käyttö tässä ei kuitenkaan ole asianmukaista kreikan eikä englannin (eikä suomen) kieliopin kannalta. Siksi en käytä tätä heidän käyttämäänsä elatiivi-termiä tässä, koska se ei olisi kieliopillisesti asianmukaista. Sen sijaan käytän kuvailevia ilmauksia joista käy ilmi mitä he tällä termillä tässä haluavat tarkoittaa, vaikka se ei kreikassa (eikä englannissa) olekaan elatiivi-termin oikea käyttö. Käytän näiden kuvailevien ilmausten lisäksi heidän tässä yhteydessä käyttämiään englannin prepositioita. Nämä siksi, jotta voidaan erottaa nämä kaksi heidän erottamaansa linjaa, joista toinen on tekstissä mainittu a) epäsuora komparatiivimerkitys, "prominent, outstanding" among sekä tämä heidän elatiiviksi kutsumansa b) "famous, well-known" to/by.

²¹⁷ "Kuuluisa, tunnettu".

²¹⁸ Burer & Wallace 2001, 84.

²¹⁹ Burer & Wallace 2001, 84.

genetiivin (τῶν) ἀποστόλων kanssa. Eli jos Paavali olisi tarkoittanut sanaa, että Andronikos ja Junia²²⁰ olivat "outstanding among the apostles" ['merkittäviä apostolien joukossa'] Burerin ja Wallacen mukaan olisimme voineet odottaa hänen käyttävän joko genetiiviä (τῶν) ἀποστόλων tai prepositiota ἐκ ja sen kanssa genetiiviä (τῶν) ἀποστόλων.²²¹

Vain silloin jos sanaa ἐπίσημος käytetään vaihtoehdon "b" mukaan, (eli käännettynä prepositio olisi to/by) Burerin ja Wallacen mukaan käytetään rakennetta prepositio ἐν + datiivi. Burerin ja Wallacen mukaan rakenteen ἐν + datiivi kanssa ei siis käytetä epäsuoraa komparatiivista, vaan vain merkitystä "b" jolloin prepositio on to/by.²²²

Burerin ja Wallacen mukaan sana ἐπίσημος ei siis tulisi tässä Room. 16:7 kohdassa ymmärtää epäsuorassa komparatiivimerityksessä (vaihtoehto "a" "prominent among") vaan vaihtoehdon "b" mukaan eli "famous, well-known". Tällöin se olisi ymmärrettävä muodossa to/by. Tällöin heidän mukaansa ἐν + datiivi muodostaa "lievän"/epäaktiivisen/melko passiivisen agenttirakenteen. He kertovat, että ἐπίσημος ei-epäsuorassa komparatiivimerityksessä, (jolloin prepositio olisi käännettynä to/by, vaihtoehto "b"), siis edellyttää agenttirakenteen. Tällöin apostolit tietäisivät (Andronikoksesta ja Juniasta, well-known), eli apostolit olisivat toimijoina. Koska tietäminen olisi Burerin ja Wallacen mukaan niin epäaktiivista toimintaa, agenttirakenne olisi heidän mukaansa mahdollinen tässä tapauksessa. Käännös olisi tällöin "to".²²³

Burer ja Wallace paljastavat, että ἐν + datiivin käyttö agenttirakenteena on kuitenkin "harvinaista tai olematonta UT:ssa".²²⁴ Alaviitteessään 42 Burer ja Wallace myöntävät, että UT:ssa ei ole "selkeitä" esimerkkejä tällaisesta kuvailemastaan ἐν + datiivi agenttirakenteesta ja kertovat, että BDR:n mukaan Luuk. 23:15 on ainoa kohta jossa on aito esimerkki datiivista agenttirakenteesta UT:ssa.²²⁵ Huomautettava on, että tämä Luuk. 23:15 ei datiivista huolimatta sisällä tätä prepositiota ἐν. UT:ssa ei Burerin ja Wallacen omienkaan tietojen mukaan siis tunneta tätä heidän ehdottamansa rakennetta, jossa ἐν + datiivi muodostaisivat agenttirakenteen.²²⁶

²²⁰ Burer ja Wallace mm. 78, he pitävät todennäköisenä että Andronikoksen kumppani oli nainen.

²²¹ Burer & Wallace 2001, 84, myös alaviite 40.

²²² Burer & Wallace 2001, 84-85.

²²³ Burer & Wallace 2001, 84-85.

²²⁴ Burer & Wallace 2001, 85.

²²⁵ Burer & Wallace 2001, 85, myös alaviite 42.

²²⁶ Burer & Wallace 2001, 84-85, myös alaviite 42. Tämä Luuk. 23:15 ei myöskään sisällä heidän peräänkuuluttamaansa termiä ἐπίσημοι, eikä täten anna lisätietoa myöskään sen osalta, eikä

Burer & Wallace olivat aiemmin²²⁷ kirjoittaneet, että käännös "to/by" tarkoittaisi eksklusiivista tulkintaa ja käännös "among" tarkoittaisi inklusiivista tulkintaa. Nyt he kuitenkin tuon agenttirakenteen käsittelyn jälkeen kirjoittavat, että käännös "among" "ei välttämättä sijoita Andronikosta ja Juniaa apostolien ryhmän *sisälle (within)*, [inklusiivinen], vaan, on yhtä mahdollista, *ex hypothesi*, että *tieto heistä* oli olemassa *among* the apostles, [eksklusiivinen]."²²⁸ He eivät kuitenkaan käsittele tätä ehdotustaan lainkaan vaan siirtyvät esittelemään suorittamaansa TLG-hakua.

4.3 Burerin ja Wallacen suorittama haku

Burer ja Wallace kertovat suorittaneensa haun Thesaurus Lingua Graecae-tietokannassa sekä lisäksi tutkineensa ensimmäiset 65 osaa Oxyrhynchus papyruksista, kaksi ensimmäistä osaa Tebtunis papyruksista sekä Packard Humanities Disk#7:n johon sisältyy Duke Universtyn ja University of Michiganin papyrusaineisto.²²⁹ He kertovat, että tämä kaikki pitää sisällään yli 60 miljoonaa kreikankielistä sanaa, alkaen Homeroksesta [n. 700eKr] vuoteen 1453 jKr. Heidän tekemänsä haku tuotti heidän mukaansa satoja sivuja, jotka he rajasivat pitämään sisällään vain kaksi tunnistettavissa olevaa rakennetta: ἐπίσημος + datiiivi ja ἐπίσημος genetiivimääritteen kanssa.²³⁰ He kertovat jättäneensä pois sellaisia tekstejä, jotka he kokivat ilmiselvästi asiaankuulumattomiksi, kuten sellaiset kappaleet, joissa ἐπίσημος viittaa kolikon leimaan/merkkiin.²³¹ Karsinnan tuloksena heille jäi "muutama tusina tekstikohtia, jotka pitävät sisällään valaisevaa informaatiota ja varmoja kaavoja".²³²

Burer ja Wallace korostavat eroa "personal" ja "impersonal"-muotojen välillä. Selvyiden vuoksi käytän itse samoja termejä. Tällä terminologialla he tarkoittavat seuraavaa: Heidän esimerkkilauseissaan oleva substantiivi, joka on joko genetiivissä tai on preposition ἐν objekti, on joko "personal" jolloin kyseessä on ihminen/ihmiset, tai "impersonal" jolloin kyseessä ei ole ihminen vaan esimerkiksi eläin tai jokin eloton asia.²³³ Esimerkiksi lauseessa Room. 16:7 mainitut apostolit ovat ihmisiä, eli kyseisessä lauseessa preposition ἐν objekti on

paralleeli muodostu siis tälläkään tavoin. Luuk. 23:15 ἀλλ' οὐδὲ Ἡρώδης, ἀνέπεμψεν γὰρ αὐτὸν πρὸς ἡμᾶς, καὶ ἰδοὺ οὐδὲν ἄξιον θανάτου ἐστὶν πεπραγμένον αὐτῷ· Novum 28. editio, 2012.

²²⁷ Burer & Wallace 2001, 79.

²²⁸ Burer & Wallace 2001, 85.

²²⁹ Burer & Wallace 2001, 85-86, myös alaviite 44.

²³⁰ Burer & Wallace 2001, 85-86.

²³¹ Burer & Wallace 2001, 86.

²³² Burer & Wallace 2001, 86.

²³³ Burer & Wallace 2001, 85-87; Bauckham 2002, 176-178.

"personal". Burer ja Wallace toteavat, että koska tietoja on niin vähän saatavilla, molemmat, sekä personal- että impersonal-rakenteet tutkitaan.²³⁴ Palaan tähän asiaan vielä edempänä.

Burerin ja Wallacen vuonna 2001 ilmestynyttä tutkimusta arvioivat R. Bauckham kirjassaan vuodelta 2002,²³⁵ L. Belleville artikkelissaan vuodelta 2005²³⁶ sekä E. J. Epp vuosina 2002²³⁷ ja 2005.²³⁸ Epp ja Bauckham kirjoittivat Junia-aiheesta²³⁹ ja Burerin ja Wallacen tutkimuksesta samana vuonna (2002) toisistaan tietämättä.²⁴⁰ Belleville (2005) on tuntenut Bauckhamin (2002) teoksen, mutta ei yhtä alaviitettä lukuunottamatta käytä Bauckhamin argumentointia omassa artikkelissaan koskien ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις-ilmauksen selvitystä.²⁴¹ Epp käsittelee Junia-aihetta kirjassaan (2005) laajasti ja yksityiskohtaisesti, painopiste ja pääargumentit ovat pääosin hänen tästä aiheesta jo vuonna 2002 tekemästään lyhyemmästä artikkelista. Epp tarkastelee vuoden 2005 kirjassaan myös Burerin ja Wallacen sekä Bauckhamin (2002) ja Bellevillen (2005) tutkimuksia.²⁴²

4.3.1 Raamatulliset ja patristiset kohdat

Burer ja Wallace kertovat aloittavansa tekstikohtiensa tarkastelun raamatullisesta ja patristisesta kreikasta.²⁴³ He kertovat hakunsa osoittaneen, että kun esiintyy sellainen sana johon sana ἐπίσημος verrataan, tämä sana johon ἐπίσημος-sanaa verrataan, on usein genetiivissä.²⁴⁴

1.) Ensimmäinen esimerkki jonka he tuovat on 3. Macc 6.1, [3.

Makkabilaiskirje 6.1]: "Eleazar, eräs kuuluisa mies maan pappien joukossa"/

"Eleazar, a man prominent among the priests of the country"²⁴⁵ kreikaksi:

Ελεάζαρος (Eleazar) δέ τις (eräs) ἀνὴρ (mies) ἐπίσημος (kuuluisa) τῶν ἀπο

(joukosta) τῆς χώρας (maan) ἱερέων (pappien, 3. dekl. mask mon.). Kyseessä on

partitiivinen genetiivi, joka ilmaisee osaa kokonaisuudesta. Esimerkki tästä on

²³⁴ Burer & Wallace 2001, 85.

²³⁵ Bauckham 2002, "Gospel Women".

²³⁶ Belleville 2005, "A Re-examination of Romans 16.7 in Light of Primary Source Materials".

²³⁷ Epp 2002, "Text-critical, Exegetical, and Socio-Cultural Factors Affecting the Junia/Junias Variation in Romans 16,7".

²³⁸ Epp 2005, "Junia The First Woman Apostle".

²³⁹ Sukupuoli ja apostolius, ym.

²⁴⁰ Epp 2005,

²⁴¹ Belleville 2005, 247, alaviite 62.

²⁴² Omistan myös Eppin vuoden 2002 tutkimustekstin, mutta viittaan omassa tekstissäni Eppin vuoden 2005 kirjaan, koska kaikki keskeiset asiat hänen vuoden 2002 tutkimuksestaan ovat myös siinä hänen vuoden 2005 kirjassaan.

²⁴³ "Biblical and patristic Greek", Burer & Wallace 2001, 86.

²⁴⁴ Burer & Wallace 2001, 86.

²⁴⁵ Burer & Wallace 2001, 86.

Kiilusen ja Hakolan kirjassa: "τίς ὑμῶν; kuka teistä?"²⁴⁶ Kyseessä on sana ἐπίσημος sekä genetiivi. Papit, joihin Eleazar kuuluu, ovat ihmisiä eli genetiivissä oleva substantiivi on personal, ja kyseessä on inklusiivinen merkitys.²⁴⁷

2.) Toinen Burerin ja Wallacen esimerkki on Pss. Sol. 17.30, [Psalms of Solomon, Salomon Psalmit, Septuagintasta].²⁴⁸ Heidän mukaansa tämä on tapaus, jossa genetiivillä osoitetaan inklusiivisuutta. τὸν κύριον (Herraa) δοξάσει (kirkastaa) ἐν ἐπισήμῳ (arvostetussa, ἐν + dat. yks.) πάσης τῆς γῆς (maan, fem. yks. gen.).²⁴⁹ Tarkastellaan tätä lähemmin. Tässä esimerkissä esiintyy sana ἐπίσημος, jota edeltää prepositio ἐν, jolloin jo sana ἐπίσημος itsessään on dativissa, ja näiden sanojen perässä tulee genetiivi "maan". Jo pikainen katsaus tästä kohdasta tehtyihin englanninkielisiin käännöksiin osoittaa, että lause on jokseenkin vaikea ja se on ymmärretty monin eri tavoin.²⁵⁰ Lauseessa esiintyvät sanat ἐν ja ἐπίσημῳ, mutta eri järjestyksessä ja tarkoituksessa, sekä lisäksi myös genetiivi. Tätä ei ole helppo pitää paralleelina kohdalle Room. 16:7.

τὸν κύριον δοξάσει ἐν ἐπισήμῳ πάσης τῆς γῆς
οἵτινές εἰσιν ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις

Sana ἐπίσημος on tässä itse jo dativimuodossa, prepositiolla ἐν järjestyneenä, kun kohdassa Room. 16:7 ἐπίσημος on monikon nominatiivissa ja prepositio ἐν tulee sen jälkeen, ja se mihin prepositio ἐν viittaa on dativissa, kun Pss. Sol. 17.30:ssä viimeinen sana on genetiivissä (τῆς γῆς). Tämä tapaus on Burerin ja Wallacen

²⁴⁶ Hakola & Kiilunen 2010, 228-229.

²⁴⁷ Epp 2005, 73-74.

²⁴⁸ Burer & Wallace 2001, 86.

²⁴⁹ Burer & Wallace 2001, 86, Burer & Wallace tuovat kreikankielisen tekstin, kielioppimääritteet ovat minun merkitsemiäni.

²⁵⁰ Pss. Sol. 17:30 käännöksiä: "And he shall have the gentile nations to serve him under his yoke; and he shall glorify the Lord in a place prominent (above) all the earth. And he shall purge Jerusalem, making it holy as of old."

<http://www.mycrandall.ca/courses/newtestament/hebrews/PrimReadPsSol.htm>

17:30 "And he shall have the nations to serve him under his yoke, and he shall glorify the Lord in a place to be seen of all the earth. And he shall purge Jerusalem, making it holy as of old:

<http://www.mycrandall.ca/courses/ntintro/lifej/PDFReadings/PsSol.pdf>

17:30 "And he shall have the peoples of the nations to be subject to him under his yoke, and he shall glorify the Lord in the mark (perhaps sight) of all the earth, and he shall purify Jerusalem in holiness as it was in the beginning"

<http://ccat.sas.upenn.edu/nets/edition/31-pssal-nets.pdf>

17:30 "And he shall have the heathen nations to serve him under his yoke; And he shall glorify the Lord in a place to be seen of () all the earth; And he shall purge Jerusalem, making it holy as of old:"

<http://wesley.nnu.edu/sermons-essays-books/noncanonical-literature/noncanonical-literature-of-pseudepigrapha/the-psalms-of-solomon/>

17:30 "And he shall have the heathen nations to serve him under his yoke; And he shall glorify the Lord in a place to be seen of (?) all the earth; And he shall purge Jerusalem, making it holy as of old:" <http://www.goodnewsinc.net/othbooks/psalmsol.html>

luokittelun mukaan myös impersonal, koska genetiivissä oleva substantiivi ei viittaa ihmisiin, vaikka Burer ja Wallace eivät sitä itse tässä tuokaan esiin.²⁵¹

3.) Burerin ja Wallacen kolmas esimerkki on Mart. Pol. 14.1, [Polykarpoksen marttyyriö]. Burer ja Wallace siteeraavat teosta: κριὸς ἐπίσημος ἐκ μεγάλου. κριὸς (pässi) ἐπίσημος (merkillepantava, arvostettu) ἐκ μεγάλου (suuresta laumasta ἐκ + gen. yks.). Merkillepantava pässi suuresta laumasta. Tässä sana ἐπίσημος esiintyy ἐκ + genetiivin kanssa. Tekstikohdan tarkoituksena osoittaa, että kyseessä on tähän laumaan kuuluva pässi, joka otetaan tästä laumasta --> ἐκ + genetiivi, uhraamista varten.²⁵² Prepositio ἐκ ilmaisee genetiivin kanssa "jonkin sisältä, -sta/-stä."²⁵³ Mart. Pol. 14.1: "So they did not nail him, but bound him, and he put his hands behind him and was bound, as a noble ram out of a great flock, for an oblation, a whole burnt offering made ready and acceptable to God;"²⁵⁴ Tässä Burerin ja Wallacen tuomassa esimerkissä on syytä huomata, että kyseinen merkillepantava pässi otetaan laumasta uhrilahjaksi. Ja tätä kuvastaa kirjoittajan käyttämä ἐκ + genetiivirakenne. Room. 16:7:ssä Andronikosta ja Juniaa ei oteta apostolien joukosta johonkin tarkoitukseen, vaan kuvataan millaisia he ovat lauman jäseninä, siksi ἐν τοῖς ἀποστόλοις (ἐν + datiiivi). Paralleelisuus ei merkityseron ja eri preposition vuoksi ole onnistunut.²⁵⁵ Myös tämä kohta on impersonal.²⁵⁶

4.) Burerin ja Wallacen neljäs esimerkki on Add. Esth. 16.22, [Additions to Esther²⁵⁷] (ensimmäiseltä vuosisadalta jKr.). Burer ja Wallace tuovat artikkelissaan esiin seuraavassa tekstissä alleviivattuna näkyvät kohdat: καὶ ὑμεῖς οὖν ἐν ταῖς ἐπωνύμοις ὑμῶν ἐορταῖς ἐπίσημον ἡμέραν μετὰ πάσης εὐωχίας ἄγετε.²⁵⁸ Englanninkielinen käännös koko lauseelle: "So then you shall observe this with all good cheers as a notable day among your commemorative festivals."²⁵⁹ Tämä tekstikohta tuo hyvin esiin ἐν + datiiivin yleisesti ymmärretyn inkluusiivisen merkityksen. Suomeksi käännettynä: "...tulette pitämään tätä

²⁵¹ Bauckham 2002, 177.

²⁵² Burer & Wallace 2001, 86.

²⁵³ Hakola & Kiilunen 2007, 51-52.

²⁵⁴ <http://www.earlychristianwritings.com/text/martyrdompolycarp-lake.html>. Suomenokseni: "Joten he eivät naulanneet häntä, vaan sitoivat hänet, ja hän laittoi kätensä selkensä taakse ja tuli sidotuksi, niin kuin jalo pässi suuresta laumasta, ruokauhria varten, kokonainen polttouhri, valmistettu ja mieluinen Jumalalle."

²⁵⁵ Bauckham 2002, 176, myös alaviite 288.

²⁵⁶ Bauckham 2002, 176-177; Epp 2005, 73-74.

²⁵⁷ Additions to Esther on kreikankielinen versio Vanhassa testamentissa olevasta Esterin kirjasta (Engl. Book of Esther). <http://jwa.org/encyclopedia/article/esther-apocrypha>

²⁵⁸ Burer & Wallace 2001, 86; Belleville 2005, 245, Belleville tuo tutkimuksessaan näkyviin tämän koko kreikankielisen tekstikohdan joka näkyy tekstissäni.

²⁵⁹ Belleville 2005, 245.

(yhtenä) merkittävänä päivänä muistojuhlilienne joukossa." Tässä lainauksessa tulee esiin kuinka ἐπίσημος + ἐν + datiihin monikko pitävät sisällään inklusiivisen merkityksen "suuremman ryhmän merkittävä jäsen",²⁶⁰ eikä eksklusiivista merkitystä "well-known to",²⁶¹ "hyvin tuntema".

Mielenkiintoista kyllä, Burerin ja Wallacen mukaan tämä Add Esth. 16:22 on kuitenkin epätarkka paralleeli verrattuna Room. 16:7, koska käytössä on impersonal substantiivi.²⁶² Edellä nähtiin Burerin ja Wallacen personal/impersonal-jaottelu.²⁶³ Burer ja Wallace sivuuttavat Add. Esther 16:22:n koska kyseessä oleva ἐν + datiihin monikko on impersonal eli neutri eikä maskuliini.²⁶⁴ Huomattava on, että myös kaksi edellä olevaa Burerin ja Wallacen esimerkkiä, eli Mart. Pol. 14.1 ja Pss. Sol. 17.30 ovat aivan yhtä lailla impersonal, mutta Burer ja Wallace eivät mainitse tätä niitä käsitellessään. Objektivisuuden ja johdonmukaisuuden vuoksi heidän olisi olettanut kertovan, että myös Mart. Pol. 14.1 ja Pss. Sol. 17.30 ovat impersonal, ja sillä perusteella yhtä lailla "epätarkkoja" paralleelleja, jos tämä sitten on heidän perustelunsa tekstikohdan määrittelyksi epätarkaksi paralleeliksi ja sivuutettavaksi.

Tälle personal/impersonal-jaottelulle ei kuitenkaan ole kieliopillista perustetta kun selvitetään lauserakenteen merkitystä tässä inklusiivinen/eksklusiivinen-asiassa. Toisin sanoen, ei ole kieliopillista perustelua sille, että ἐν + personal datiivi tulisi tässä nähdä kieliopillisesti erilaisena verrattuna ἐν + impersonal datiiviin, ja että tämä olisi perusteltu syy sivuuttaa kyseinen tekstikohta selvittäessä ἐπίσημος + ἐν + datiivi-rakenteen suhdetta inklusiiviseen ja eksklusiiviseen merkitykseen.²⁶⁵ Add. Esther on varsin tarkka (inklusiivinen) paralleeli kohdalle Room. 16:7. Kuten edellä on todettu, samaa ei voi sanoa kohtien Mart. Pol. 14.1 ja Pss. Sol. 17.30 paralleelisuudesta kohdan Room. 16:7:n kanssa. Kohdat Mart. Pol. 14.1 ja Pss. Sol. 17.30 ovat impersonal, mutta sillä ei ole merkitystä, sillä kyseiset kohdat ovat heikkoja paralleelleja siitä riippumatta.

5.) Burerin ja Wallacen viides ja viimeinen esimerkki raamatullisesta ja patristisesta kreikasta on Pss. Sol. 2.6, [Salomon Psalmi 2.6]. He eivät tuo koko

²⁶⁰ Belleville 2005, 244-247.

²⁶¹ Belleville 2005, 245.

²⁶² Belleville 2005, 247; Burer & Wallace 2001, 86.

²⁶³ Substantiivi joka on joko genetiivissä tai on preposition ἐν objekti, on joko "personal" jolloin kyseessä on ihminen/ihmiset tai "impersonal" jolloin kyseessä ei ole ihminen vaan esimerkiksi eläin tai jokin eloton asia. Burer & Wallace 2001, 85-87; Bauckham 2002 176-178.

²⁶⁴ Belleville 2005, 247.

²⁶⁵ Bauckham 2002, 178; Belleville 2005, 244-247.

tekstiä näkyviin, vaan vain sanat ἐπισήμω ἐν τοῖς ἔθνεσιν ja englanninkielisen käännöksensä: "they were *a spectacle among* the gentiles".²⁶⁶ Burer ja Wallace kertovat, että tämä on erinomainen paralleeli kohdalle Room. 16:7, ja se on heidän mukaansa eksklusiivinen. Heidän mukaansa Pss. Sol. 2.6:ssa se on juutalaisten huonomaineisuus, mikä on pakanoiden keskuudessa (among). Heidän mukaansa näin tulisi ymmärtää myös kohta Room. 16:7. Eli tämän paralleelin myötä kohta Room. 16:7 tulisi nähdä näin: Andronikoksen ja Junian²⁶⁷ *maine* oli apostolien keskuudessa (among).²⁶⁸

Keskeistä on huomata, että tästä kohdasta Pss. Sol. 2.6 saa eksklusiivisen merkityksen vain kun siteeraa sitä vajavaisesti. Tässä on nähtävissä koko lause: οἱ υἱοὶ καὶ αἱ θυγατέρες ἐν αἰχμαλωσίᾳ πονηρᾷ ἐν σφραγίδι ὁ τράχηλος αὐτῶν ἐν ἐπισήμω ἐν τοῖς ἔθνεσιν.²⁶⁹ Tämä ei ole helppo lause, mutta sen merkityksen ja sisällön ymmärtämistä helpottaa kun sitä siteeraa kokonaisuena. Belleville toteaa, että tämän lauseen kieliopillisesta rakenteesta saa "paralleelin Room. 16:7:n kanssa vain jos pudottaa sanan ἐν sanan ἐπισήμω edestä pois, mahdollistaen sanan ἐπισήμω lukemisen maskuliinin adjektiivina ('huonomaineinen [henkilö]', spektaakkeli/näky - a spectacle') määrittäen edellistä substantiivina σφραγίδι ('seal')."²⁷⁰ Tämä kuitenkin kuormittaa kieliopin ymmärrettävyyttä kaikin tavoin.²⁷¹ Ratkaisevaa on, että sana ἐν on siinä tekstissä tehden sanasta ἐπισήμω substantiivin. ἐπισήμω on neutri substantiivi (merkki, leima). σφραγίδι ja ἐν ἐπισήμω ovat synonyymi-ilmauksia, jotka kuvaavat sitä, että henkilö on merkitty omistajan (poltto)merkillä tai nimellä.²⁷² Tällöin lauseen merkitys tulee loogisemmaksi: "The sons and daughters (of Jerusalem) were in grievous captivity, their neck *with* a seal (ἐν σφραγίδι), *with* a slave-brand (ἐν ἐπισήμω) among the Gentiles (ἐν τοῖς ἔθνεσιν)."²⁷³ "Pojat ja tyttäret olivat ankarassa vankeudessa, sinettimerkillä, (orja)merkillä niskaan merkittyinä kansojen joukossa." Muista kansoista erottavana tekijänä vankeudessa oleminen ja merkittynä oleminen. Tästä kohdasta on lukuisia erilaisia käännöksiä, joissa on

²⁶⁶ Burer & Wallace 2001, 86.

²⁶⁷ Burer & Wallace 2001, 78, Burerin ja Wallacen mukaan Andronikoksen kumppani on nainen ja he kutsuvat häntä naisen nimellä Junia.

²⁶⁸ Burer & Wallace 2001, 86-87.

²⁶⁹ <http://www.sacred-texts.com/bib/sep/pss002.htm#006>

²⁷⁰ Belleville 2005, 246.

²⁷¹ Belleville 2005, 246.

²⁷² Belleville 2005, 246, Lisää tietoa orjien merkitsemisestä omistajiansa merkeillä, mm. John Gray, *The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament in English*.

²⁷³ Belleville 2005, 247.

yritetty ymmärtää mitä lauseella tarkoitetaan.²⁷⁴ On myös hyvin mahdollista tai jopa hyvin todennäköistä, että kyseinen kreikankielinen Pss. Sol. 2.6 tekstikohta on korruptoitunut.²⁷⁵

Burerin ja Wallacen lainausta, käännöstä ja johtopäätöksiä kohdasta Pss. Sol. 2.6 ei voi kutsua paikkansapitäviksi tai onnistuneiksi. Pss. Sol. 2.6 ei ole ἐπίσημος + ἐν + dativirakenne kuten on Room. 16:7:ssä. Se on ἐν + ἐπίσημος-rakenne, jossa ἐν + ἐπίσημος:lla on erilainen merkitys ja rakenne kuin Room. 16:7:ssä ἐπίσημος:lla.²⁷⁶ Jotta Pss. Sol. 2.6 olisi paralleeli kohdalle Room. 16:7, sanan ἐπίσημοι täytyisi olla adjektiivi eikä substantiivi. Mutta toisin kuin Burer ja Wallace nimenomaisesti väittävät,²⁷⁷ ἐπίσημος on substantiivi, eikä adjektiivi, joka määrittäisi sanoja οἱ καὶ θυγατέρες. Pss. Sol. 2.6 ei valitettavasti ole paralleeli kohdalle Room. 16:7 ja tulee jättää pois todistusaineistosta.²⁷⁸

Artikkelissaan Burer ja Wallace painottavat toistuvasti eroa personal- ja impersonal-rakenteiden välillä, (eli kyseessä olevan substantiivin ihmistä koskevan maskuliinin ja eläimiä ja elottomia koskevan neutrin välillä²⁷⁹). Tämä heidän korostamansa jako on herättänyt ihmetystä, koska kreikan kielen ja kieliopin perusteella personal/impersonal-jaottelulla ei tässä yhteydessä, lauseen inklusiivisuuden ja eksklusiivisuuden selvittämisessä, ole merkitystä. Vaikka hyväksyisimme Burerin ja Wallacen ehdotuksen, että sillä olisi merkitystä tässä yhteydessä, onko kyseessä personal vai impersonal, mitä sillä ei ole, niin Burerin ja Wallacen esimerkkien määrä on joka tapauksessa niin pieni ja puutteellinen, että niiden personal- ja impersonal-jaon perusteella ei ole perusteita siirtää Room. 16:7:n tulkintaa inklusiivisesta eksklusiiviseen kategoriaan.²⁸⁰

Kuten on havaittu, nämä Burerin ja Wallacen edellä nähdyt viisi todiste-esimerkkiä raamatullisesta ja patristisesta kreikasta eivät valitettavasti ole asiaa tarkasteltaessa kaikki aivan ongelmattomia.²⁸¹ Ongelmia on havaittavissa myös heidän johtopäätöstensä perusteluissa sekä niiden esittämisessä. Edellä mainittujen viiden esimerkin perusteella Burer ja Wallace kertovat tekemänsä

²⁷⁴ Bauckham 2002, 175-176, myös alaviite 283.

²⁷⁵ Bauckham 2002, 176.

²⁷⁶ Room. 16:7: οἵτινες εἰσιν ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις.

²⁷⁷ Burer & Wallace 2001, 87.

²⁷⁸ Bauckham 2002, 175-176; Epp 2005, 74, myös alaviite 21.

²⁷⁹ Bauckham 2002, 176-177; Epp 2005, 73-74.

²⁸⁰ Belleville 2005, 243-248; Bauckham 2002, 177-178; Burer & Wallace 2001, 84-87; Epp 2005, 73-76, myös viite 15.

²⁸¹ Burer & Wallace 2001, 86-87.

johtopäätökset raamatullisesta ja patristisesta kreikasta.²⁸² He aloittavat:²⁸³ "To sum up the evidence of biblical and patristic Greek: although the inclusive view is aided in some impersonal constructions that involve en plus the dative, ..."284

Mutta näistä viidestä esimerkistä *yksi* oli impersonal ja inklusiivinen yhdistettynä $\acute{\epsilon}\nu$ + datiivirakenteeseen, Add. Esther. 16.22. He jatkavat: "every instance of $\acute{\epsilon}\nu$ plus personal nouns supported the exclusive view".²⁸⁵ Mutta tässä oli vain *yksi* tapaus eli Pss. Sol. 2.6. Lisäksi, kuten edellä todettiin, Pss. Sol. 2.6. *ei ole* paralleeli Room. 16:7:ään. Burer ja Wallace jatkavat: "Every instance of *personal* inclusiveness used a genitive rather than $\acute{\epsilon}\nu$ ".²⁸⁶ Mutta tässä on jälleen vain *yksi* tapaus, 3. Makk. 6.1. Näiden edellä mainittujen esimerkkien perusteella he kertovat tehneensä johtopäätökset niinkin tärkeästä asiasta kuin raamatullinen ja patristinen kreikka. Epp toteaa tästä osuvasti: "Hence, the author's conclusion on biblical and patristic Greek usage was overdrawn and misleading in view of examples provided, ... So far, this leaves Burer and Wallace's 'working hypothesis' somewhat in shambles and with exceptionally minimal data."²⁸⁷

Edempänä, käsitellessään Oxyrhynchus-papyruksia, Burer ja Wallace mainitsevat alaviitteessään kolme muuta tekstikohtaa, jotka kuuluvat tähän raamatullisen ja patristisen kreikan kategoriaan, joten käsittelen ne tässä yhteydessä. Ensimmäisenä esimerkkinä näistä he mainitsevat 2. Macc. 15:36 [2. Makkabilaiskirja 15:36].²⁸⁸ He eivät sano suoraan, mutta vihjaavat, että tämä esimerkki tukisi heidän hypoteesiansa, jonka mukaan normaali tapa ilmaista inklusiivisuutta olisi $\acute{\epsilon}\pi\acute{\iota}\sigma\eta\mu\omicron\varsigma$ + genetiivi. Heillä ei ollut tätä tekstikohtaa artikkelissaan, mikä on valitettavaa. Tässä hankkimani kreikankielinen teksti sekä englanninkielinen käännös: $\acute{\epsilon}\delta\omicron\gamma\mu\acute{\alpha}\tau\iota\sigma\alpha\nu\ \delta\acute{\epsilon}\ \pi\acute{\alpha}\nu\tau\epsilon\varsigma\ \mu\epsilon\tau\grave{\alpha}\ \kappa\omicron\iota\nu\omicron\upsilon\ \psi\eta\phi\acute{\iota}\sigma\mu\alpha\tau\omicron\varsigma\ \mu\eta\delta\alpha\mu\acute{\omega}\varsigma\ \acute{\epsilon}\tilde{\alpha}\sigma\alpha\iota\ \acute{\alpha}\pi\alpha\rho\alpha\sigma\acute{\eta}\mu\alpha\nu\tau\omicron\nu\ \tau\acute{\eta}\nu\delta\epsilon\ \tau\acute{\eta}\nu\ \acute{\eta}\mu\acute{\epsilon}\rho\alpha\nu\ \acute{\epsilon}\chi\epsilon\iota\nu\ \delta\acute{\epsilon}\ \acute{\epsilon}\pi\acute{\iota}\sigma\eta\mu\omicron\nu\ \tau\acute{\eta}\nu$

²⁸² Burer & Wallace 2001, 87.

²⁸³ Alleviivaukset ovat minun merkitsemiäni.

²⁸⁴ Burer & Wallace 2001, 87. Laitan suomenkielisen käännöksen alaviitteeseen, koska minusta on tärkeää, että lukija näkee esnsisijaisesti suoraan tekstissä miten he kirjoittavat sanasta sanaan. Tässä suomennokseni: "Tehdäksemme yhteenvedon raamatullisen ja patristisen kreikan todistusaineistosta: vaikka inklusiivista merkitystä tukevat jotkut impersonal rakenteet joissa on $\acute{\epsilon}\nu$ plus datiivi..."

²⁸⁵ Burer & Wallace 2001, 87, "Jokainen tapaus jossa esiintyi $\acute{\epsilon}\nu$ plus personal substantiivi, tukivat eksklusiivista tulkintaa."

²⁸⁶ Burer & Wallace 2001, 87, "Jokaisessa tapauksessa jossa kyseessä oli *personal* inklusiivinen, käytettiin genetiiviä [preposition] $\acute{\epsilon}\nu$ sijaan."

²⁸⁷ Epp 2005, 74, "Näin ollen, kirjoittajien johtopäätös raamatullisen ja patristisen kreikan käytöstä oli liioiteltu ja harhaanjohtava ottaen huomioon annetut esimerkit, ... Tähän mennessä tämä jättää Burerin ja Wallacen 'työhypoteesin' jokseenkin kompuroivaksi ja poikkeuksellisen vähäisille tiedoille."

²⁸⁸ Burer & Wallace 2001, 87-88, alaviite 52.

τρισκαιδεκάτην τοῦ δωδεκάτου μηνὸς Ἀδαρ λέγεται τῇ Συριακῇ φωνῇ πρὸ μιᾶς ἡμέρας τῆς Μαρδοχαϊκῆς ἡμέρας²⁸⁹ "And they all decreed by public vote never to let this day go unobserved, but to celebrate the thirteenth day of the twelfth month -- which is called Adar in the Syrian language -- the day before Mordecai's day."²⁹⁰ Sana ἐπίσημος esiintyy tässä lauseessa, mutta eri muodossa, yhteydessä ja merkityksessä. Tästä esimerkistä ei valitettavasti löydy paralleelisuutta kohtaan Room. 16:7 eikä siitä ole hyötyä Room. 16:7:n merkityksen ymmärtämisen kannalta, joten se tulee sivuuttaa todistusaineistosta.

Alaviitteessä 52 Burer ja Wallace sanovat, että joskus myös ἐν + datiivia käytetään "samalla tavalla".²⁹¹ Heidän toinen esimerkkinsä tässä yhteydessä on 1. Macc. 11:37 [1. Makkabilaiskirja 11:37]. ἐν τῷ ὄρει τῷ ἁγίῳ ἐν τόπῳ ἐπισήμῳ ['in a conspicuous place on the holy mountain'].²⁹² Tässä tekstikohta on suomennoksen kanssa: ἐν τῷ ὄρει τῷ ἁγίῳ [pyhällä vuorella] ἐν τόπῳ [paikassa] ἐπισήμῳ [merkillepantavassa/ huomiotaherättävässä]. Heidän kolmas esimerkkinsä on 1. Macc. 14:48 [1. Makkabilaiskirja 14:48]. ἐν περιβόλῳ τῶν ἁγίων ἐν τόπῳ ἐπισήμῳ ['in a conspicuous place in the precincts of the sanctuary']²⁹³ suomennoksen kanssa: ἐν περιβόλῳ τῶν ἁγίων [pyhäkön alueella] ἐν τόπῳ [paikassa] ἐπισήμῳ [merkillepantavassa/ huomiotaherättävässä]. Näissä kahdessa jälkimmäisessä esimerkissä on inklusiivinen ἐν + datiivirakenne ja paralleelisuutta Room. 16:7:ään on havaittavissa.²⁹⁴

Nämä kolme Burerin ja Wallacen alaviitteessään mainitsemaa Makkabilaiskirjeiden kohtaa eivät anna tukea heidän hypoteesilleen, jonka mukaan, toisin kuin tutkimuksessa on yleisesti ajateltu, ensisijainen tapa ilmaista inklusiivisuutta olisi ἐπίσημος + genetiivirakenteella ja eksklusiivisuutta tarkoitettaessa ἐπίσημος + ἐν + datiivirakenteella.

4.3.2 Papyruskohdat

Raamatullisten ja patrististen esimerkkiensä jälkeen Burer ja Wallace tarkastelevat hakunsa perusteella löytämiään papyruskohtia. He kertovat, että papyruksista löytyneistä ἐπίσημος -sanana esiintymistä he ovat valinneet neljä mielestään huomionarvoista tekstikohtaa.²⁹⁵ Ensimmäisenä kohta Papyrus Oxyrhynchus

²⁸⁹ <http://www.en.katabiblon.com/us/index.php?text=LXX&book=2Mc&ch=15>

²⁹⁰ <http://quod.lib.umich.edu/cgi/r/rsv/rsv-idx?type=DIV1&byte=4353562>

²⁹¹ Burer & Wallace 2001, 87, alaviite 52.

²⁹² Burer & Wallace 2001, 87-88, alaviite 52, hakasulkeet ovat Burerin ja Wallacen merkitsemät.

²⁹³ Burer & Wallace 2001, 87-88, alaviite 52.

²⁹⁴ Belleville 2005, 243, myös alaviite 49.

²⁹⁵ Burer & Wallace 2001, 87.

1408:sta.²⁹⁶ τοῖς ἐπισημοτάτοις τῶν νομῶν, jonka he kertovat puhuvan "the most important [places] of the nomes".²⁹⁷ Tässä on hankkimani koko lause kreikankielisenä sekä siitä tehty englanninkielinen käännös. Alleviivattuna on Burerin ja Wallacen siitä tekstiinsä tuoma kohta.

οπερ διαταγμα βουλομαι εν τε ταις μητροπολεσι και τοις επισημοτατοις των νομων τοποις προτεθηναι ζημιας υμιν επικειμενης μετα κινδυνου ει τις κακουργος λαθων βιαζεσθαι δυναται.²⁹⁸ "This edict I want publicly displayed in both the capitals and the most conspicuous places of the nomes; penalties and peril are awaiting you if in the future any criminal is able to use violence without detection."²⁹⁹ Tässä on suomennokseni alkaen lainauksen alusta: "Tämän ediktin haluan julkisesti näytteille sekä pääkaupunkeihin että nomejen³⁰⁰ huomiotaherättävimpiin paikkoihin ..." On kuitenkin huomattava, että kyseinen ἐπισημοτάτοις on superlatiivi ja superlatiivien kanssa tulee aina genetiivi.³⁰¹ Tästä syystä tätä lausetta ja sen genetiiviä ei voi ottaa todistuksena siitä, millaisia rakenteita sanan ἐπίσημος kanssa käytetään ja mitkä niiden merkitykset ovat, koska kyseisessä lauseessa on superlatiivin takia joka tapauksessa oltava genetiivi.³⁰²

Toinen Burerin ja Wallacen tuoma papyruskohta on Papyrus Oxyrhynchus 2108. He siteeraavat: τοῖς ἐπισημοτάτοις τόποις τ[ῶ]ν κομ[ῶ]ν.³⁰³ Tässä lauseessa on samalla tavalla kuin edeltävässä, superlatiivi ἐπισημοτάτοις, ja superlatiivin kanssa lauseessa ei voi olla mitään muuta kuin genetiivi.³⁰⁴

Kolmas on Papyrus Oxyrhynchus 2705: τ[οῖς ἐπι]σήμοις τοῦ νομοῦ τόποις.³⁰⁵ Kyseessä on sana ἐπίσημος ja sen seurassa esiintyy genetiivi. Neljäs on Papyrus Oxyrhynchus 3364, line 22: [τ]ῆς ἐπιστολῆς τὸ ἀντίγραφον ἐν τε ταῖς π[ό]λεσι καὶ ἐν τοῖς ἐπισήμοις τῶν νομῶν τόποις.³⁰⁶ Myös tässä esiintyy sana ἐπίσημος ja sen seurassa genetiivi. Mutta vaikka superlatiiviongelmia ei olisi, Burer ja Wallace itsekin joka tapauksessa myöntävät, (lauseiden rakenteiden

²⁹⁶ Burer & Wallace 2001, 87; <http://www.kchanson.com/ANCDOCS/greek/banditdec.html>

Papyrus Oxyrhynchus 1408:ssa on Egyptin prefektin käsky koskien rosvoja.

²⁹⁷ Burer & Wallace 2001, 87.

²⁹⁸ <http://www.kchanson.com/ANCDOCS/greek/banditdec.html>

²⁹⁹ <http://www.kchanson.com/ANCDOCS/greek/banditdec.html>

³⁰⁰ Egypti oli jaettu hallinnollisiin alueisiin, joita kutsuttiin "nomeiksi".

³⁰¹ Bauckham 2002, 176.

³⁰² Bauckham 2002, 176, myös alaviite 287.

³⁰³ Burer & Wallace 2001, 87.

³⁰⁴ Bauckham 2002, 176, myös alaviite 287.

³⁰⁵ Burer & Wallace 2001, 87.

³⁰⁶ Burer & Wallace 2001, 87.

osalta aivan oikein ja rehellisesti), että "nämä paraleelit eivät ole kovinkaan vahvoja".³⁰⁷

He ovat edellä lisäksi kritisoineet mainitsemaansa inklusiivista tarkoittavaa ἐν + datiiivi-esimerkkiä (Add. Esth. 16:22) siitä, että se on impersonal eikä personal. Mutta kuten he itsekin toteavat, nämä Oxyrhynchus papyrukset, joilla he haluavat osoittaa, että inklusiivista ilmaistaan yleisesti ja nimenomaisesti ἐπίσημος + genetiivi-rakenteella, ovat aivan yhtä lailla impersonal.³⁰⁸ Tämä on ristiriitaista ja herättää kysymyksiä aineiston valikoivasta korostamisesta ja objektiivisuudesta aineiston käsittelyssä.³⁰⁹

4.3.3 Kaiverrukset

Burer ja Wallace mainitsevat kaiverruksia käsitellessään neljä tekstikaiverruskohtaa. He kertovat, että näissä esiintyy ἐν + datiiivi sekä sana ἐπίσημος, ja, että nämä kohdat ovat eksklusiivisia. Näistä neljästä mainitsemastaan tekstikohdasta he tuovat artikkelissaan esiin vain yhden ja kertovat, että nämä kolme muuta ovat samanlaiset.³¹⁰ Tuon tässä näkyviin tekstit kaikista näistä neljästä kohdasta, koska ne auttavat ymmärtämään tekstien merkitystä. Tutkimuksessa ei olla lainkaan yksimielisiä siitä, että nämä tekstikohdat olisivat eksklusiivisia kuten Burer ja Wallace niitä kuvaavat.³¹¹

Ensimmäinen kaiverrustekstikohta josta Burer ja Wallace kertovat on Vähä-Aasiasta peräisin oleva TAM 2.905.1 *west wall. coll.* 2.5.18.³¹² Kyseessä ovat hautakivikaiverrukset.³¹³ Tässä nähtävissä laajempi tekstikohta, Burerin ja Wallacen esiin tuoma on tästä alleviivattuna: [... πατὸς Ἀπολλωνίου [δὶ]ς τοῦ Καλλιάδου οὐ μόνον ἐν τῇ [π]ατρίδι πρώτου, ἀλλὰ [καὶ ἐν τῷ ἔθ]ναι ἐπίσημος,³¹⁴ Puhe on henkilöstä, joka oli "... ei ainoastaan kotikaupungissaan paras ("ensimmäinen"), vaan merkittävä myös maassa/kansalaisten/ihmisten joukossa". Burerin ja Wallacen kääntävät tekstin englanniksi näin: "Not only foremost in his own country, but also *well known to the outside population.*"³¹⁵ Belleville kääntää saman kohdan: "...not only foremost *in* his native town but also

³⁰⁷ Burer & Wallace 2001, 87.

³⁰⁸ Burer & Wallace 2001, 87.

³⁰⁹ Burer & Wallace 2001, 87.

³¹⁰ Burer & Wallace 2001, 88.

³¹¹ Belleville 2005, 245-247.

³¹² Burer & Wallace 2001, 88.

³¹³ Belleville 2005, 247.

³¹⁴ Belleville 2005, 245; Burer & Wallace 2001, 88.

³¹⁵ Burer & Wallace 2001, 88.

prominent in the nation [i.e. *among the nationals*]..."³¹⁶ Ei voi pitää lainkaan selvänä, että kaiverruskohta olisi eksklusiivinen.³¹⁷

Toinen kaiverruskohta jonka Burer ja Wallace mainitsevat, mutta jonka tekstikohtaa tai sen käännöstä he eivät tuo näkyviin, on TAM 2.1-3.838 Vähä-Aasiasta. He ilmaisevat, että se on samalla tavalla eksklusiivinen kuin edeltävä kaiverrusesimerkki.³¹⁸ Tässä tuon nähtäväksi kyseisen kohdan ja alleviivattuna on keskeisin kohta: ὁ καὶ Κτασάδας β', ὁ πολεΐτης ἡμῶν, ἀνὴρ γένει καὶ ἀξία πρῶτος τῆς 'πολεος' [sic] ἡμῶν, ἐπίσημος δὲ καὶ ἐν τῷ ἔθνει,³¹⁹ Tässä on Bellevillen englanninkielinen käännös: "...foremost in our city but also prominent in the nation [i.e. prominent among the nationals]..."³²⁰ Suomenkielinen käännökseni: "...paras kaupungissamme, ja merkittävä myös maassa/kansalaisten/ihmisten joukossa." Tämä tekstikaiverruskohta on hyvin samanlainen kuin tuo edellinen. Siinä kerrotaan henkilöstä, joka on kaikin puolin erinomainen, ei ainoastaan omassa kaupungissaan vaan myös koko maassa, kansalaisten joukossa.

Kolmas Burerin ja Wallacen mainitsema esimerkki on TAM 2.1-3.905 *west wall. coll.* 3.12 Vähä-Aasiasta.³²¹ Burer ja Wallace eivät tuo nähtäväksi tätä tekstikohtaa vaan ilmaisevat kuten edellä, että se on samanlainen, eksklusiivinen.³²² Tuon sen itse tässä näkyviin, keskeisin kohta on alleviivattuna. προγόνων Λυκία[ρχῶν καὶ ἐ]ν μὲν ταῖς πατρίσιν προτευόντων, [ἐν δὲ τῷ ἔθ]ναι ἐπισημῶν καὶ λαμπρῶν καὶ καθ' ἐ[κάστη]ν ἀρχή[ν].³²³ Bellevillen käännös: "...president of the Lycians and not only foremost *in* our native towns but also *esteemed* and illustrious *in* the nation [i.e. among the nationals]..."³²⁴ Suomennökseni: "Lyykialaisten presidentti (kantaisä) ja *ei vain/sekä* kotikaupungissaan ensimmäinen *vaan myös/että* maassa/kansalaisten joukossa merkittävä ja loistava..." Tässä nähdyissä ylistävissä hautakaiverruksissa kehutaan arvostettuja, esimerkillisiä henkilöitä. Heidän kehutaan olevan kaikin puolin loistavia (λαμπρός), merkittäviä (ἐπίσημος) ja ensimmäisiä/parhaita (πρῶτος), sekä kaupungeissa että niiden ulkopuolella olevan väestön joukossa.

³¹⁶ Belleville 2005, 245.

³¹⁷ Epp 2005, 74-75.

³¹⁸ Burer & Wallace 2001, 88.

³¹⁹ Belleville 2005, 245.

³²⁰ Belleville 2005, 245.

³²¹ Burer & Wallace 2001, 88.

³²² Burer & Wallace 2001, 88.

³²³ Belleville 2005, 245.

³²⁴ Belleville 2005, 245.

Neljäs kohta jonka Burer ja Wallace mainitsevat on Fd Xanth 7.76.1.1.1.1.4. Vähä-Aasiasta. He eivät tuo tekstikohtaa näkyviin, vaan ilmaisevat samoin kuin edellä, että kohta on samanlainen (eli eksklusiivinen).³²⁵ Tässä tekstikohta, keskeinen alleviivattuna: προγόνω[ν Λυκιαπχη]σάντων καὶ στρ[ατηγη]σάντων καὶ ναυ[αρχησαν] των τοῦ ἔθν[ους καὶ] ἐν ταῖς ὑπὲρ Ῥωμ[αίων] συμμαχίαις ἐπί[σημον] γενόμενον, γ[παμματεύ]σαντα τοῦ Λυκί[ων εθνους] λαμπρῶς καὶ μ[εγαλοψύ]χως ...³²⁶ Bellevillen englanninkielinen käännös: "...president of the Lycians, general and admiral of the nation, *prominent among* Rome's allies, secretary of the Lycian nation, illustrious and great...".³²⁷ Suomennokseni: "Lyykialaisten presidentti, kansakunnan kenraali ja amiraali, merkittävä Rooman liittolaisten joukossa, ..." Burer ja Wallace ovat lainanneet ja kuvanneet kohdan ikään kuin kyseessä olisi henkilö, joka on hyvin tunnettu, mutta ei osa laajempaa ryhmää.³²⁸ Kuitenkin tekstissä on kyse merkittävästä liittolaisesta Rooman liittolaisten joukossa ἐν ταῖς ὑπὲρ Ῥωμ[αίων] συμμαχίαις ἐπί[σημον]] γενόμενον.³²⁹

Ei ole perusteltua yhtyä Burerin ja Wallacen kommenttiin, jonka mukaan nämä neljä kaiverrustekstiesimerkkiä "osoittavat vain yhteen suuntaan: ἐπίσημος, jota seuraa ἐν plus persoonallinen datiivi, ei tarkoita jäsenyyttä ryhmässä, vaan pelkästään, että henkilö on ryhmän tuntema ('one is known *by* the group)'.³³⁰ Burer ja Wallace jatkavat painokkaaseen johtopäätökseen edellä mainittujen yhdeksän³³¹ esimerkin perusteella: "Joten kaiverrukset, kuten raamatullinen ja patristinen kreikkakin, tarjoavat yhtenäisen kuvan [sanasta] ἐπίσημος persoonallisten substantiivien kanssa: kun sitä seuraa ἐν, niin se hyvin tunnettu henkilö on ryhmän *ulkopuolella*".³³² Tällainen johtopäätös edellä esitettyjen teksti- ja kaiverrusesimerkkien perusteella ei ole asianmukainen vaan vähintään liioitteleva ja pahimmillaan harhaanjohtava ja virheellinen. Kappaleessa 4.1.1 "Raamatulliset ja patristiset kohdat" voitiin nähdä Burerin ja Wallacen esiin tuomien raamatullisten esimerkkien ja niiden tulkintojen ongelmia. Edellä

³²⁵ Burer & Wallace 2001, 88.

³²⁶ Belleville 2005, 245, Fd Xanthos VII Asia Minor 76-1-12 [--].

³²⁷ Belleville 2005, 245, 247.

³²⁸ Burer & Wallace 2001, 88.

³²⁹ Belleville 2005, 245-246.

³³⁰ Burer & Wallace 2001, 88.

³³¹ 3. Macc 6.1, Pss. Sol. 17.30, Mart. Pol. 14.1, Add. Esth. 16.22, Pss. Sol. 2.6, TAM 2.905.1 *west wall. coll.* 2.5.18, TAM 2.1-3.838, TAM 2.1-3.905 *west wall. coll.* 3.12, Fd Xanth 7.76.1.1.1.1.4. Kohdat 2. Macc. 15:36, 1. Macc. 11:37, 1. Macc. 14:48 esiintyvät Burerin ja Wallacen työssä myöhemmin, Burer & Wallace 2001, 87-88, alaviite 52.

³³² Burer & Wallace 2001, 88.

mainittuja kaiverruskohtia ei voi nähdä yksiselitteisesti eksklusiivista tulkintaa tukeviksi toisin kuin Burer ja Wallace tahtovat esittää.³³³ (Papyruskohdistaan he itsekin totesivat: "nämä paralleelit eivät ole kovinkaan vahvoja".³³⁴) Näissä Burerin ja Wallacen yhdeksässä esimerkissä ongelmia nousee jo jopa puutteellisesta alkutekstin lainauksesta, jossa esimerkiksi merkityksen kannalta ratkaisevan tärkeä sana on voitu jättää pois, kuten edellä havaittiin. Tulkinnoissa on havaittavissa myös kreikan väärinymmärrystä, kuten esimerkiksi kohdan Fd Xanth 7.76.1.1.1.4. tapauksessa.³³⁵ Burerin ja Wallacen johtopäätös³³⁶ ei ole perusteltu.

Huomattava on myös, että näissä kaiverrusteksteissä ryhmä, johon verrataan on kollektiiviytyppinen (ἐν τῷ ἔθνει, ἐν πλήθει), kun taas myöhemmin esiteltävissä hellenistisen koinee-kreikan kirjallisissa, selkeän inklusiivisissa teksteissä, kyseessä on monikko henkilöistä, (ἐν τοῖς ἐπαινοῦσι, Lucian, Merc. Cond. 2.8; πρεσβεῖς, Josefus, Bell. 2.418), joihin kyseessä olevaa henkilöä verrataan, kuten Room. 16:7:ssä.³³⁷

4.3.4 Klassisen kreikan tekstit

Klassisen kreikan kirjallisissa teksteissä todistusaineisto ei Burerin ja Wallacen mukaan ole yhtä yhtenäinen [kuin edellä käsitellyissä].³³⁸ Burer ja Wallace aloittavat esittelyn klassisen kauden Lycurguksen tekstistä Against Leocrates, 129.³³⁹ (Lycurgus eli 390 eKr. – 324 jKr.) He kertovat, että kyseessä on selkeästi eksklusiivinen tapaus.³⁴⁰ Tämä kohta kuitenkin on heidän edellä inklusiivisessa yhteydessä (Add. Esther 16:22) todistusaineistona moittimansa impersonal muoto.

³³³ Belleville 2005, 245-247; Burer & Wallace 2001, 88; Epp 2005, 74-75.

³³⁴ Burer & Wallace 2001, 87.

³³⁵ Belleville 2005, 245-246.

³³⁶ "Joten kaiverrukset, kuten raamatullinen ja patristinen kreikkakin, tarjoavat yhtenäisen kuvan [sanasta] ἐπίσημος persoonallisten substantiivien kanssa: kun sitä seuraa ἐν, niin se hyvin tunnettu henkilö on ryhmän *ulkopuolella*." Burer & Wallace 2001, 88.

³³⁷ Bauckham 2002, 179.

³³⁸ Burer & Wallace 2001, 88. Huomautettava on, että edellä käsiteltyjä esimerkkejä ei voi pitää yhtenäisinä Burerin ja Wallacen näkökulman tukemisen kannalta.

³³⁹ Burer & Wallace 2001, 88. Hain itse tämän tekstikohdan pidempänä kokonaisen lauseen ja asiayhteyden näkemisen vuoksi. Lycurgus, Against Leocrates 128-129, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0152%3Aspeech%3D1%3Asection%3D128> ja <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0152%3Aspeech%3D1%3Asection%3D129>

Lycurgus, Against Leocrates 128-129 kreikaksi:

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0151%3Aspeech%3D1%3Asection%3D128> ja <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0151%3Aspeech%3D1%3Asection%3D129>

³⁴⁰ Burer & Wallace 2001, 88.

Mutta keskeistä on, että se ei sisällä juuri tätä Room. 16:7:n ymmärtämisen kannalta keskeistä prepositiota ἐν.³⁴¹ Tässä on heidän tuomansa sitaatti: πᾶσιν ἐπίσημον ἐποίησαν τὴν τιμωρίαν.³⁴² Burer ja Wallace kertovat, että kyseisessä tekstissä spartalaiset tekevät kuninkaansa Pausaniaan rangaistuksen 'selväksi/silminnähtäväksi kaikille'.³⁴³ Tässä on nähtävissä hieman laajempi tekstikonteksti:

Παυσανίαν γὰρ τὸν βασιλέα αὐτῶν προδιδόντα τῷ Πέρσῃ τὴν Ἑλλάδα λαβόντες, ἐπειδὴ ἔφθασε καταφυγῶν εἰς τὸ τῆς Χαλκιοίκου ἱερόν, τὴν θύραν ἀποικοδομήσαντες,⁴ καὶ τὴν ὄροφὴν ἀποσκευάσαντες, καὶ κύκλωπεριστρατοπεδεύσαντες, οὐ πρότερον ἀπῆλθον πρὶν ἢ τῷ λιμῷ ἀπέκτειναν, (129) καὶ πᾶσιν ἐπίσημον ἐποίησαν τὴν τιμωρίαν, ὅτι οὐδ' αἱ παρὰ τῶν θεῶν ἐπικουρίαι τοῖς προδόταις βοηθοῦσιν, ...³⁴⁴

"The Spartans, you remember, caught their king Pausanias trying to betray Greece to the Persians. He escaped in time into the temple of the Brazen House, but they walled up the door, took off the roof and mounted guard in a circle round it, remaining at their posts until they had starved him to death (129) and made his punishment a proof to all that even divine assistance is not vouchsafed to traitors. ..."³⁴⁵ Lauseessa ei ole prepositiota ἐν, kyseessä on akkusatiivi, ja paralleeli ei rakenteen ja merkitysyhteyden osalta ole onnistunut.

Toiseksi Burer ja Wallace ottavat esiin Euripideen³⁴⁶ tekstikohdan teoksesta Bacch., 967 [Bacchae]. Heidän lainauksensa ja käänöksensä menevät näin: [Dionysos sanoo:] ἐπίσημον ὄντα πᾶσιν. Burer ja Wallace kääntävät tämän kreikankielisen kohdan: "manifest to all men".³⁴⁷ [Pentheus vastaa:] ἐπι τόδ' ἔρχομαι, Burer & Wallace kääntävät: "For this I come".³⁴⁸ Otan esiin hieman laajemman tekstikohdan, jotta lukija saa aiheesta ja klassisesta kreikasta paremman käsityksen:

³⁴¹ Epp 2005, 75.

³⁴² Burer & Wallace 2001, 88.

³⁴³ Burer & Wallace 2001, 88.

³⁴⁴ <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0152%3Aspeech%3D1%3Asection%3D128>

³⁴⁵ <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0152%3Aspeech%3D1%3Asection%3D129>

³⁴⁶ Euripides eli noin vuosina 480-406 eKr.

³⁴⁷ Burer & Wallace 2001, 88.

³⁴⁸ Burer & Wallace 2001, 88.

Πενθεύς

κόμιζε διὰ μέσης με Θηβαίας χθονός:
μόνος γὰρ αὐτῶν εἰμ' ἀνήρ τολμῶν τ
όδε.

Διόνυσος

μόνος σὺ πόλεως τῆσδ' ὑπερκάμνεις,
μόνος: τοιγάρ σ' ἀγῶνες ἀναμένουσι
ν οὖς ἔχρην.

(965) ἔπου δέ: πομπὸς δ' εἴμ' ἐγὼ σω
τήριος,
κεῖθεν δ' ἀπάξει σ' ἄλλος.

Πενθεύς

ἦ τεκοῦσά γε.

Διόνυσος

ἐπίσημον ὄντα πᾶσιν.

Πενθεύς

ἐπὶ τόδ' ἔρχομαι.

Διόνυσος

φερόμενος ἦξει ...

349

Pentheus

Bring me through the midst of the
Theban land. I am the only man of
them who dares to perform this deed.

Dionysus

You alone bear the burden for this
city, you alone. Therefore the labors
which are proper await you. [965]

Follow me. I am your saving guide:
another will lead you down from
there.

Pentheus

Yes, my mother.

Dionysus

And you will be remarkable to all.

Pentheus

I am going for this reason.

Dionysus

You will return here being carried -

350

Kyseessä on siis klassinen kreikka, eikä hellenistinen koinee-kreikka.

Lisäksi on paralleelisuuden osalta pantava merkille, että tässä *ei* esiinny prepositiota ἐν. Bauckham toteaa, että datiiville ilman ἐν -prepositiota tämä on normaali merkitys, ja hän huomauttaa, että Burer ja Wallace erehtyvät kun he näyttävät olettavan, että ἐν -prepositiollisen ja ἐν -prepositiottoman datiivin merkitys olisi pitkälti sama.³⁵¹

Kolmas klassisen kreikan esimerkki on myös Euripideeltä, tämän teoksesta Hippolytos, 103. *κάπσιμος ἐν βροτοῖς*, jonka Burer ja Wallace kääntävät: "glorious among mortals".³⁵² Tässä tuon nähtäväksi laajemman tekstikohdan:

³⁴⁹<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Eur.+Ba.+967&fromdoc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0091>

³⁵⁰<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Eur.+Ba.+967&fromdoc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0092>

³⁵¹ Bauckham 2002, 178.

³⁵² Burer & Wallace 2001, 88.

Θεράπων

τήνδ', ἣ πύλαισι σαῖς ἐφέστηκεν
πέλας.

Ἴππόλυτος

πρόσωθεν αὐτὴν ἀγνὸς ὦν
ἀσπάζομαι.

Θεράπων

σεμνὴ γε μέντοι κάπισημος ἐν
βροτοῖς.

Ἴππόλυτος

οὐδεὶς μ' ἀρέσκει νυκτὶ θαυμαστὸς
θεῶν.

353

Servant

pointing to the statue of Aphrodite

The goddess here, who stands beside
your gate.

Hippolytus

I greet her from afar, for I am pure.

Servant

Yet she's revered and famous among
mortals.

Hippolytus

I do not like a god worshipped at
night.

354

Tässä Euripideen Hippolytuksen tekstissä kohdassa 103 esiintyy ἐν + datiiivi eksklusiivisessa merkityksessä. Huomiotta ei voi jättää sitä, että teksti sijoittuu aikaan noin 500 vuotta ennen Paavalin Roomalaiskirjeen kirjoittamista, klassiseen kreikkaan eikä hellenistiseen koinee-kreikkaan. Se sijoittuu klassiseen kreikkaan, aikaan, jolloin sana ἐπίσημος ei ollut vielä saavuttanut komparatiivimerkitystä.³⁵⁵

Sivuhuomiona on mainittava myös, että Burer ja Wallace moittivat muuta tutkimusta siitä, että pyrittäessä ratkaisemaan, onko Room. 16:7 inklusiivinen vai eksklusiivinen, heidän mukaansa keskitytään vain ἐν + datiivirakenteen merkityksen selvittämiseen eikä sanaan ἐπίσημος, kuten heidän mielestään pitäisi.³⁵⁶ Tässä heidän esimerkissään kyllä esiintyy sekä ἐν että datiiivi, mutta ei heidän nimenomaan peräänkuuluttamaansa sanaa ἐπίσημος. Burer ja Wallace kertovat hakeneensa suorittamallaan haulla³⁵⁷ vain kaksi mallia: ἐπίσημος + datiiivi ja ἐπίσημος genetiivimäärkkeen kanssa.³⁵⁸ He eivät ole suorittaneet tätä hakua ἐν + datiivirakenteelle ilman ἐπίσημος -sanaa.³⁵⁹ Burer ja Wallace

³⁵³ <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Eur.+Hipp.+103&fromdoc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0105>

³⁵⁴ <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Eur.+Hipp.+103&fromdoc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0105>
³⁵⁵ Bauckham 2002, 178-179.

³⁵⁶ Burer & Wallace 2001, 79-82.

³⁵⁷ Burer & Wallace 2001, 85-86, heidän suorittamansa haku kattoi Thesaurus Lingua Graecae-tietokannan sekä lisäksi he kertovat tutkineensa ensimmäiset 65 osaa Oxyrhynchus papyruksista, kaksi ensimmäistä osaa Tebtunis papyruksista sekä Packard Humanities Disk#7:n johon sisältyy Duke Universtiyn ja University of Michiganin papyrusaineisto.

³⁵⁸ Burer & Wallace 2001, 86.

³⁵⁹ Burer & Wallace 2001, 86.

esittelevät tämän Euripideen Hippolytos -tekstikohdan muiden tämän kyseisen haun hakutulostensa seassa, mutta sen haun (jonka he kertoivat rajanneensa koskemaan vain sanoja ja rakenteita ἐπίσημος + datiivi ja ἐπίσημος + genetiivi³⁶⁰) kautta tätä tulosta he eivät ole voineet saada. Olisi tieteellisesti pätevää ilmoittaa, että tämä yksittäinen ἐν + datiivi-tulos on saatu eri keinoin. Ja jos tekstin esittelemiseksi heillä tässä artikkelissaan riittää se, että siinä esiintyy vain ἐν + datiivi (eikä sittenkään sanaa ἐπίσημος), niin olisi tieteellisesti pätevää esittää ne muutkin tapaukset, joissa esiintyy ἐν + datiivi, jotta voidaan saada objektiivinen käsitys siitä, että miten ἐν + datiivi on yleisesti ymmärretty, myös ilman sanaa ἐπίσημος, kuten tässä heidän esimerkissään. TLG-haku antaa prepositiolle ἐν 1083061 osumaa,³⁶¹ joten tutkimusmateriaalia eksklusiivisuuden ja inklusiivisuuden osalta tämän esimerkin kaltaiselle pelkälle ἐν + datiivirakenteelle löytyy runsaasti.³⁶²

Kolmannen klassisen kreikan tekstin Burer & Wallace mainitsevat alaviitteessä 54.³⁶³ Se on Peloponnesos 1. G. 5.2.8. Heidän mukaansa tämä on merkittävä teksti, mutta sisältää preposition ἐν sijaan preposition παρά.³⁶⁴ Tämä ei kerro Room. 16:7:n ἐν-rakenteen merkityksestä, ja kohta ei rakenteensa vuoksi ole relevantti.³⁶⁵ Yhtään inklusiivista genetiiviesimerkkiä Burer ja Wallace eivät tuo klassisesta kreikasta.

4.3.5 Hellenistiset eli koinee-kreikan tekstit

Burer ja Wallace kertovat, että hellenistisissä teksteissä esiintyy hieman enemmän vaihtelua merkitysvivahteissa.³⁶⁶ He kertovat, että hellenistisestä kreikasta on löydettävissä joitakin samankaltaisia tekstikohtia kuin edellä mainittu Add. Esther 16:22.³⁶⁷

Heidän mainitsemansa Add. Esther 16:22 on [ἐπίσημος +] ἐν + datiivirakenne, jonka merkitys on inklusiivinen, ja substantiivi on neutri eli impersonal. Burerin ja Wallacen mukaan tällaisia rakenteita ovat Add. Esther

³⁶⁰ Burer & Wallace 2001, 85-86.

³⁶¹ Suorittamani haku TLG:ssä 11.9.2014.

³⁶² Prepositio ἐν esiintyy sijamuodoista vain datiivin kanssa.

³⁶³ Burer & Wallace 2001, 88, alaviite 54.

³⁶⁴ Bauckham 2002, 176, myös alaviite 289; Burer & Wallace 2001, 88, myös alaviite 54.

³⁶⁵ Bauckham 2002, 176, myös alaviite 289.

³⁶⁶ Burer & Wallace 2001, 89.

³⁶⁷ Burer & Wallace 2001, 89. (jonka he sivuuttivat sen vuoksi, että kyseessä on impersonal substantiivi eli neutri eikä maskuliini,³⁶⁷ vaikka toisissa kohdin, Oxyrhynchuksen papyruskohtia käsitellessä, he eivät pitäneet vastaavaa impersonal-muotoa täysin sivuuttamissyynä. Oxyrhynchuksen papyruskohdat esiin tuomalla he pyrkivät tukemaan omaa näkemystään siitä, että jos halutaan ilmaista inklusiivista sanan ἐπίσημος kanssa, käytettäisiin genetiiviä. Tämä valikointi herättää kysymyksiä.)

16:22:n lisäksi Lucianuksen De Meretri 1.2,³⁶⁸ joka kertoo niskasta erottuvista suonista, (he eivät tuo artikkeliinsa kreikankielistä tekstiä), sekä Rufus Medicuksen Quaestiones Medicales 20,³⁶⁹ (he eivät tuo kreikankielistä tekstiä eivätkä englanninkielistä käännöstä tai selitystä), sekä Filonin Fug. 10. [De Fuga et Inventione], ensimmäiseltä vuosisadalta.³⁷⁰ Burer ja Wallace tuovat sivulla 89 alaviitteessä 59 Filonin kreikankielisen tekstin: ἐπίσημον δὲ πάλιν καὶ ποικίλον ἐν μὲν τοῖς ὄλοις τὸ εἶδος,³⁷¹ ja kertovat päätekstissään, että Filon "can speak of form as having distinction in the universe."³⁷² Heidän mukaansa nämä ovat inkluusiivisia ἐν + dativirakenteita. Lisäksi Burer ja Wallace mainitsevat Galenoksen De Methodo Medendi 14.10.242, jossa heidän mukaansa on genetiivillä muodostettu inkluusiivinen merkitys, ja he kertovat, että Galenos "can also speak of a conspicuous body part among others",³⁷³ (kreikankielistä tekstiä he eivät tuo esiin).³⁷⁴

Seuraavaksi Burer ja Wallace tuovat esiin Lucianuksen Harmonideen kohdan 1.17. He kertovat, että Lucianus puhuu tässä Harmonides-nimisestä pillinsoittajasta, joka "himoitsee mainetta musiikillisille kyvyilleen niin suuresti, että hän haluaa 'kunniaa ihmisjoukkojen edessä, mainetta massojen joukossa'".³⁷⁵ Burer ja Wallace siteeraavat kreikankielistä tekstiä: ἡ δόξα ἢ παρὰ τῶν πολλῶν καὶ τὸ ἐπίσημον εἶναι ἐν πλήθει.³⁷⁶ Suomennokseni Lucianuksen tekstistä: [Harmonides haluaa] "kunniaa monilta ja olla merkittävä [henkilö] kansassa, kansan joukossa". Burerin ja Wallacen mukaan tämä on kuitenkin selkeä eksklusiivinen kohta, "[Harmonides] clearly sees himself as set apart from οἱ πολλοί!".³⁷⁷ Belleville on eri mieltä Burerin ja Wallacen kanssa tämän tekstikohdan merkityksestä. Hän kääntää kohdan "...the fame which is given by the multitude and to be the conspicuous one in a crowd".³⁷⁸ Hän toteaa:

³⁶⁸ Burer & Wallace 2001, 89, myös alaviite 58. He eivät tuo Lucianuksen kreikankielistä tekstiä tähän.

³⁶⁹ Burer & Wallace 2001, 89, he eivät tuo Rufus Medicuksen tekstiä näkyviin.

³⁷⁰ Belleville 2005, 245; Burer ja Wallace 2001, 89, myös alaviitteet 58 ja 59.

³⁷¹ Burer & Wallace 2001, 89, alaviite 59.

³⁷² Burer & Wallace 2001, 89.

³⁷³ Burer & Wallace 2001, 89. "voi puhua myös huomiota herättävästä ruumiinosasta muiden joukossa".

³⁷⁴ Burer & Wallace 2001, 89.

³⁷⁵ Burer & Wallace 2001, 89. "he wants 'glory before the crowds, fame among the masses'".

³⁷⁶ Burer & Wallace 2001, 89.

³⁷⁷ Burer & Wallace 2001, 89, "[Harmonides] selkeästi näkee itsensä erillisenä οἱ πολλοί[sta]!"

³⁷⁸ Belleville 2005, 246, "...kunnian jonka joukot antavat ja olla huomiota herättävä joukossa/joukon jäsen".

"it is a parallel only if the article τὸ before ἐπίσημον is dropped. Otherwise, the actual phrase in question, τὸ ἐπίσημον εἶναι ἐν πλήθει, translates as an *inclusive* and not an *exclusive* notion. Harmonides' desire as a pipe-player is to be 'the conspicuous on *in a crowd*' - that is, to be distinguishable from *among*, from *those round about* - and not 'well known to the crowd' or 'set apart from the πολλοί'. The *neuter substantival* adjective, τὸ ἐπίσημον, followed by ἐν plus the *anarthrous* dative plural noun πλήθει, can support nothing less."³⁷⁹

Tämä kohta tukee ἐν + datiivin inklusiivista merkitystä.³⁸⁰

Sanottuaan ensin edellä Lucianuksen Harmonideen kohtaa 1.17 selkeästi eksklusiiviseksi tavaksi lukea tämä kyseinen ἐν + datiivirakenne, Burer ja Wallace kertovat, että muualla³⁸¹ Lucianus käyttää genetiiviä ilmaistakseen inklusiivisuutta. Tämän osoittaakseen he mainitsevat kaksi kohtaa. Toinen on Lucianus, Peregr. 6.1, ja he tuovat näkyville sanat: τοὺς ἐπισημοὺς αὐτῶν, ja kertovat, että tämä 6.1 kohta tarkoittaa: "Show me the men of old, and particularly the famous ones among them".³⁸² Toinen heidän kertomansa kohta on Herodian 1.7 jossa he myös kertovat olevan genetiivin kanssa esiintyvä persoonallinen ἐπίσημος inklusiivisella merkityksellä. He eivät tuo tätä tekstiä näkyviin.³⁸³ Tämä sitaatti Lucianukselta ei ole peräisin tuosta Peregr. 6.1:stä, mistä Burer ja Wallace kirjoittavat, eikä ole selvinnyt, mistä teoksesta ja kohdasta se on oikeasti peräisin.³⁸⁴

Burer ja Wallace sanovat tässä vaiheessa, että Lucianuksen tapa on käyttää ἐν + datiivirakennetta halutessaan ilmaista eksklusiivisuutta, ja genetiivirakennetta kun hän haluaa ilmaista inklusiivisuutta. Edellä nähtyjen esimerkkien perusteella on mahdollista olettaa, että kahdessa tapauksessa Lucianus ilmaisee inklusiivisuutta genetiivillä, (vaikka Lucianoksen Peregr. 6.1:ksi ilmoitettu kohta ei kyseisestä teoksesta olekaan ja vaikka toista tekstikohtaa eli Herodian 1.7 ei olekaan nähtävillä heidän artikkelissaan, mutta olettaen, että tiedonantoon voi

³⁷⁹ Belleville 2005, 247. "se on paralleeli vain jos artikkeli τὸ pudotetaan [sanan] ἐπίσημον edestä pois. Muussa tapauksessa [eli kuten kreikankielisessä tekstissä lukee] varsinainen ilmaus τὸ ἐπίσημον εἶναι ἐν πλήθει kääntyy *inklusiivisena* eikä *eksklusiivisena* merkityksenä. Harmonideen halu pillinsoittajana on olla 'se silmiinpistävä [jäsen] *väkijoukossa*' - toisin sanoen, olla erottuva niistä joiden *joukossa* hän on, niistä *jotka ovat hänen ympärillään* - eikä 'väkijoukon hyvin tuntema' tai 'πολλοί':sta erikseen asetettuna'. Substantiivinen neutri adjektiivi, τὸ ἐπίσημον, jota seuraa ἐν + *anarthrous* monikollinen dativi substantiivi πλήθει, ei voi tukea yhtään vähempää."

³⁸⁰ Belleville 2005, 245-247.

³⁸¹ Burer & Wallace 2001, 89, "elsewhere".

³⁸² Burer & Wallace 2001, 89. "Näyttäkää minulle entisaikojen miehet, ja erityisesti ne [jotka ovat] kuuluisat heidän joukossaan."

³⁸³ Burer & Wallace 2001, 89.

³⁸⁴ Bauckham 2002, 176-177.

luottaa). Preposition ἐν + datiivirakenteen eksklusiivisesta merkityksestä Lucianuksen kirjoituksissa ei valitettavasti ole edellä mainitun (Lucianus, Harmonides 1.17) perusteella lainkaan varmaa todistusta. Edempänä Burer ja Wallace kertovat itse, että itse asiassa Lucianus ei ole tässä toimintatavassaan³⁸⁵ "johdonmukainen".³⁸⁶ He tuovat esiin Lucianuksen työn On Salaried Posts in Great Houses, Merc. Cond. 2.8., jossa Lucianus neuvoo palvelijoita: "...you must raise your thirsty voice like a stranded frog, taking pains to be conspicuous among the claue and to lead the chorus"³⁸⁷ ja he tuovat kreikankielisen tekstikohdan: ἐπίσημος ἔση ἐν τοῖς ἐπαινοῦσι...³⁸⁸ Burer ja Wallace toteavat, että tässä on erehtymättömästi personal, inklusiivinen, ἐν + datiivi, joka on paralleeli kohdalle Room. 16:7.³⁸⁹ Tästä voi todeta, että tämä on helleeninen (eli koinee-kreikan) paralleeli ἐπίσημος ἐν + datiivimonikolle, jolla on inklusiivinen merkitys "a notable member of the larger group",³⁹⁰ "suuremman ryhmän merkittävä jäsen."

Burer ja Wallace kertovat huomanneensa tämän edellä mainitun lisäksi vain yhden muun tekstin, jossa on selkeästi inklusiivinen merkitys ἐν + datiivin ja persoonallisen substantiivin kanssa.³⁹¹ Tämä on heidän mukaansa Josefuksen Bell. 2.418, [lat. Bellum Iudaicum tai De Bello Iudaico, Juutalaissota], josta he kääntävät englanniksi: "among who were eminent persons, Saul, Antipas, and Costobar, all members of the royal family"³⁹² ja he tuovat kreikankielisen tekstin: [πρέσβεις...]³⁹³ ἐν οἷς ἦσαν ἐπίσημοι Σαῦλός τε καὶ Ἀντίπας καὶ Κοστόβαρος...³⁹⁴ "... joiden joukossa merkittäviä olivat Saul, ja Antipas ja Kostobaros..." Kyseessä on inklusiivinen ἐν + datiivirakenne.³⁹⁵ Burerin ja Wallacen mukaan tämä ei kuitenkaan ole "puhdas" ("clean") paralleeli.³⁹⁶ Belleville tarkastelee Burerin ja Wallacen paralleelisuutta pohtivaa argumenttia: "[Josefuksen Juutalaissota 2.418

³⁸⁵ Eli, että hän käyttäisi ἐν + datiivia ilmaistessaan eksklusiivista ja genetiivirakennetta ilmaistakseen inklusiivisuutta.

³⁸⁶ Burer & Wallace 2001, 89.

³⁸⁷ Burer & Wallace 2001, 89. "...joten sinun täytyy kohottaa janoinen äänesi kuin rantaan ajautunut sammakko, nähden vaivaa ollaksesi huomiota herättävä palkattujen taputtajien joukossa ja johtaa kuoroa".

³⁸⁸ Burer & Wallace 2001, 89.

³⁸⁹ Burer & Wallace 2001, 89.

³⁹⁰ Belleville 2005, 245.

³⁹¹ Burer & Wallace 2001, 89. "suuremman ryhmän merkittävä jäsen".

³⁹² Burer & Wallace 2001, 89.

³⁹³ Hain lauseen: καὶ πρέσβεις οὗς μὲν πρὸς Φλωρον ἔπεμπον, ὧν ἦρχεν υἱὸς Ἀνανίου Σίμων, οὗς δὲ πρὸς Ἀγρίππαν, ἐν οἷς ἦσαν ἐπίσημοι Σαῦλός τε καὶ Ἀντίπας καὶ Κοστόβαρος προσήκοντες τῷ βασιλεῖ κατὰ γένος
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=J.+BJ+2.418&fromdoc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0147>

³⁹⁴ Burer & Wallace 2001, 89.

³⁹⁵ Belleville 2005, 245.

³⁹⁶ Burer & Wallace 2001, 89.

on Burerin ja Wallacen mukaan] kiistanalainen sen vuoksi että siinä on
relatiivipronomini οἷς + ἦσαν yksinkertaisen artikkelin τοῖς sijaan. Vaikkakaan se
ei ole virallisesti vastaava, näiden kahden rakenteen käytännön vastaavuus on
kieliopillisen epäilyn ulkopuolella."³⁹⁷ Tekstikohdassa kerrotaan, että Saul,
Antipas ja Kostobaros olivat kyseisen ryhmän merkittäviä jäseniä.

Burer ja Wallace mainitsevat sivun 90 alaviitteessään 65 vielä yhden
Lucianuksen tekstin. Tämä heidän mukaansa saattaa ensisilmäyksellä vaikuttaa
inkluusiiviselta, mutta "jolla saattaa olla erilainen voima".³⁹⁸ He eivät kuitenkaan
tuo tätä tekstikohtaa näkyville. He kertovat sen olevan Lucianuksen Peregr. 22.2,
[Passing of Peregrinus, lat. De morte Peregrini].³⁹⁹ Valitettavasti he antavat tässä
väärän teosnimen ja tekstikohdan tälle kyseiselle tekstile. Belleville on etsinyt
oikean teoksen ja kohdan, joka on Lucianuksen Dialogues of the Dead 438.
Belleville tuo kreikankielisen kohdan: ἐν αὐτοῖς δὲ ἐπίσημοι Ἰσμηνόδωρος...⁴⁰⁰ ja
kääntää: "Most distinguished among whom were Ismenodorus..."⁴⁰¹ Kohta on
sekä inkluusiivinen että täsmällinen paralleeli kohdalle Room. 16:7.⁴⁰²

4.4 Päätelmiä

Burer ja Wallace kertovat johtopäätöksensä loppuyhteenvetokappaleessaan.
Esimerkkitapauksiaan esitellessään he ovat usein myöntäneet itsekin, että heidän
esimerkkinsä ovat vajavaisia tai eivät kovin vahvoja, (mm. "to be sure, these
parallels are not terribly strong"⁴⁰³). Tästä huolimatta, he esittävät hyvin
voimakkaat johtopäätökset niiden perusteella.

Burer ja Wallace myös sanovat, että *jos* Paavali olisi halunnut sanoa, että
Andronikos ja Junia olivat arvostettuja apostoleita, Paavalin olisi voinut olettaa
käyttävän ἐπίσημοι + genetiivi tai ἐπίσημοι + ἐκ + genetiivirakennetta. Ja siksi
heidän mielestään tämä Paavalin ilmaus ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις tulee
ymmärtää tarkoittavan arvostettuja apostolien mielestä/silmissä,⁴⁰⁴ huolimatta
siitä, miten tämä ἐν + datiivirakenne on koinee-kreikassa yleisesti ymmärretty

³⁹⁷ Belleville 2005, 247. "...contested because of the presence of the relative pronoun οἷς plus ἦσαν instead of the simple article τοῖς. Yet, while not formally equivalent, the functional equivalency of these two constructions is beyond grammatical doubt."

³⁹⁸ Burer & Wallace 2001, 90, alaviite 65.

³⁹⁹ Burer & Wallace 2001, 90, alaviite 65.

⁴⁰⁰ Belleville 2005, 246.

⁴⁰¹ Belleville 2005, 246. "Joiden joukossa kaikkein arvostetuin oli Ismenodorus..."

⁴⁰² Belleville 2005, 246; Epp 2005, 76.

⁴⁰³ Burer & Wallace 2001, 87.

⁴⁰⁴ Burer & Wallace 2001, 84-85, myös alaviite 40.

inklusiivisena.⁴⁰⁵ Mutta yhtä hyvin voisi sanoa, että *jos* Paavali olisi halunnut sanoa, että Andronikos ja Junia olivat arvostettuja apostolien mielestä/silmissä, hän olisi voinut kirjoittaa niin: ἐπίσημοι ἐν ὀφθαλμοῖς τῶν ἀποστόλων, mikä tarkoittaa nimenomaan "arvostettuja apostolien silmissä/mielestä". (ἐπίσημοι ἀρῶστέττουττα ἐν ὀφθαλμοῖς σιλμισσά/μιελεστῆ τῶν ἀπόστολων ἀποστολιεν.)⁴⁰⁶ Paavali kuitenkin kirjoitti οἵτινές εἰσιν ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις, jotka ovat arvostettuja ("merkittyjä") apostoleissa, apostolien joukossa (joukossa, joka koostuu apostoleista). Kuten Cervin jo edellä totesi, tämän tulkinnan vahvistaa myös latinankielinen käännös *qui sunt nobiles in apostolis*.⁴⁰⁷

Näiden edellä käsiteltyjen esimerkkiensä perusteella Burer ja Wallace kuitenkin tekevät viimeisessä kappaleessaan vankan johtopäätöksensä: "...ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις *almost certainly* means 'well known to the apostles. Thus, Junia, along with Andronicus, is recognized by Paul as well known to the apostles, not as an outstanding member of the apostolic band'.⁴⁰⁸ Burerin ja Wallacen artikkelissaan esittelemät esimerkit ja heidän niistä tekemänsä johtopäätökset eivät useimmiten ole laisinkaan ongelmattomia, kuten on edellä voitu nähdä. Belleville toteaa, että Burer ja Wallace "olettavat lopputuloksen, jota ei löydy todisteista."⁴⁰⁹ Esittämistään väitteistä huolimatta Burer ja Wallace "eivät onnistu tarjoamaan ainoatakaan selkeää raamatullista tai Raamatun ulkopuolista hellenistisen kreikan esimerkkiä jossa ἐπίσημοι + ἐν ja substantiivimonikolla tarkoitettaisiin eksklusiivista merkitystä 'well known to'.⁴¹⁰ Burerin ja Wallacen esittämä todistusaineisto on suppea ja lisäksi siitä on vedetty johtopäätökset, joita todistusaineisto ei tue.⁴¹¹ Burer ja Wallace ovat esittäneet todistusaineistonsa vajaavaisesti ja puutteellisesti sekä osin virheellisesti, myös osan sitaateista suhteen, ja kreikankielisiä esimerkkejä on tulkittu puutteellisesti.⁴¹² Epp toteaa: "The data are meager indeed and of necessity raise questions about the validity of claims made on such basis."⁴¹³

⁴⁰⁵ Belleville 2005, 242-243.

⁴⁰⁶ Vrt. Matt. 5:29, θαυμαστή ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν. Liljeqvist 2007, 264.

⁴⁰⁷ Cervin 1994, 470.

⁴⁰⁸ Burer & Wallace 2001, 90. "...ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις *lähes täysin varmasti* tarkoittaa 'well known to the apostles'/ apostolien hyvin tuntema. Näin ollen, Paavali tunnustaa Junian, samoin kuin Andronikoksen, olevan apostolien hyvin tuntema, eikä apostolien ryhmän merkittävä jäsen." Kursivoinnit ovat Burerin ja Wallacen tekemiä.

⁴⁰⁹ Belleville 2005, 244.

⁴¹⁰ Belleville 2005, 244.

⁴¹¹ Bauckham 2002, 174; Belleville 2005, 244-246; Epp 2005, 72-78.

⁴¹² Bauckham 2002, 172-178; Belleville 2005, 242-248; Epp 2005, 72-78.

⁴¹³ Epp 2005, 78. "Tiedot ovat todella puutteelliset ja nostavat välttämättömästi herättävät kysymyksiä tällaisilla perusteilla tehtyjen väitteiden pätevydestä."

Burerin ja Wallacen tutkimuksesta käy ilmi, että heidän suorittamansa haku 60 miljoonan kreikankielisen sanan 2000 vuoden ajalta olevasta kokoelmasta osoitti, että joskus myös genetiivillä on osoitettu myös inklusiivista. Osoittaako tämä heidän todistusaineistonsa, että ἐν + datiivi tulisi ymmärtää eksklusiivisena, kuten he sanovat, eikä inklusiivisena, kuten sen on todettu kreikan standardi kielioppikirjoissa ja sanakirjoissa sekä aiheeseen perehtyneiden tutkijoiden ylivoimaisen enemmistön mielestä olevan?⁴¹⁴ Tämän Burerin ja Wallacen esittämän todistusaineiston perusteella vastaus on kielteinen. Näyttää siltä, että konsensus ἐν + datiivin merkityksen inklusiivisesta tulkinnasta on edelleen perusteltu.

Noin 750 vuotta Juniaan suhtauduttiin pääasiassa miehenä, ja ensimmäiset 1200 vuotta naisena. Mutta viimeiset 2000 vuotta Andronikosta ja Juniaa kommentoiva lause οἵτινές εἰσιν ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις on ymmärretty lähes täysin yksimielisesti tarkoittavan, että Andronikos ja Junia kuuluivat apostolien joukkoon, olivat apostoleita. Burer ja Wallace tekivät vahvan yrityksen muuttaa tätä käsitystä, mutta lähemmin tarkasteltuna heidän tutkimuksestaan voi havaita, että heidän käyttämänsä materiaali ja esittämänsä argumentointi on kaikkea muuta kuin ongelmatonta. Heidän artikkelinsa ei tuo riittävää osoitusta sille, että οἵτινές εἰσιν ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις tulisi ymmärtää eri tavalla kuin miten se on viimeiset 2000 vuotta ymmärretty: jotka (οἵτινές) ovat (εἰσιν) merkittyjä (ἐπίσημοι) apostoleissa, apostolien joukossa (ἐν τοῖς ἀποστόλοις), jotka ovat merkittäviä apostoleita. Epp toteaa Burerin ja Wallacen esimerkeistä ja niihin kohdistetusta kritiikistä, jonka: "...should put to rest any notion that ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις carried the sense of 'well known to/esteemed by the apostles'. Again, it is clear that Andronicus ja Junia, in Paul's description, were 'outstanding apostles'."⁴¹⁵

Tarkastellaan seuraavaksi kirkkoisien tekstejä tästä aiheesta. Suurena virheenä⁴¹⁶ ja käsittämättömänä voi pitää sitä, että Burer ja Wallace sivuuttavat patrististen kommentaattorien todistuksen koskien Room. 16:7:ää.⁴¹⁷

⁴¹⁴ Belleville 2005, 242-243.

⁴¹⁵ Epp 2005, 78. "...tulisi saattaa lepoon kaikki käsitykset, joiden mukaan ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις pitäisi sisällään merkityksen 'apostolien hyvin tuntema/arvostettuja apostolien toimesta'. Jälleen

⁴¹⁶ Bauckham 2002, 179.

⁴¹⁷ Belleville 2005, 248; Burer & Wallace 2001, 76-91; Epp 2005, 79-81.

5 Mitä kirkkoisät sanoivat?

Tarkastelemme seuraavaksi, mitä Paavalin Roomalaiskirjeen varhaisimmat kommentaattorit eli kirkkoisät ovat Andronikoksen kumppanin sukupuolesta ja Andronikoksen ja hänen kumppaninsa apostoliudesta sanoneet. Nämä kirkkoisät ensimmäisen tuhannen vuoden ajalta Paavalin Roomalaiskirjeen kirjoittamisen jälkeen olivat aikansa oppineita ja koulutettuja henkilöitä, jotka osasivat kreikkaa ja/tai latinaa, tekivät merkittäviä kommentaareja, kirjoitustöitä ja raamatunkäännöksiä, ja osa jopa puhui kreikkaa myös äidinkielenään.⁴¹⁸ On hyvin tärkeää ottaa selvää, mitä he ymmärsivät Paavalin kirjoittavan. On tärkeää, että lukija ei joudu olemaan pelkkien käännösten varassa näin merkittävässä asiassa, vaan voi itse nähdä mitä nämä henkilöt ovat kirjoittaneet. Siksi haluan, että alkukieliset tekstit ovat tässä nähtävissä. Tekstikohtien perässä ovat tekemäni suomenkieliset käännökset.

Kristillisen kirkon historiasta perinteisesti muodostuu kuva, jossa kirkon johtohahmojen on nähty sulkevan naiset ulkopuolelle. Tämä kuva ei aina ole ollut kaukana totuudesta, mutta se ei ole koko totuus. Tätä kuvaa vasten saattaa tuntua yllättävältä, että kirkkoisät pitävät tekstiensä perusteella Andronikoksen kumppania naisena. Kirkkoisät ovat eri mieltä ainoastaan siitä, onko kyseessä naisen nimi Junia (latinaksi Junia, kreikaksi Ἰουνία) vai naisen nimi Julia.⁴¹⁹ Sisällöllistä merkitystä tällä ei ole. Kyseessä on kirkkoisien mukaan nainen.⁴²⁰

Myöskään se, että Andronikos ja Junia ovat apostoleita ei olekaan ongelmallinen asia kirkkoisille, (kuten joku olisi voinut kuvitella). Heille näyttää olevan selvää, että oli myös muita apostoleita kuin ne 12.⁴²¹ Esimerkiksi jo Paavali on heidän mielestään apostoli. Kun kirkkoisät tätä Room. 16:7:n apostoliasiaa käsittelevät, heidän huomionsa näyttää kiinnittyvän siihen, että Andronikos ja Junia ovat peräti *merkittäviä* apostoleita. Ja sitten he pohtivat sitä, että miten eritysellä tavalla nämä henkilöt ovat toimineet ja työskennelleet, kun he eivät ole ainoastaan apostoleita, vaan vieläpä merkittäviä apostoleita, ja tällainen saavutus ottaen vielä huomioon sen, että toinen näistä henkilöistä on nainen.

⁴¹⁸ Schulz 1987, 109.

⁴¹⁹ Schulz 1987, 109.

⁴²⁰ Epp 2005, 39.

⁴²¹ Nikolainen 1986, 169: Toisin kuin Luukkaan evankeliumin kirjoittaja joka rajasi apostoliuden niihin 12:een, Paavali omaksunut käsityksen, jonka mukaan Apostolin arvonimen saaminen edellytti lähetystyöntekijänä olemisen lisäksi sitä, että kyseinen henkilö oli "*ylösnousseen Jeesuksen lähettämiä ja valtuuttamia työntekijöitä*"

Mielenkiintoista on, että hämmästyttävämpänä tätä nainen ja apostoli-yhdistelmää tuntuvat pitävän jotkin modernin ajan lukijat, kuin mitä pitivät myöhäisantiikin ja varhaiskeskiajan patriarkaalisessa yhteiskunnassa eläneet kirkkoisät.

5.1 Origenes Adamantius

Origenes (n. 184/5-253/4) oli kristitty oppinut ja teologi, ja yksi merkittävimmistä varhaisen kristillisen kirkon kirkkoisista. Hän syntyi todennäköisesti Aleksandriassa. Origenes kirjoitti kreikaksi, mutta hänen kirjoituksensa ovat säilyneet latinankielisinä käännöksinä. Origeneen teokset käänsi latinaksi Rufinus Aquieleinsis (340/345-410), joka tunnetaan myös nimellä Tyrannius Rufinus.

Rufinus oli kristitty munkki, historioitsija ja teologi. Hänet tunnetaan parhaiten siitä, että hän käänsi kreikankielisten kirkkoisien tekstejä latinaksi. Rufinuksen latinankieliset käännökset Origeneen kreikankielisistä tekstistä ovat säilyneet kopioiden kopioina.

Origenes mainitsee Roomalaiskirjeen kommentaarissaan, sen kirjassa numero 10, Andronikoksen kumppanin neljä kertaa. Kolme kertaa hän mainitsee nimen kirjan 10 luvussa 21. Näistä kolmesta maininnasta ensimmäisessä hän siteeraa Paavalin kirjettä eli jae Room. 16:7, eli nimi on akkusatiivissa. Toinen maininta on myös akkusatiivissa ja kolmas ablatiivissa, (joka on samannäköinen kuin nominatiivi).⁴²² Nimi on kaikissa käsikirjoituksissa näissä kolmessa kohdassa aina feminiini eli naisen nimi. Ainoa variantti käsikirjoituksissa näissä kohdissa tälle nimelle Junia on toinen naisen nimi, Julia, (Iulia).⁴²³

Neljännän kerran Andronikoksen kumppani tulee mainituksi Origeneen kommentaarin kirjan 10 luvussa 39. Tässä kohdassa nimi on nominatiivissa. E. J. Epp kertoo tästä neljännessä osumasta:

"*Andronicus et Iunia*, jälkimmäistä [eli lukutapaa *Iunia*] tukee kaksi merkittävää käsikirjoitusta, W (700/800-luku) ja R (800-luku), alaryhmän E yksi jäsen (1100-luku); variantti *Iulia* lukee 1100-luvun käsikirjoituksessa c. Se on tässä kappaleessa, missä variantti *Iunias* (nominatiivi) esiintyi kahdessa jäsenessä alaryhmästä, jonka jäsen E on, nimittäin f ja e, molemmat 1100-luvun käsikirjoituksia."⁴²⁴ "... *Iounias* on siis variantti kahdessa kolmesta myöhäisestä käsikirjoituksesta, jotka kuuluvat yhteen

⁴²² Epp 2005, 34.

⁴²³ Epp 2005, 33.

⁴²⁴ Epp 2005, 33-34.

ainoaan alaryhmään, ...⁴²⁵ "...voimme olla varmoja, että Origenes luki Room. 16:7 'Junia'" ⁴²⁶.

Myös Rabanus Maurus (n. 776-856)⁴²⁷ siteeraa sanatarkasti tätä neljännen osuman sisältämää kohtaa Rufinuksen käännöksestä Origeneen Roomalaiskirjeen kommentaarista, ja kirjoittaa Junia. (Rabanusta käsitellään tässä työssäni edempänä).⁴²⁸ Origenes ymmärsi Andronikoksen kumppanin naiseksi.

Origeneen tekstistä on varsin selkeästi nähtävissä, että hän ymmärtää Room. 16:7:n tarkoittavan, että Andronikos ja Junia olivat Kristuksen apostoleita. Origenes toteaa, että Andronikos ja Junia uskoivat Kristukseen ja olivat tulleet Kristuksen apostoleiksi jo ennen Paavalia. Asia, mitä Origenes pohtii on se, että johtuuko erityinen arvonosoitus, eli kun Paavali kutsuu Andronikosta ja Juniaa *merkittäviksi* apostoleiksi, mahdollisesti siitä, että jos Andronikos ja Junia ovat niiden 72:n apostolin joukosta.⁴²⁹

Seuraavat tekstikohdat ovat Origeneen Roomalaiskirjeen kommentaarista, jonka Rufinus on kääntänyt latinaksi. Latinankielisen tekstin perässä on tekemäni suomenkielinen käännös. Andronikoksen kumppani on nainen, ja Andronikos ja tämän kumppani ovat apostoleita.

Origeneen Roomalaiskirjeen kommentaarin kirjasta 10, luku 21 ja käännökseni oleellisilta kohdin:

Salutate Andronicum et Iuniam, cognates meos et concaptivos meos, qui sunt nobiles in apostolis, qui et ante me fuerunt in Christo. Potest quidem fieri, ut et secundum carnem isti cognati fuerint Pauli et ante ipsum crediderint et nobiles habiti sint in apostolis Christi; de quibus possibile est et illud intelligi, quod fortassis ex illis septuaginta duobus, qui et ipsi apostoli nominati sunt, fuerint, et ideo nobiles eos in apostolis dicat et in his apostolis, qui ante eum fuerunt. Sed et illud me movet, quod ait "concaptivos meos". Quae enim erat Pauli captivitas, in qua sibi etiam Andronicum et Iuniam concaptivos esse testatur, nisi forte profundiore mysterio ad illam respiciamus captivitatem, quam Christus venit absolvere, de qua scriptum est, venire et dare eum captivis remissionem, caecis visum? In qua captivitate videntur una atque eadem ratione isti esse, qua et Paulus

⁴²⁵ Epp 2005, 34.

⁴²⁶ Epp 2005, 34.

⁴²⁷ Epp 2005, 34; Lampe (ed. Donfried) 2011 (1991), 223 viite 32.

⁴²⁸ Epp 2005, 34; Lampe (ed. Donfried) 2011 (1991), 223 viite 32.

⁴²⁹ Thorley 1996, 18. 1. Kor. 15:5-9: "ja hän [Kristus] ilmestyi Keefakselle ja sitten niille kahdelletoista. Sen jälkeen hän ilmestyi samalla kertaa yli viidellesadalle veljelle, joista useimmat ovat yhä elossa, vaikka jotkut ovatkin jo nukkuneet pois. Tämän jälkeen hän ilmestyi Jaakobille ja sitten kaikille apostoleille. Viimeiseksi kaikista hän ilmestyi minullekin, joka olen kuin keskosena syntynyt. Olenhan apostoleista vähäisin..."

erat. Verbi enim gratia si dicamus: Cum captivus esset populus Israel apud Assyrios vel Babylonios, omnes quidem videbantur esse captivi, sed alia ratio in ceteris captivitatis, alia in Daniele et Anania atque Azaria vel Misael. Illi enim captivi erant pro peccatis suis, isti vero pro consolatione captivorum erant etiam ipsi captivi: et ideo si diceret Daniel de aliquo uno ex plebe concaptivus meus, non ita convenienter dici videbantur, ut si diceret de Anania et Azaria et Misael concaptivi mei. In istis enim una captivitatis est ratio, quae longe a reliqui populi ratione diversa est. Ita ergo et Paulus tale aliquid se et Andronico ac Iunia secundum occultioris sacramenti intuens rationem ”concaptivos” eos sibi in hoc mundo nominat et “nobiles in apostolis”.⁴³⁰

Terveisiä Andronikokselle ja Junialle, sukulaisilleni ja vankitovereilleni, jotka ovat merkittäviä apostolien joukossa, ...
...heitä [Andronikosta ja Juniaa] pidettiin merkittävänä Kristuksen apostolien joukossa. Se voidaan ymmärtää myös, että ehkä he olivat niiden seitsemänkymmenen kahden joukosta, jotka myös oli nimitetty apostoleiksi, ja sillä perustein hän [Paavali] kutsuisi heitä merkittäviksi apostolien joukossa, jopa niiden apostolien joukossa, jotka olivat ennen häntä [Paavalia]. ...
... Andronikosta ja Juniaa, mitä tulee melko peitettyyn ilmaukseen, kutsuu heitä "vankitovereikseen" tässä maailmassa ja "merkittäviksi apostolien joukossa".

Kirja 10, luku 39.⁴³¹ Tässä tekstikohdassaan Origenes mainitsee nominatiivissa Andronikoksen, Junian ja Herodionin nimet pohtiessaan heidän sekä Timoteuksen, Luciuksen ja Sosiopaterin sukulaisuussuhdetta Paavaliin. Naisen nimi Junia on selkeästi nominatiivissa nähtävissä.

-- Aut si quis haec non tali quadam tropologia patitur explanari, exponat nobis, quomodo Timotheus et Lucius et Iason et Sosipater, longe diversarum non solum urbium, sed et provinciarum cives, Paulo secundum carnem cognati et consanguinei esse potuerunt; et non solum isti, sed et Andronicus et Iunia et Herodion, quos omnes et cognatos suos et concaptivos appellat.

...vaan myös Andronikos ja Junia ja Herodion, joita kaikkia hän kutsuu omiksi sukulaisikseen ja vankitovereikseen.

⁴³⁰ Commentarii in epistulam ad Romanos, liber nonus, liber decimus Römerbriefkommentar, neuntes und zehntes Buch, übersetzt und eingeleitet von Theresia Heither Osb. Kursivoituna on kohta jonka Origenes lainaa Paavalilta.

⁴³¹ Fitzmyerin kirjan mukaan tämä on luvusta 38, mutta se on luvusta 39.

5.2 Ambrosiaster, Pseudo Ambrosius

Ambrosiaster-nimellä kutsutaan henkilöä, jonka todellista nimeä ja elinaikaa ei tiedetä, mutta jonka kirjoittamaa Roomalaiskirjeen kommentaaria luultiin pitkään Ambrosiuksen kirjoittamaksi. Häntä kutsutaan tästä syystä myös nimellä Pseudo-Ambrosius, mutta hän ei itse ole yrittänyt esiintyä Ambrosiuksena, vaan hänen todellista nimeään vain ei tiedetä. Hän kirjoitti Roomalaiskirjeen kommentaarinsa vuosien 366-384 välisenä aikana. Hän kirjoitti latinaksi.

Ambrosiaster siteeraa kohtaa Room. 16:7 ja kirjoittaa sen perään omat kommenttinsa. Hän käyttää Andronikoksen kumppanista naisen nimeä Julia, mikä esiintyy naisen nimen Junia varianttina osassa varhaisia käsikirjoituksia, kuten edellä on todettu.

"Jotka ovat merkittäviä apostoleissa [apostolien joukossa]", Ambrosiaster kirjoittaa latinaksi, ja kertoo, miksi hänen mielestään Andronikos ja Julia olivat *nobiles, honorandos*, apostolien joukossa. Ambrosiuksen mukaan Paavali tekee omalla todistuksellaan, (kutsumalla heitä merkittäviksi apostolien joukossa) selväksi, että Andronikos ja Julia, jotka ovat olleet Kristuksessa jo ennen Paavalia itseään, ovat osoittaneet kuuliaisuutensa edellisiä apostoleita kohtaan omalla toiminnallaan. Lisäksi he ovat Paavalin kanssa kärsineet vankeudessa uskonsa vuoksi. Andronikos ja Julia, merkittävät apostolit. Alla on Ambrosiasterin latinankielinen teksti sekä suomenkielinen käännökseni.

Salutate Andronicum et Juliam cognatos et concaptivos meos, qui sunt insignes in apostolis, qui ante me fuerunt in Christo Jesu. Hos cognatos et juxta carnem et secundum spiritum, quomodo et Angelus dixit ad Mariam: Ecce Elizabeth cognata tua, etc. (Luc. I, 36), quos etiam apostolis prioribus obsecutos cum testimonio sui declarat, et secum parem captivitatem passos <<<fidei causa; ideoque istos plenius honorandos.⁴³²

Terveisiä Andronikokselle ja Julialle, sukulaisilleni ja vankitovereilleni, jotka ovat merkittäviä apostolien joukossa, jotka ennen minua ovat olleet Kristuksessa Jeesuksessa. Nämä [ovat Paavalin] sukulaisia niin lihan mukaan kuin hengen puolesta, samoin kuin myös enkeli sanoi Marialle: Katso sukulaisesi Elisabet, jne. Hän [Paavali] tekee heidän [Andronikoksen ja Junian] kuuliaisuutensa edellisiä apostoleita kohtaan selväksi omalla todistuksellaan, ja, että he ovat hänen kanssaan kärsineet vankeudessa uskon vuoksi; ja siksi he ovat vielä enemmän kunnioitettuja.

⁴³² PL 17.179B, Patrologia latina, In epistolam ad Romanos, Vol. 17, [Col.0179B]

5.3 Johannes Krysostomos

Arvostettu ja oppinut kirkkoisä Johannes Krysostomos (347-407) oli Konstantinopolin arkkipiispa. Hänen äidinkieltensä oli kreikka, ja hän kirjoitti kreikaksi. Krysostomoksen tekstistä käy selkeästi ilmi, että Andronikoksen kumppani on nainen nimeltä Junia. Krysostomoksen tekstistä käy selvästi ilmi myös se, että Andronikos ja Junia ovat apostoleita. Tässä on Johannes Krysostomoksen kreikankielinen teksti sekä siitä tekemäni suora käänös.

Ἀπάσασθε Ἀνδρόνικον καὶ Ἰουνίαν τοὺς συγγενεῖς μου. Δοκεῖ μὲν καὶ τοῦτο ἐγκώμιον εἶναι· ...

*... Εἶτα καὶ ἕτερος ἔπαινος· Οἵτινες εἰσιν ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις. Καίτοι καὶ τὸ ἀποστόλους εἶναι μέγα, τὸ δὲ καὶ ἐν τούτοις ἐπισημοὺς εἶναι ἐννόησον ἡλικὸν ἐγκώμιον· ἐπίσημοι δὲ ἦσαν ἀπὸ τῶν ἔργων, ἀπὸ τῶν κατορθωμάτων. Βαβαί, πόση τῆς γυναικὸς ταύτης ἡ φιλοσοφία, ὡς καὶ τῆς τῶν ἀποστόλων ἀξιοθῆναι προσηγορίας. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἴσταται, ἀλλ' ἕτερον πάλιν ἐγκώμιον προστίθησι, λέγων· Οἱ καὶ πρὸ ἐμοῦ γεγονόασιν ἐν Χριστῷ.*⁴³³

Terveisiä Andronikokselle ja Junialle, heimolaisilleni/sukulaisilleni. Myös tämä näyttää ylistykseltä. ...

... Sitten toinen ylistys lisäksi. Jotka ovat arvostettuja apostolien joukossa. Ja todellakin, olla apostoleita ylipäänsä on hieno asia. Mutta jopa näiden joukossa olla arvostettuja, ajatelkaa, mikä mahtava ylistys tämä on! Mutta he olivat apostoleja omien töidensä ja saavutustensa ansiosta. Oh! Kuinka suurta on tämän naisen viisaus, että hänet on jopa laskettu apostolin nimen arvoiseksi! Mutta edes tähän hän ei lopeta, vaan lisää vielä toisen ylistyksen lisäksi, ja sanoo, jotka ovat olleet myös Kristuksessa ennen minua.

Krysostomos ei pelkäästään totea Junian nimeä ja, että hän on apostoli, vaan kiinnittää asiaan erityisesti huomiota. Hän nostaa Junian, tämän naissukupuolen ja apostoliuden korostetusti esiin. Tunnettu Konstantinopolin arkkipiispa Johannes Krysostomos ylistää teoksessaan naispuolista arvostettua apostolia.

5.4 Hieronymus

Hieronimus (n. 347–30.9.420) oli pappi, teologi, historioitsija ja latinan kieliopin tutkija. Hän kirjoitti latinaksi. Hieronymus tunnetaan parhaiten siitä, että hän käänsi Vanhan testamentin hepreasta latinaksi ja Uuden testamentin kreikasta latinaksi. Andronikoksen kumppani tulee mainituksi neljästi Hieronymuksen eri teoksissa.

⁴³³ TLG, Joannes Chrysostomus Scr. Eccl., *In epistulam ad Romanos (homiliae 1–32)*. {2062.155} Volume 60 page 669 lines 33-).

Roomalaiskirjeen kommentaarissaan hän mainitsee Andronikoksen kumppanin kahdesti, naisen nimellä Julia, ensin nominatiivissa "Julia" ja sitten akkusatiivissa "Juliam". Hieronymus vertaa omassa tekstissään apostolia kahteen muuhun apostoliin, Andronikokseen ja Juniaan. Hieronymoksen mukaan Andronikos ja tämän kumppani ovat apostoleita, ja kuten hän Paavalin tekstiä siteeraa, merkittäviä apostoleita.

Aut certe ita, quod nobilis et ipse sit in apostolis, ut Andronicus et Julia, de quibus ad Romanos scribitur: *Salutate Andronicum, et Juliam cognatos, et concaptivos meos, qui sunt nobiles in apostolis, qui et ante me fuerunt in Christo Jesu.*⁴³⁴

Tai ainakin, että itse on merkittävä apostolien joukossa, kuten Andronikos ja Julia, joista on kirjoitettu roomalaisille: Terveisiä Andronikokselle ja Julialle, sukulaisille ja vankitovereilleni, jotka ovat arvostettuja apostolien joukossa ja jotka ovat olleet jo ennen minua Kristuksessa Jeesuksessa.

Teoksessaan De Epistolis Canonicis, Jacobi, Hieronymus luettelee raamatullisia nimiä ja siellä joukossa tulee mainituksi myös Junia (nominatiivissa oleva naisen nimi), josta tekstin myöhempi lukija on huomauttanut, että se löytyy itse asiassa Roomalaiskirjeestä.

DE EPISTOLIS CANONICIS. [Col.0851] JACOBI. [Col.0851]

Abraham, patris videntis multitudinem.

Elia, Dei Domini.

Esaia, salus Domini.

Job, magus.

Junia,^[b 1Kb] incipiens.

Jason, factus in mandato.

Raab, dilatata.

Sabaoth, virtutum, sive exercituum.

[Footnote - b] *0851A Junia, incipiens.* Nomina hic scripta Italico caractere non leguntur in Epistola Jacobi Canonica; sed in Epistola Pauli ad Romanos. Martian.⁴³⁵

Kolmannessa kohdassa, eli neljännen kerran, Andronikoksen kumppani tulee mainituksi, kun Hieronymus siteeraa jälleen Paavalin Roomalaiskirjettä, ja nimi esiintyy naisen nimen muodossa Junia:

⁴³⁴ PL 26.617-618. INCIPIT LIBER [Col.0617D] [Col.0618A]

⁴³⁵ PL 23.851.

Salutate Andronicum et Juniam, cognatos et concaptivos meos: qui sunt nobiles in Apostolis, qui et ante me fuerunt in Christo.⁴³⁶

Terveisiä Andronikokselle ja Junialle, sukulaisilleni ja vankitovereilleni, jotka ovat merkittäviä Apostolien joukossa, jotka ovat olleet ennen minua Kristuksessa.

5.5 Theodoretus

Theodoretus (n. 393-457) oli vaikutusvaltainen ja koulutettu kirjoittaja, teologi ja eksegeetti sekä Syyrian Kyrrhoksen piispa. Theodoretus kirjoittaa kreikaksi.

Hänen Paavalin Room. 16:7:n tekstistä tekemässä sitaatissa näkyy Ἰουνίαν-nimen feminiini akuuttikorkomerkki iotan päällä kuten Krysostomoksenkin tekstissä, Theodoretus käyttää lainauksessaan Andronikoksen kumppanista naisen nimeä Junia. Theodoretus kutsuu Andronikosta ja Juniaa apostoleiksi. Theodoretus tekee selväksi ilmauksen ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις merkityksen, Andronikos ja Junia eivät olleet edes vain opettajia vaan nimenomaan apostoleita. He ovat merkittäviä apostoleita. Tässä on Theodoretuksen tekstin lisäksi tekemäni suomenkielinen käännös:

Ἀσπάσασθε Ἀνδρόνικον καὶ Ἰουνίαν τοὺς συγγενεῖς μου, καὶ συναιχμαλώτους μου, οἵτινες εἰσὶν ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις, οἱ καὶ πρὸ ἐμοῦ γεγονάσιν ἐν Χριστῷ. Πολλὰ κατὰ ταυτὸν τὰ ἐγκώμια· καὶ πρῶτον μὲν ὅτι κοινωνοὶ τῶν τοῦ θεοῦ Παύλου κινδύνων. Συναιχμαλώτους γὰρ, ὡς τῶν παθημάτων αὐτῷ συμμετασχόντας, ἐκάλεσεν. Ἐπειτα ἐπισήμους εἶναι λέγει, οὐκ ἐν τοῖς μαθηταῖς, ἀλλ' ἐν τοῖς διδασκάλοις, οὐδὲ ἐν τοῖς τυχοῦσι διδασκάλοις, ἀλλ' ἐν τοῖς ἀποστόλοις. Ἐπαινεῖ δὲ αὐτοὺς καὶ ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς πίστεως· Πρὸ ἐμοῦ γὰρ, φησὶ, γεγονάσιν ἐν Χριστῷ· μετ' αὐτοὺς γὰρ ἐκλήθην ἐγώ.⁴³⁷

*Terveisiä Andronikokselle ja Junialle, sukulaisilleni/heimolaisilleni, ja vankitovereilleni, jotka ovat merkittäviä apostolien joukossa, ja jotka ovat olleet ennen minua Kristuksessa. Hän ylistää heitä monin tavoin. Ensiksi, koska [he olivat] jumalaisen Paavalin kumppaneita vaaroissa. Sillä vankitovereiksi, osallisiksi hänen kärsimyksistään, hän kutsuu [heitä]. Sitten hän sanoo heidän olevan merkittäviä, ei oppilaiden joukossa vaan opettajien joukossa, eikä minkä tahansa opettajien, vaan apostolien. Hän ylistää heitä myös uskoontulon ajankohdasta. Sillä hän sanoo, että *jo ennen minua he ovat olleet Kristuksen omia*. Sillä heidän jälkeensä minut kutsuttiin.*

⁴³⁶ PL 29.744A.

⁴³⁷ PG 82.219-220. Thesaurus 9. Theodoretus Theol. et Scr. Eccl., *Interpretatio in xiv epistulas sancti Pauli*. {4089.030} Volume 82 page 220 line 42. Rivit 42-55.

5.6 Pseudo Primasius, Primasius Adrumetanensis

Hän on kirjoittanut teoksensa ilmeisesti vuosien 500-750 välisenä aikana, tarkka arvio on vielä avoinna. Latinankielisessä teoksessaan Primasius siteeraa pätkissä Paavalin jakeen tekstiä ja kirjoittaa näiden perään omat kommenttinsa kuhunkin sitaattikohtaan.

Ensin Primasius siteeraa alkutervehdystä jonka yhteydessä mainitaan Andronikos ja tämän naispuolinen kumppani Julia, (akkusatiivissa: "Juliam"). Sitten Primasius siteeraa kohtaa "*Qui sunt nobiles in apostolis*". Primasius täydentää tämän jälkeen oman kommenttinsa, Andronikos ja Junia olivat merkittäviä apostolien joukossa sekä mieleltään että opetukseltaan, "Et mente, et doctrina".

Salutate Andronicum et Juliam cognatos. Ex Judaeis. Et concaptivos meos. Simul fuerant passi cum Paulo tribulationem. Qui sunt nobiles in apostolis. Et mente, et doctrina. Ipsi inter caeteros missos ad Romanos, per quos crederent vel eorum firmarentur exemplo, nobiles habebantur. Qui et ante me fuerunt in Christo;⁴³⁸

Terveisiä Andronikokselle ja Julialle, sukulaisille. Juutalaisia (juutalaisista). Ja vankitoverini. He olivat joutuneet yhdessä Paavalin kanssa kärsimään koettelemuksista. Jotka ovat merkittäviä apostolien joukossa. Sekä mieleltä että opetukselta. Heidät oli lähetetty muiden joukkoon roomalaisten luokse, joille välittää uskoa tai heitä vahvistaa esimerkillä, olivat merkittäviä. Ja jotka ovat olleet Kristuksessa ennen minua.

5.7 Johannes Damaskolainen

Johannes Damaskolainen (n. 676 – 5.12.749), oli munkki ja pappi. Hän oli kotoisin Syyrian Damaskoksesta. Hän oli saanut klassisen hellenistisen kasvatuksen ja kirjoitti kreikaksi. Hän siteeraa Paavalin kirjettä Room. 16:7. Johannes Damaskolaisen Paavalin tekstistä tekemässä sitaatissa näkyy Ἰουβίαν- nimen feminiini akuuttikorkomerkki iotan päällä, naisen nimeä Junia osoittamassa. Hän ei ole kirjoittanut omaa kommentointia apostoliaiheesta, vaan toistaa Paavalin sitaatin ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις, merkittäviä apostolien joukossa. Ei ole syytä epäillä, että hän kreikantaitoisena ja koulutettuna olisi ymmärtänyt sen muilla tavoin kuin mitä kirjoittajat ennen häntä kun hän ei ole sitä myöskään erikseen tuonut esiin.

⁴³⁸ PL 68.505. PRIMASII COMMENTARIA IN EPISTOLAS S. PAULI. (C,G,S)*

Ἀσπάσασθε Ἀνδρόνικον καὶ Ἰουνίαν τοὺς συγγενεῖς μου καὶ συναιχμαλώτους μου, οἳ τινὲς εἰσιν ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις, καὶ πρὸ ἐμοῦ γεγονάσιν ἐν Χριστῷ.⁴³⁹

Terveisiä Andronikokselle ja Junialle, sukulaisilleni ja vankitovereilleni, jotka ovat merkittäviä apostolien joukossa, ja jotka ovat olleet Kristuksessa jo ennen minua.

5.8 Claudius Torinolainen

Claudius Torinolainen (kuollut 827) oli Torinon piispa. Hän kirjoittaa latinaksi. Claudius Torinolainen siteeraa Paavalin tekstin yhteydessä Hieronymusta ja osoittaa olevansa samalla linjalla Hieronymuksen kanssa, kyseessä on naisen nimi. Claudius Torinolainen mainitsee tekstissä Andronikoksen kumppanin kahdesti, ja käyttää tästä naisen nimeä Junia, nominatiivissa "Junia" ja akkusatiivissa "Juniam". Andronikos ja Junia ovat merkittäviä apostoleita, "*qui sunt nobiles in apostolis*", ja he ovat olleet kristittyjä jo ennen Paavalia.

Aut certe ita quod nobilis et ipse sit in apostolis, ut Andronicus et Junia; de quibus scribitur ad Romanos: *Salutate Andronicum et Juniam cognatos et concaptivos meos, qui sunt nobiles in apostolis, qui et ante me fuerunt in Christo.*⁴⁴⁰

Tai ainakin, että itse on merkittävä apostolien joukossa, kuten Andronikos ja Junia, joista on kirjoitettu roomalaisille: Terveisiä Andronikokselle ja Junialle, sukulaisille ja vankitovereilleni, jotka ovat merkittäviä apostolien joukossa ja jotka ovat olleet jo ennen minua Kristuksessa Jeesuksessa.

5.9 Haymo (Halberstatensis)

Haymo (800-luku) oli benediktiiniläismunkki. Hän kirjoittaa latinaksi. Haymon latinankielisestä tekstistä on nähtävissä Andronikoksen naispuolinen kumppani Junia, ja se, että Andronikos ja Junia ovat apostoleita. Haymo toteaa, että Andronikos ja Junia uskoivat ennen Paavalia Kristukseen ja että he olivat merkittäviä apostolien joukossa. Haymo huomioi kaksi apostolien ryhmää, ne 12 apostolia, sekä ne 72 apostolia, ja hänen mukaansa Andronikos ja Junia olisivat tästä 72 apostolin ryhmästä, ja siksi he ovat merkittäviä apostoleita.

⁴³⁹ PG 95.565. Joannes Damascenus Scr. Eccl. et Theol., *Commentarii in epistulas Pauli [Dub.]*. {2934.053} PG 95.565. Mignen kirjassa samalla sivulla oleva latinankielinen käännös: < Salutate Andronicum et Juniam cognatos meos et concaptivos meos, qui sunt nobiles in apostolis, qui et ante me fuerunt in Christo.>

⁴⁴⁰ PL 104.917B. CLAUDII EPISCOPI EXPOSITIO EPISTOLAE AD PHILEMONEM. 20Kb.

*Salutate Andronicum et Juniam, cognatos et concaptivos meos, qui sunt nobiles in apostolis, qui et ante me fuerunt in Christo. Potest fieri ut secundum carnem isti cognati fuerint Apostoli, Judaeique similiter existentes, et sunt exsules effecti propriae sedis ob gratiam fidei, sicut et Paulus quando appellavit Caesarem. Crediderunt autem ante illum in Christum, et nobiles habiti sunt in apostolis, id est apud apostolos duodecim, de quibus et illud intelligere possumus, quod fortassis ex illis septuaginta duobus apostolis fuerint et ipsi nobiles.*⁴⁴¹

Terveisiä Andronikokselle ja Junialle, sukulaisilleni ja vankitovereilleni, jotka ovat merkittäviä apostolien joukossa, ja jotka ovat olleet Kristuksessa ennen minua. On mahdollista, että lihan mukaan nämä apostolit olivat sukulaisia, ... ja [Andronikos ja Junia] olivat merkittäviä apostolien joukossa. Ne 12 apostolia ymmärrämme ja niiden 72 apostolin joukossa [Andronikos ja Junia] ovat merkittäviä.

5.10 Sedulius Scottus

Sedulius Scottus (800-luku) oli opettaja, latinan kieliopin tutkija ja Raamatun kommentaattori. Hän kirjoittaa latinaksi. Roomalaiskirjeen kommentaarissaan Sedulis Scottus mainitsee Andronikoksen kumppanin naisen nimenä Junia. Luvun XVI alussa hän siteeraa ja kommentoi Paavalin Room. 16:7:ää, ja kappaleensa jälkipuoliskolla, listassa, hän mainitsee näissä kohdissa esiintyneitä henkilöitä. Tässä listassa, jossa mainitaan Junian olevan kappaleen alussa, Junian nimi on nominatiivissa, Junia. Sedulius Scottus siteeraa Paavalia "Qui sunt nobiles in apostolis" ja kirjoittaa sitaatin perään omaa kommentointiaan. Sedulius Scottuksen mukaan he olivat merkittäviä Kristuksen apostolien joukossa. Hän arvelee heidän olevan niiden 72 apostolin joukosta, ja arvelee, että tästä syystä heitä sanotaan merkittäviksi niiden apostolien joukossa, jotka olivat ennen Paavalia.

[124B] .*Cognatos meos. Potest quidem fieri, ut et secundum carnem isti cognati fuerint Pauli, et ante ipsum crediderint in Christo. Qui sunt nobiles in apostolis. Et nobiles habiti sunt in apostolis Christi, de quibus possibile est et illud intelligi, quod fortassis ex illis septuaginta duobus, qui et apostoli nominati sunt fuerint, et ideo nobiles suorum et in apostolis dicat, et in his apostolis qui ante eum fuerunt. Concaptivos. Tolerando ab Judaeis persecutiones. ... [128B] Junia, incipiens.*⁴⁴²

Sukulaiseni. On todellakin mahdollista, että lihan mukaan he olivat Paavalin sukulaisia, ja että he ennen häntä uskoivat Kristukseen. *Jotka ovat*

⁴⁴¹ PL 117.505. IN DIVI PAULI EPISTOLAS EXPOSITIO.(G)*]

⁴⁴² PL 103. (124B, 128B). IN EPISTOLAM AD ROMANOS. Caput XVI.

merkittäviä apostolien joukossa. Ja he olivat merkittäviä Kristuksen apostolien joukossa. Ehkä voidaan ymmärtää, että he [Andronikos ja Junia] olivat niiden 72:n joukosta, jotka oli nimitetty apostoleiksi, ja siksi heitä [Andronikosta ja Juniaa] sanottiin merkittäviksi niiden apostolien joukossa, jotka olivat ennen häntä [Paavalia]. Vankitoverini. He olivat kestäneet juutalaisten vainoja. ... Junia, alussa.

5.11 Rabanus Maurus

Rabanus Maurus (780-856) oli Maintzin arkkipiispa. Hän kirjoittaa latinaksi. Andronikoksen kumppani tulee mainitaksi teoksen kolmessa eri kohdassa, kun Rabanus Maurus siteeraa teoksessaan edellä nähtyjä kohtia Ambrosiasterilta, Origeneelta ja Hieronymukselta.

Ensimmäisessä kohdassaan Rabanus Maurus siteeraa peräkkäin Ambrosiasteria ja Origenesta. Rabanus liittää ongelmattomasti yhteen Ambrosiasterin ja Origeneen tekstit, joista on nähtävissä, että Andronikoksen kumppani on nainen nimeltä Junia, ja hän sekä Andronikos ovat apostoleita. Rabanus pitää Andronikoksen kumppania naisena ja apostolina. Nämä Origeneen ja Ambrosiasterin tekstikohdat nähtiin edellä.

Rabanus mainitsee myös toisessa teoksessaan Androniuksen ja Junian ja heidän apostoliutensa. Rabanus siteeraa ensin Paavalin Roomalaiskirjeen kohtaa 16:11 ja kirjoittaa sen perään siihen kuuluvan Origeneen kirjoituksen. Rabanus siteeraamassa Origeneen tekstissä Origenes vertailee sitä, mitä Paavali on kirjoittanut Herodionista verrattuna Andronikokseen ja Juniaan. Nimi Junia on nominatiivimuodossa, "Junia". Origenes havainnoi Paavalin tekstistä, että Herodionia sanotaan Paavalin sukulaiseksi kuten Andronikosta ja Juniaa, mutta toisin kuin Andronikosta ja Juniaa, Paavali ei kutsu Herodionia Paavalin vankitoveriksi eikä merkittäväksi apostoliksi, joka olisi ollut Kristuksessa ennen Paavalia.

... *Salutate Herodionem cognatum meum. (Orig.) Et hic, similiter ut Andronicus et Junia, cognatus Pauli dicitur: sed neque concaptivus uti illi, neque nobilis in apostolis, in his qui ante Paulum fuerunt in Christo, nominatur.*⁴⁴³

Terveisiä Herodionionille, sukulaiselleni. Ja häntä, samoin kuin Andronikosta ja Juniaa, sanotaan Paavalin sukulaiseksi, mutta häntä ei

⁴⁴³ PL 111.1608D-1609A. BEATI RABANI MAURI FULDENSIS ABBATIS ET MOGUNTINI ARCHIEPISCOPI ENARRATIONUM IN EPISTOLAS BEATI PAULI LIBRI TRIGINTA (VIGINTI NOVENI). LIBER OCTAVUS. CAPUT XVI. Ponit exempla quaedam bonorum hominum, et ad perseverandum inducit.

nimitetä vankitoveriksi eikä merkittäväksi apostoliksi, joka olisi ollut Kristuksessa ennen Paavalia.

Kolmannessa teoksessaan Rabanus Maurus siteeraa Hieronymusta, ja tekstissä esiintyy Andronikoksen kumppaninainen nimi Julia, toista olemassa olevaa käsikirjoitusvarianttia seuraten. Naisen nimi Julia on kahteen kertaan mainittuna, nominatiivissa "Julia" ja akkusatiivissa "Juliam", ja Andronikos ja Julia ovat merkittäviä apostolien joukossa.

Aut certe ita, quod nobilis et ipse sit in apostolis, ut Andronicus et Julia, de quibus scribitur ad Romanos: «Salutate Andronicum et Juliam, cognatos et concaptivos meos, qui sunt nobiles in apostolis, qui et ante me fuerunt in Christo Jesu (Rom. XVI).⁴⁴⁴

Tai ainakin, että itse on merkittävä apostolien joukossa, kuten Andronikos ja Julia, joista on kirjoitettu roomalaisille: Terveisiä Andronikokselle ja Julialle, sukulaisille ja vankitovereilleni, jotka ovat arvostettuja apostolien joukossa ja jotka ovat olleet jo ennen minua Kristuksessa Jeesuksessa.

Rabanus Mauruksen teoksesta on nähtävissä, että näissä kirjoituksissa puhutaan Andronikoksen kumppanista selvästi naisen nimellä Junia, ainoa poikkeus on toinen naisen nimi Julia.

5.12 Hatto

Hatto (900-luku) oli Maintzin arkkipiispa. Hän kirjoittaa latinaksi. Teoksessaan, jossa hän siteeraa Paavalia ja Hieronymusta, mainitaan Andronikoksen kumppani naisen nimellä Julia kahteen kertaan, sekä nominatiivissa "Julia" että akkusatiivissa "Juliam". Hatto on samalla linjalla Hieronymuksen kanssa: Andronikoksen kumppani on nainen ja he ovat apostoleita, merkittäviä apostoleita.

Aut certe ita, quod nobilis et ipse sit in apostolis, ut Andronicus et Julia, de quibus ad Romanos: «Salutate Andronicum et Juliam cognatos et concaptivos meos, qui sunt nobiles in apostolis, qui et ante me fuerunt in Christo (Rom. XVI, 7).⁴⁴⁵

⁴⁴⁴ PL112.710B. CAPUT UNICUM. *De Philemone, et Appia, et Archippo, et domestica ejus Ecclesia. De Philemone et Apostolo, pro eo in orationibus semper memoriam faciente. De Apostolo sene et vincto Philemoni imperante, eumdemque pariter obsecrante pro Onesimo servo ipsius, et parari sibi hospitium commendante. De Epaphra concaptivo Apostoli, et Marco, et Aristarcho, et Dema, et Luca, adjutoribus Pauli.*

⁴⁴⁵ "Atto"; PL 134.725A-725B on minun mielestä. Bellevillen tekstissä lukee: 134.282A-B. ATTONIS VERCELLENSIS EPISCOPI EXPOSITIO EPISTOLARUM S. PAULI. ISTE LIBER

Tai ainakin, että itse on merkittävä apostolien joukossa, kuten Andronikos ja Julia, joista on kirjoitettu roomalaisille: Terveisiä Andronikokselle ja Julialle, sukulaisille ja vankitovereilleni, jotka ovat arvostettuja apostolien joukossa ja jotka ovat olleet jo ennen minua Kristuksessa Jeesuksessa.

5.13 Oikumenius

Oikumenius (900-luku) kirjoittaa kreikaksi. Hän siteeraa ensin koko Paavalin Roomalaiskirjeen jakeen 16:7 ja tämän jälkeen hän nostaa tekstikohtia pätkittäin esiin ja kirjoittaa omat kommenttinsa niiden perään. Oikumeniuksen Paavali-sitaatissa näkyy Ἰουλίαν-nimen feminiini akuuttikorkomerkki iotan päällä, Junia-naisennimeä osoittamassa. Oikumenius siteeraa οἵτινές εἰσιν ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις ja tarkentaa edempänä sanan ἐπίσημοι merkitystä. Oikumeniuksen mukaan Andronikos ja Junia ovat merkittäviä apostoleita. Oikumenius kirjoittaa: "<Merkittäviä.> Tosin on suuri asia olla apostoli, mutta suurinta olla näiden joukossa merkittävä."

Ἀσπάσασθε Ἀνδρόνικον καὶ Ἰουλίαν, τοὺς συγγενεῖς μου, καὶ συναιχμαλώτους μου, οἵτινές εἰσιν ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις, οἱ καὶ πρὸ ἐμοῦ γεγονόσιν ἐν Χριστῷ. ... < καὶ συναιχμαλώτους μου > Μείζον τὸ ἐγκώμιον τὸ, < Συναιχμαλώτους μου. > Χαλεπότερα γὰρ αἰχμαλώτων ἔπασχον, διωόμενοι, ὑδριζόμενοι, ἀδικούμενοι. < Ἐπίσημοι. > Μέγα μὲν καὶ τὸ εἶναι ἀποστόλους, τὸ δὲ καὶ ἐπισήμους ἐν αὐτοῖς, μέγιστον. < Οἱ καὶ πρὸ ἐμοῦ. > Ὅρα τὴν ἀγίαν ψυχὴν, οὐκ ἐπαισχύνεται λέγων, ὅτι < Πρὸ ἐμοῦ ἐπίστευσαν οὗτοι τῷ Χριστῷ. >⁴⁴⁶

5.14 Bruno Querfurttilainen

Bruno Querfurttilainen (970-1009) oli saksalainen lähetystyötä tehnyt piispa. Hän kirjoittaa latinaksi. Hän mainitsee Andronikoksen kumppanin kahteen kertaan, toisessa kohdassa (Caput XVI) naisen nimellä Junia ja toisessa kohdassa (Expositio) naisen nimellä Julia. Andronikos ja tämän kumppani ovat merkittäviä apostoleita. Bruno Querfurttilainen arvelee, että Andronikos ja Junia ovat niiden 72:n joukosta.

PAULI RETINET DICTATA BEATI TRACTATUSQUE SIMUL DISERTO SIRMATE COMPTOS. 2331Kb, INCIPIT EPISTOLA AD PHILEMONEM.

⁴⁴⁶ PG 118.629-632.

Latinankielinen käännös PG 118.629-632: *Salutate Andronicum et Juniam cognatos meos et concaptivos meos, qui sunt insignes inter apostolos, qui etiam ante me fuerunt in Christo. ... < Et concaptivos meos > Majus encomium est dicere, < Concaptivos meos; > indigniora namque patiebantur, quam alii captivi, nempe persecutionem sustinentes, et contumelia ac injuria affecti. ≤ Insignes. > Magnum quidem est esse apostolos, maximum vero, inter los esse insignes. < Qui etiam ante me. > Considera sanctam Pauli animam. Non pudore afficitur, dicens : < Hi ante me Christo crediderunt. >*

Kappaleessa Caput XVI:

Salutate Andronicum et Juniam, cognatos et concaptivos meos, qui sunt nobiles in apostolis, qui et ante me fuerunt in Christo Jesu.⁴⁴⁷

Terveisiä Andronikokselle ja Junialle, sukulaisilleni ja vankitovereilleni, jotka ovat arvostettuja apostolien joukossa, ja jotka ovat olleet ennen minua Kristuksessa Jeesuksessa.

Kappaleessa Expositio:

*Salutate Andronicum et Juliam, cognatos meos, in genere Judaeorum: et concaptivos meos; qui saepe mecum capti fuerunt, qui sunt nobiles in apostolis. Hi de septuaginta duobus fuisse creduntur: qui et ante me fuerunt in Christo, qui prius Paulo ad fidem conversi sunt.*⁴⁴⁸

Terveisiä Andronikokselle ja Julialle, sukulaisilleni, yleisesti juutalaisia: ... jotka ovat merkittäviä apostolien joukossa. Heidän uskotaan olevan niiden 72:n joukosta: ja jotka ennen minua olivat Kristuksessa, jotka ovat ennen Paavalia kääntyneet uskoon.

5.15 Lanfranc

Lanfranc (1005-1089) oli Canterburyn arkkipiispa. Hän kirjoittaa latinaksi. Hän siteeraa Paavalin Room. 16:7 jaetta, ja Andronikoksen kumppanin nimi on naisen nimi Junia, ja he ovat merkittäviä apostoleita.

Salutate Andronicum et Juniam, cognatos et concaptivos meos: qui sunt nobiles in apostolis, qui et ante me fuerunt in Christo.⁴⁴⁹

Terveisiä Andronikokselle ja Junialle, sukulaisilleni ja vankitovereilleni: jotka ovat merkittäviä apostolien joukossa, ja jotka ovat olleet Kristuksessa ennen minua.

5.16 Guillelmus Abbas

Guillelmus Abbas (kuollut 1089) oli benediktiinipotti eli luostarinjohtaja Metzissä. Hän kirjoittaa latinaksi. Hänen teoksestaan on nähtävissä, että Andronikoksen kumppani on nainen nimeltä Junia. Guillelmus Abbas siteeraa Paavalin Room. 16:7:n kohtaa, jossa Andronikoksen ja Junian kerrotaan olevan merkittäviä apostoleita. Guillelmus itse keskittyy edempänä tekstissään pohtimaan vankitoveri-ilmauksen merkitystä.

⁴⁴⁷ PL 153.119B.

⁴⁴⁸ PL 153.120C.

⁴⁴⁹ PL 150.153-154.

Salutate Andronicum et Juniam cognatos et concaptivos meos, qui sunt nobiles in apostolis, qui et ante me fuerunt in Christo Jesu.⁴⁵⁰

Terveisiä Andronikokselle ja Junialle, sukulaisilleni ja vankitovereilleni, jotka ovat merkittäviä apostolien joukossa, ja jotka ovat olleet ennen minua Kristuksessa Jeesuksessa.

5.17 Bruno Kölniläinen (Cartusianorum)

Bruno Kölniläinen (1030 – 1101), oli Kartusiaanisääntökunnan perustaja ja paavi Urbanus II:n opettaja ja neuvonantaja. Hän kirjoittaa latinaksi teoksessaan Divi Brunonis Expositio In Epistolas Pauli.

Bruno Kölniläisen teoksessa Andronikoksen kumppani mainitaan kahdesti. Luvussa "Caput XVI" on sitaatti Paavalin Roomalaiskirjeestä, siinä kyseessä on naisen nimi Junia. Andronikos ja tämän kumppani ovat merkittäviä apostoleita.

Sitä seuraavassa luvussa "Expositio",⁴⁵¹ Bruno siteeraa uudestaan Paavalia, ja kirjoittaa omat kommenttinsa Paavalisitaattien perään. Tässä on naisen nimi Julia. Andronikos ja hänen kumppaninsa ovat merkittäviä apostoleita ja Bruno Kölniläinen arvelee heidän olevan niiden 72:n joukosta.

Caput XVI: Salute Andronicum et Juniam, cognatos et concaptivos meos, qui sunt nobiles in apostolis, qui et ante me fuerunt in Christo Jesu.⁴⁵²

Terveisiä Andronikokselle ja Junialle, sukulaisilleni ja vankitovereilleni, jotka ovat merkittäviä apostolien joukossa, ja jotka ovat olleet Kristuksessa Jeesuksessa ennen minua.

Expositio: *Salutate Andronicum et Juliam, cognatos meos, in genere Judaeorum: et concaptivos meos; qui saepe mecum capti fuerunt, qui sunt nobiles in apostolis. Hi de septuaginta duobus fuisse creduntur: qui et ante me fuerunt in Christo, qui prius Paulo ad fidem conversi sunt.*⁴⁵³

Terveisiä Andronikokselle ja Julialle, sukulaisilleni, yleisesti juutalaisia, ja vankitoverini; jotka kanssani joutuivat vangiksi, jotka ovat merkittäviä apostolien joukossa. Näiden uskotaan olevan niiden 72:n joukosta, ja jotka ovat olleet ennen minua Kristuksessa, jotka ennen Paavalia olivat kääntyneet uskoon.

⁴⁵⁰ PL 180.691C. EXPOSITIO IN EPISTOLAM AD ROMANOS. CAPUT XVI.

⁴⁵¹ Expositio on suomeksi näyttely, esitys.

⁴⁵² PL 153.119B.

⁴⁵³ PL 153.120C.

5.18 Theofylaktos

Theofylaktos (1055–1107) oli kreikkalainen Makedonian Ohridin arkkipiispa ja Raamatun kommentaattori. Hän kirjoittaa kreikaksi. Teoksessaan hän ensin siteeraa Paavalin Roomalaiskirjettä 16:7 jossa Andronikoksen kumppanin nimessä Ἰουνίαν on naisen nimeä osoittava aksenttikorkomerkki, kyseessä on naisen nimi Junia. Hän vahvistaa tämän edempänä tekstissään toteamalla, että Ἰουνίαν on nainen. Andronikos ja hänen kumppaninsa ovat merkittäviä apostoleita. "Vielä suurempi [ylysty] on se, että he ovat apostoleita, etenkin kun Junia on nainen", Theofylaktos toteaa.

< Ἀσπάσασθε Ἀνδρόνικον καὶ Ἰουνίαν, τοὺς συγγενεῖς μου, καὶ συναιχμαλώτους μου · οἵτινές εἰσιν ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις, οἱ καὶ πρὸ ἐμοῦ γεγόνασιν ἐν Χριστῷ. > Οὐ τὸ συγγενεῖς εἶναι Παύλου, τοσοῦτον ἐγκώμιον, ὅσον τὸ συναιχμαλώτους. Καὶ γὰρ χαλεπώτερα ἔπασχον αἰχμαλώτων, ἐλαυνόμενοι, πορθούμενοι. Καὶ τὸ ἀποστόλους δὲ εἶναι, μέγα · καὶ ταῦτα γυναῖκα οὐ(ῦ)σαν τὴν Ἰουνίαν · τὸ δὲ ἐπίσημους, πολλῶ (νυτε 87: πόσω ο.) μᾶλλον. Ἐπίσημοι δὲ ἐγένοντο ἀπὸ τῶν ἔργων. Οὐκ ἐπαισχύνεται δὲ ὁ Παῦλος λέγων, ὅτι Πρὸ ἐμοῦ ἐπίστευσαν τῷ Χριστῷ, ἐπανῶν αὐτοῦς, ὅτι προεπήσαν καὶ προήρπασαν τὸ ἀγαθόν.⁴⁵⁴

Terveisiä Andronikokselle ja Junialle, sukulaisilleni ja vankitovereilleni, jotka ovat merkittäviä apostolien joukossa, ... Edelleen suurempi [ylysty] on se, että he ovat apostoleita, etenkin kun Junia on nainen. Mutta vielä enemmän on se, että he ovat merkittäviä. Vieläpä, merkittäviä omien tekojensa vuoksi. ...

5.19 Päätelmiä

Kun halutaan selvittää Andronikoksen kumppanin sukupuoli ja ilmauksen ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις tarkoitus, on ratkaisevan tärkeää tietää, miten ne ymmärrettiin ensimmäisen vuosituhannen ajan, kyseisen ajan kreikan- ja latinankielisten oppineiden ja koulutettujen kirjoittajien ja kommentaattorien keskuudessa.

Kirkkoisien todistus aiheesta on selkeä. ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις ymmärrettiin inklusiivisesti, Andronikos ja tämän kumppani olivat apostoleita, ja

⁴⁵⁴ P. G. 124.551-552. Latinankielinen käännös P.G.124.551-552: Vers. 7. < Salutate Andronicum et Juniam, cognatos meos et concaptivos meos, qui sunt nobiles in apostolis, qui et ante me fuerunt in Christo. > Quod cognati sint Paulo, non tantum est encomium, quantum est quod sint concaptivi. Etenim graviora captivis patiebantur, dum agerentur hinc inde et vastarentur. Porro magnum est quod apostoli sint, praesertim cum Junia sit mulier. Multo vero majus est quod insignes sint. Porro ab operibus suis insignes sunt facti. Non verecundatur autem Paulus dicere ac fateri, Qui ante me crediderunt Christo, commendans eos quod adeo praesilierint atque praeriperint bonum.

Andronikoksen kumppani oli nainen.⁴⁵⁵ Asia, missä eroja muodostui kirkkoisien tekstien kesken oli se, oliko naisen nimi Junia vai Julia. Tämän eron syy nähtiin jo kappaleessa 3, jossa käsiteltiin käsikirjoitustraditiota ja näitä kahta naisen nimen varianttia Room. 16:7:n yhteydessä. Mitä tulee Andronikoksen ja tämän kumppanin apostoliuteen, se on kirkkoisille selvä, "annettu" asia, se ei aiheuta heillä ongelmia. Se mitä kirkkoisat Andronikoksen ja Junian apostoliuden yhteydessä pohtivat on se, että mitä Andronikos ja Junia ovat mahtaneetkaan tehdä tai mistä ryhmästä lähtöisin, kun he ovat peräti *merkittäviä* apostoleita.

6 Yhteenveto

Kuten tämä työ on osoittanut, Andronikoksen kumppanin sukupuoli ja heidän apostoliutensa ei ole ollut esimerkiksi keskiajan tai 1900-luvun tutkijoille niin yksinkertainen ja selkeä asia, kuin se oli ensimmäiset noin 1200 vuotta patristisessa yhteiskunnassa eläneille kirkkoisille, jotka suhtautuivat ongelmitta naispuoliseen apostoliin. Tulkintahistoriasta voidaan nähdä, kuinka tulkitsijoiden ja tutkijoiden oma ennakkokäsitys ja sosiaalinen konteksti ovat vaikuttaneet siihen, miten he ovat tulkinneet ja käsitelleet olemassa olevia todisteita, jopa aitoja Raamatun käsikirjoituksia.

Perehtyminen latinan ja kreikan kieliin, nimistöihin, kielioppiin, transkribointiin ja ajan kirjallisiin teksteihin ja kaiverruksiin sekä varhaisiin käännöksiin ja Raamatun käsikirjoituksiin osoitti, että miehen nimelle Junias ei ole perusteita. Sen sijaan naisen nimi Junia oli yleinen ja tavallinen nimi, joka sopii aukottomasti yhteen kieliopin, nimistön, transkriboinnin, kaiverrusten, kirjallisuuden, käännösten, käsikirjoitusten ja runsaan tuhannen vuoden tulkintahistorian kanssa. Andronikoksen kumppani oli nainen nimeltä Junia.

Jotkin tutkijat ovat esittäneet, että vaikka Andronikoksen kumppani olisikin nainen, niin apostoli hän ei kuitenkaan ollut. Tälle näkemykselle ei löytynyt perusteita. Ehdotuksen tueksi esitetty aineisto osoittautui suppeaksi, puutteelliseksi ja osin jopa virheellisesti tulkituksi. Burer ja Wallace pyrkivät osoittamaan, että *év* + datiiwi-rakenteen eksklusiivinen merkitys, eli se, että Junia ei kuuluisi apostolien joukkoon, olisikin yleinen ja luonteva vaihtoehto. Tarkempi perehtyminen niihin tekstikohtiin, joihin he viittaavat, osoitti, että *év* + datiiwi-rakenne on luontaisinta ymmärtää inklusiivisesti. Andronikos ja Junia olivat

⁴⁵⁵ Epp 2005, 31, 39; Lampe 2003, 166 alaviite 39; Lampe (ed. Donfried) 2011 (1991), 223.

"arvostettuja apostoleissa", "apostoleiden joukossa", "jäseniä joukossa, joka koostuu apostoleista".

Kirkkoisien todistus Andronikoksen kumppanin sukupuolesta ja Andronikoksen ja tämän kumppanin apostoliudesta oli yhdenmukainen. He tulkitsivat sekä latinan- että kreikankieliset nimiversiot yleiseksi naisen nimeksi, Junia/Ἰουνία tai Julia. Andronikoksen ja Junian apostolius ei tuottanut heille päänvaivaa. Ilmaukset ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις, qui sunt nobiles in apostolis, ymmärrettiin tarkoittavan, että Andronikos ja Junia kuuluivat apostolien ryhmään, he olivat vieläpä *merkittäviä* apostoleita, mikä oli erityisen merkillepantavaa, ottaen vielä huomioon, että toinen näistä merkittävistä apostoleista oli nainen.

Oman keskustelunsa voisi muodostaa kysymys, millaisia apostoleita Andronikos ja Junia olivat? Olivatko he "vain" jonkin seurakunnan lähettejä? Paavali kutsuu heitä ei vain apostoleiksi, vaan vieläpä *merkittäviksi* apostoleiksi. Lisäksi he olivat kääntyneet kristityiksi jo ennen Paavalia itseään. Paavali kääntyi kristityksi noin vuonna 33-36 jKr. Jeesus ristiinnaulittiin noin vuonna 30-33 jKr. Andronikos ja Junia olivat kääntyneet kristityiksi jo ennen Paavalia, joten he ovat olleet hyvin varhaisia kristittyjä.

1. Korinttilaiskirjeen luvussa 15:5-9 Paavali kirjoittaa:

"ja hän ilmestyi Keefakselle ja sitten niille kahdelletoista. Sen jälkeen hän ilmestyi samalla kertaa yli viidellesadalle veljelle,⁴⁵⁶ joista useimmat ovat yhä elossa, vaikka jotkut ovatkin jo nukkuneet pois. Tämän jälkeen hän ilmestyi Jaakobille ja sitten kaikille apostoleille. Viimeiseksi kaikista hän ilmestyi minullekin, joka olen kuin keskosena syntynyt. Olenhan apostoleista vähäisin"

Apostoleita oli, toisin kuin Luukkaan evankeliumin kirjoittaja haluaa antaa ymmärtää, myös muita kuin ne kaksitoista. Paavalin mukaan saadakseen apostolin arvonimen henkilön täytyi olla lähetystyöntekijänä olemisen lisäksi *ylösnousseen Jeesuksen lähettämä ja valtuuttama* työntekijä.⁴⁵⁷ Se, että Junia sijoitetaan tällaiseen ryhmään osoittaa suurta arvonantoa häntä kohtaan. Kuten Krysostomos asian toteaa: "Mikä mahtava ylistys!" Ensimmäisen kristillisen sukupolven

⁴⁵⁶ Kuten edellä todettu, kreikaksi, kuten esimerkiksi nykyespanjaksi, kreikankielinen sana ἀδελφός, ('hermano' espanjaksi) mikä tarkoittaa "veli", voi pitää sisällään sekä miehiä että naisia. Jos mainittuun ryhmään kuuluu vain naisia, näihin ihmisiin viitataan sanalla sisar (siset). Mutta jos vaikka 50 ihmisen joukossa on 49 naista ja yksi mies, niin tähän joukkoon viitataan sanalla veli, (veljet).

⁴⁵⁷ Nikolainen 1986, 169.

joukossa tärkeää evankeliumin työtä teki miesten rinnalla naispuolinen merkittävä apostoli nimeltä Junia.

Lähde- ja kirjallisuusluettelo

Lähteet ja apuneuvot

Alfasta alkuun, Johdatus Uuden testamentin kreikkaan. Kiilunen, Jarmo & Hakola, Raimo. Helsinki: Hakapaino Oy, 2007.

Collected Works of Erasmus. New Testament Scholarship. University of Toronto Press 1994.

Novum Testamentum Graece

- Post Eberhard et Erwin Nestle. Ed. Kurt Aland et al. 26. editio. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft 1979.

Novum Testamentum Graece

- Post Eberhard et Erwin Nestle. Ed. Barbara et Kurt Aland et al. 27. editio. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft 1993.

Novum Testamentum Graece

- Post Eberhard et Erwin Nestle. Editione vicesima septima revisa. Ed. Barbara et Kurt Aland et al. 27. revidierte Auflage. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft 2006 (1993).

Novum Testamentum Graece

- Based on the work of Eberhard and Erwin Nestlen. Ed. Barbara and Kurt Aland et al. 28th revised edition. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft 2012.

The Online Liddell-Scott-Jones Greek-English Lexicon.

<http://www.tlg.uci.edu/ljsj/#eid=1&context=lsj>

Pyhä Raamattu 1998, Suomen Piipiseura. Glasgow: Caledonian International Book Manufacturing 1998.

Suomi-latina-suomi-sanakirja. Pitkäranta, Reijo. Helsinki: WSOY.

A Textual Commentary on the Greek New Testament. Metzger, Bruce M. 2nd edition 1994, 9th printing. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft 2012 (1994).

A Textual Commentary on the New Testament. Metzger, Bruce, M. Stuttgart: United Bible Societies 1989.

A Textual Commentary on the Greek New Testament. Bruce M. Metzger. London: United Bible Societies 1971.

Uuden testamentin kreikkalais-suomalainen sanakirja. Gyllenberg, Rafael. Yliopistopaino 2001, 5. painos.

Uuden testamentin sanakirja Kreikka-Suomi. Liljeqvist, Matti. Helsinki: Hakapaino Oy, 2007.

Kirjallisuus

Bauckham, Richard

2002 *Gospel Women, Studies of the Named Women in the Gospels*. Grand Rapids, Michigan: Wm. B. Eerdmans Publishing Co.

Belleville, Linda

2005 "Ιουνίαν ... επίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις: A Re-examination of Romans 16.7 in Light of Primary Source Materials". *New Testament Studies*, 51. Cambridge University Press. Sivut 231-249.
<http://journals.cambridge.org>

Brooten, Bernadette

1977 "Junia...Outstanding among the Apostles" (Romans 16:7). *Women Priests*. Ed. Arlene Swidler & Leonard Swidler. Paulinist Press. Sivut 141-144.

Bruce, F. F.

1978 *Paul, Apostle of the heart set free*. Grand Rapids, Michigan: Eerdmans Publishing Co.

Burer, Michael H. & Wallace Daniel B.

2001 "Was Junia Really an Apostle? A Re-examination of Rom 16.7." *New Testament Studies* 47. Sivut 76-91.
<http://journals.cambridge.org>

Cervin, Richard

1994 "A Note Regarding the Name "Junia(s)" in Romans 16.7." *New Testament Studies*, vol. 40, s. 464-470.

Cranfield, C. E. B.

1979 *A Critical and Exegetical Commentary on the Epistle to the Romans. Vol. 2, Commentary on Romans IX-XVI and essays*. The International and Critical Commentary. Edinburgh: T. & T. Clark.

Dunn, James D. G.

1988 *Romans 9-16*. Word Biblical Commentary; 38B. Dallas, Texas: Word Books.

Fitzmyer, Joseph A.

1993 *Romans A New Translation with Introduction and Commentary*. The Anchor Bible; 33. New York: Doubleday.

Epp, Eldon Jay

2005 *Junia, The First Woman Apostle*. Minneapolis: Fortress Press.

Grudem, Wayne ja Piper, John

- 2006 (1991) *Recovering Biblical Manhood & Womanhood, A Response to Evangelical Feminism*. Wheaton, Illinois: Crossway.
- Hanska, Jussi
2005 *Kristuksen sijaiset maan päällä? Paaviuden historiaa apostoli Pietarista Johannes Paavali toiseen*. Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran Toimituksia 1047. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy.
- House, Wayne H.
1995 (1990) *The Role of Women in Ministry Today*. Grand Rapids, MI.: Baker Books.
- Jewett, Paul K.
1980 *The Ordination of Women, an Essay on the Office of Christian Ministry*. Grand Rapids, Mich.: Eerdmans.
- Käsemann, Ernst
1980 *Commentary on Romans*. Translated and edited by Geoffrey W. Bromiley. Grand Rapids, MI: Eerdmans.
- Lampe, Peter
2003 *Christians at Rome in the First Two Centuries, from Paul to Valentinus*. Transl. by M. Steinhauser, ed. by M. D. Johnson. London: Continuum.
- Lampe, Peter
2011 (1991) *The Romans Debate*. Donfried, Karl P. ed. "The Roman Christians of Romans 16". Sivut 216-230.
- Makowski, Elisabeth
1997 *Canon Law and Cloistered Women, Periculoso and Its Commentators, 1298-1545*. Washington DC: The Catholic University of America Press.
- Moo, Douglas, J.
1996 *Epistle to the Romans*. The new international commentary on the New Testament. Grand Rapids, MI: Eerdmans
- Nikolainen, Aimo, T.
1986 *Paavalin Roomalaiskirje*. Aava UT:si-sarja. Jyväskylä: Gummerus.
- Sanday, William & Headlam, Arthur C.
1896 *Critical and Exegetical Commentary on the Epistle to the Romans*. The International Critical Commentary on the Holy Scriptures of the Old and New Testaments. New York: Scribners, 1896.
- Schultz, Ray R.
1986-1987 "Romans 16:7: Junia or Junias?" *Expository Times*. Volume the ninety-eight, October 1986 - September 1987. Edinburgh: T. & T. Clark. Sivut: 108-110.
- Thorley, John
1996 *Junia, a Woman Apostle*. *Novum Testamentum XXXVIII*, 1. Leiden: E. J. Brill. Sivut 18-29.

Ziesler, John
1989 *Paul's Letter to the Romans*, TPI New Testament Commentaries.
Bungay, Suffolk: Richard Clay Ltd.